

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΜΕΣΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΦΟΙΤΗΤΗ

ΛΙΟΝΑΚΗΣ ΣΤΕΛΙΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΑΛΕΞΑΚΗΣ ΜΑΝΩΛΗΣ

ΜΕΛΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΜΟΥΖΑΚΙΤΗΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΑΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ Γ.

ΡΕΘΥΜΝΟ 2020

ΣΤΗ ΜΑΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΜΙΧΑΛΗ..

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία μελετάται το πολίτευμα της άμεσης δημοκρατίας, όπως αυτό αναδύθηκε και εφαρμόστηκε στην πόλη-κράτος της αρχαίας Αθήνας, αλλά και περιπτώσεις εφαρμογής αυτού του τρόπου διακυβέρνησης και σε άλλα ιστορικά παραδείγματα που εκτείνονται έως και τις μέρες μας. Από τις ισπανικές κολλεκτίβες την περίοδο που σοβούσε εκεί ο εμφύλιος μέχρι τους Ζαπατίστας και το σχολείο του Σάμερχιλ στην Αγγλία. Ως προς την αρχαία Αθήνα, εξετάζεται η ιστορικότητα και οι αιτίες εμφάνισης του φαινομένου της δημοκρατίας ως μέθοδος διακυβέρνησης της πόλης. Αναλύονται τα διοικητικά σώματα στα οποία βασιζόταν η διοίκηση της πόλης, και παράλληλα μελετώνται και φιλοσοφικές έννοιες οι οποίες χαρακτήριζαν την αρχαία Αθήνα, όπως αυτοπεριορισμός, αυτοθέσμιση, λογοδοσία, ανακλητότητα κλπ. Τέλος εξετάζονται και παρατίθενται οι αιτίες της πτώσης αυτού του πολιτεύματος στο κράτος των Αθηνών. Στη συνέχεια η εργασία αυτή ασχολείται με πέντε χαρακτηριστικά -κατά τη γνώμη μας- παραδείγματα διακυβέρνησης που ως βάση έχουν την άμεση δημοκρατία όπως το «γαλατικό» χωριό της Μαριναλέντα, οι ισπανικές κολλεκτίβες, το εργοστάσιο κεραμοποιίας Ζανόν στην Αργεντινή, οι Ζαπατίστας στη ζούγκλα της Λακαντόνα και το σχολείο του Σάμερχιλ. Κάθε ένα από τα παραπάνω παραδείγματα έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς αποτελεί ισχυρό πόλο αντίστασης στα ισχύοντα πρότυπα εξουσίας και διακυβέρνησης. Στην πορεία της εργασίας παρουσιάζεται ένα παράδειγμα διδασκαλίας της άμεσης δημοκρατίας, το οποίο αφορά μαθητές της πέμπτης (Ε΄) τάξης του δημοτικού σχολείου. Αρχικά θέτονται οι στόχοι της διδασκαλίας. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να οριοθετήσουμε τις έννοιες τις οποίες θέλουμε οι μαθητές να γνωρίσουν και να κατακτήσουν. Στη συνέχεια αναφέρεται το θεωρητικό κομμάτι της διδακτικής, δηλαδή το πώς θα την δομήσουμε και θα την εφαρμόσουμε, ώστε οι στόχοι οι οποίοι έχουμε θέσει να πραγματοποιηθούν. Στο τέλος παρουσιάζεται το πρακτικό κομμάτι – παράδειγμα, αυτό δηλαδή του τρόπου εφαρμογής της άμεσης δημοκρατίας στην σχολική τάξη. Το πώς μπορούμε δηλαδή, με βάση το αθηναϊκό πολίτευμα και τα παραδείγματα τα οποία έχουν παρατεθεί, να δομήσουμε ένα σχολικό μοντέλο διακυβέρνησης στο οποίο οι αποφάσεις θα λαμβάνονται από τη βάση -δηλαδή τους μαθητές- και θα μεταβιβάζονται προς τον εκπαιδευτικό και την διεύθυνση του σχολείου.

Abstract

In this paper we study the constitution of direct democracy as it emerged and was applied in the city-state of ancient Athens, as well as the cases of application of this mode of government and in other historical cases that extend to this day. From Spanish collectives at the time of the civil war there, until the Zapatistas and the Hamilton School in England. As regards ancient Athens, we examine the history and the causes of the phenomenon of democracy as a method of government of the city. The administrative bodies on which the city's administration was based are analyzed, while philosophical concepts characterizing ancient Athens, such as self-restraint, self-imposition replaceability, are also being studied. Finally, the causes of the fall of this system in the state of Athens are examined and presented. This work then deals with five characteristic - in our opinion - examples of governance based on direct democracy such as the "gallic" village of Marinaleda, the Spanish collectives, the Zanon ceramic factory in Argentina, the Zapatistas in the Lacandon jungle and Hamilton's school. Each of the above examples is of particular importance as they are a powerful pole of resistance to the current standards of power and governance. In the course of the work, an example of the teaching of direct democracy, which concerns students of the fifth (e) class of elementary school, is presented. Initially, the objectives of teaching are set. This means that we need to define the concepts we want pupils to get to know and conquer. Then the theoretical part of the teaching is mentioned, namely how to structure it and lecture it so that the goals we have set are realized. The practical part, namely the way in which direct democracy is applied to the classroom, is presented last. How we can, based on the Athenian constitution and the examples that have been cited, build a school governance model in which decisions will be taken from the base - that is, the students - and will be transferred to the teacher and the school management.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	σ.7
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ.....	σ.14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΘΕΣΜΟΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ.....	σ. 20
α. Ο Δήμος.....	σ. 20
β. Η Αγορά του Δήμου.....	σ. 21
γ. Η Εκκλησία του Δήμου.....	σ. 21
δ. Ο Άρειος Πάγος.....	σ. 23
ε. Η Ηλιαία.....	σ. 24
στ. Η Βουλή.....	σ. 25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ.....	σ. 28
α. Ισονομία-κλήρωση.....	σ. 28
β. Η αυτοθέσμιση.....	σ. 30
γ. Το υποκείμενο της διοίκησης.....	σ. 32
δ. Αυτόνομος-Αυτόδικος-Αυτοτελής.....	σ. 35
ε. Ζητήματα αυτοπεριορισμού.....	σ. 37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΠΤΩΣΗΣ.....	σ. 39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΑΜΕΣΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ...σ. 41	
α. Ισπανικές κολλεκτίβες (1936-1939).....	σ. 41
β. Ζαπατίστας.....	σ. 45
γ. Μαριναλέντα.....	σ. 48
δ. Ζανόν.....	σ. 51
ε. Σάμερχιλ.....	σ. 53

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ.....	σ. 57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ 1.....	σ. 60
1 ^η διδακτική ώρα.....	σ. 60
2 ^η διδακτική ώρα.....	σ. 62
3 ^η διδακτική ώρα.....	σ. 64
4 ^η διδακτική ώρα.....	σ. 65
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ 2.....	σ. 68
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	σ. 73
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	σ. 75

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αφορμή για τη συγγραφή της παρακάτω εργασίας, στάθηκε η ελλιπέστατη αναφορά του μαθήματος της πέμπτης (Ε΄) δημοτικού «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή» στο πολίτευμα της άμεσης δημοκρατίας που αναδύθηκε και εφαρμόστηκε κυρίως στην πόλη-κράτος των αρχαίων Αθηνών. Πιο συγκεκριμένα, ενώ ο στόχος του βιβλίου του υπουργείου είναι να «δημιουργήσει» τους αυριανούς πολίτες, ωστόσο η αναφορά του στην άμεση δημοκρατία περιορίζεται, μέσα σε ένα σύνολο ενενήντα ένα (91) σελίδων, απλά στην παρακάτω αναφορά: *«Στην Πνύκα συνεδρίαζε η Εκκλησία του Δήμου, που ήταν η συνέλευση των Αθηναίων Πολιτών. Συζητούσαν και αποφάσιζαν για σημαντικά θέματα της πόλης, όπως ο πόλεμος και η ειρήνη. Η συμμετοχή στην Εκκλησία του Δήμου ήταν δικαίωμα και υποχρέωση όλων των Αθηναίων πολιτών. Αν κάποιος δεν συμμετείχε, πλήρωνε πρόστιμο»* (Φλώρου κ.ά., 2016: 20).

Η ερώτηση λοιπόν που μου δημιουργήθηκε κατά τη διδασκαλία αυτού του μαθήματος -καθώς είμαι εκπαιδευτικός που εργάζομαι στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση- είναι γιατί ένα κράτος που θέλει μέσα από την εκπαίδευση να γαλουχήσει και να προετοιμάσει τους μαθητές, οι οποίοι θα αποτελέσουν τους αυριανούς μελλοντικούς πολίτες που *«θα είναι ικανοί να ασκούν τα δικαιώματά τους απέναντι στους κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς και συγχρόνως θα είναι προσανατολισμένοι προς το σεβασμό και την προάσπιση των ανθρώπινων δικαιωμάτων»*, (Ελευθεράκης, 2009: 49) κάνει μια ελλιπέστατη αναφορά στο πολίτευμα της άμεσης δημοκρατίας, ενώ η ύλη που αφιερώνεται στο αντίστοιχο πολίτευμα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και των θεσμών από τους οποίους δομείται, συγκεντρώνει ύλη δεκαπέντε περίπου σελίδων; Και επίσης γιατί στην ενότητα **«Υπερασπιζόμαστε τα δικαιώματά μας»** το εγχειρίδιο κάνει αναφορά στην γαλλική επανάσταση, στην οποία πρωτοστάτησε η αστική τάξη που ανέτρεψε τη φεουδαρχική για να αναλάβει τα οικονομικά ηνία (Φλώρου κ.ά., 2016: 49) και όχι στην Κομμούνα του Παρισιού ή στις ισπανικές κολλεκτίβες που ήταν γνήσιες και οργανωμένες από τα κάτω λαϊκές επαναστάσεις, και στις οποίες μέσω συνελεύσεων και αμεσοδημοκρατικών διαδικασιών προσπάθησαν οι πολίτες να διεκδικήσουν και να υπερασπιστούν τα δικαιώματά τους;

Ο λόγος κατά τη γνώμη μας είναι ότι το κράτος της Ελλάδας όπως και όλα τα αστικά κράτη από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης, τα ενδιαφέρει να διαιωνίσουν τον εαυτό τους και όχι να τεθούν υπό αμφισβήτηση και εν τέλει να ανατραπούν ως

οντότητες και ως δομές. Ο εκπαιδευτικός θεσμός ανήκει σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο η οποία είναι όπως προαναφέραμε η βιομηχανική επανάσταση και κατ' επέκταση η καπιταλιστική κοινωνία. Είναι λοιπόν κατάκτηση της αστικής τάξης -άρα και της ιδεολογίας της- που ενώ πρώτη διακήρυξε το δικαίωμα και την ισότητα όλων των πολιτών στην εκπαίδευση, δεν «φρόντισε» να εξαλείψει την βιολογική ανισότητα (Φραγκουδάκη, 1985: 202).

Στόχος του κράτους λοιπόν δεν είναι να εκπαιδεύσει τα παιδιά-μαθητές στα δημοκρατικά ιδεώδη γιατί όπως γράφει και αναφέρει και ο Φουκώ: *«Αν με τη λέξη δημοκρατία εννοούμε την πραγματική άσκηση της εξουσίας από έναν πληθυσμό που δεν είναι ούτε διαιρεμένος ούτε διατεταγμένος ιεραρχικά σε τάξεις, τότε είναι φανερό ότι απέχουμε πολύ από τη δημοκρατία. Είναι ολοφάνερο ότι ζούμε κάτω από ένα καθεστώς δικτατορίας της τάξης, εξουσίας της τάξης, που επιβάλλεται με τη βία, ακόμα και όταν τα όργανα αυτής της βίας είναι θεσμικά και συνταγματικά, και στον βαθμό αυτό δεν τίθεται ζήτημα δημοκρατίας για εμάς»* (Φουκώ, 1991: 43). Κατά τη γνώμη μας, δεν υπάρχει πιο εύστοχη δικαιολόγηση από αυτή του Γάλλου διανοούμενου, ως προς το γιατί δεν διδάσκεται η άμεση δημοκρατία στα σχολεία. Γιατί η αστική τάξη μέσω του μηχανισμού που λέγεται κράτος, θα πρέπει να διαιωνίσει και να αυξήσει την κυριαρχία της. Πως λοιπόν οι μαθητές να διδαχθούν ένα σύστημα αυτοδιοίκησης το οποίο θα αμφισβητήσει εκ θεμελίων την εξουσία αυτής της τάξης;

Έχουμε λοιπόν ένα εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο με τον τρόπο που είναι δομημένο επιτελεί έναν «σκοτεινό» και καθ' όλα προσαρμοσμένο ρόλο, στις ανάγκες της κυρίαρχης τάξης. Αυτόν του κυριότερου Ιδεολογικού Μηχανισμού του Κράτους. Καθώς σύμφωνα με τον Αλτουσέρ, σκοπός και στόχος του σχολείου δεν είναι μόνο να βοηθήσει την κυρίαρχη τάξη να διαιωνίσει τον εαυτό της αλλά και να εκπαιδεύσει τις «υποτελείς» κοινωνικές τάξεις στην *«αναπαραγωγή της υποταγής τους, στους κανόνες της καθεστηκυίας τάξης»* (Αλτουσέρ, 1999: 74).

Το εκπαιδευτικό σύστημα προσπαθεί δηλαδή να εκπαιδεύσει τους εργάτες στην αναπαραγωγή και τη διαιώνιση της υποταγής τους στην κυρίαρχη ιδεολογία από τη μια, και ταυτόχρονα να «υποστηρίξει» την τάξη που ηγεμονεύει στο να χειρίζεται σωστά την ιδεολογία της, για να εξασφαλίσει τη συνέχεια της καταπίεσης και της εκμετάλλευσης των υποτελών κοινωνικών τάξεων. Για αυτό στα πλαίσια του εκπαιδευτικού συστήματος μαθαίνουμε γνώσεις και τεχνικές αλλά και «κανόνες» για τη

συμπεριφορά που θα πρέπει να έχει κάποιος, με βάση την κοινωνική τάξη από την οποία προέρχεται αλλά και την θέση που προορίζεται να λάβει στον κοινωνικό καταμερισμό. Ότι γνώση δηλαδή κατακτάμε στο σχολείο, έχει σαν στόχο να εκπαιδευτούμε στον σεβασμό του κοινωνικού και τεχνικού καταμερισμού της εργασίας, άρα και στην αποδοχή των κανόνων της τάξης πραγμάτων που έχει επιβάλλει η αστική τάξη. Το σχολείο δηλαδή χρησιμοποιείται ως το πιο αθόρυβο μεν αλλά και το πιο αποτελεσματικό εργαλείο, για να αναπαράγει συνεχώς η κυρίαρχη τάξη τους όρους αναπαραγωγής της κυριαρχίας της. Και αυτό πραγματώνεται εύκολα και αποτελεσματικά, καθώς παίρνει όλα τα παιδιά των κοινωνικών τάξεων και από το νηπιαγωγείο κιόλας, τους μαθαίνει και τους αποτυπώνει μέσα τους «*διάφορα σαβουάρ φαιρ ντυμένα με την κυρίαρχη ιδεολογία*» (Αλτουσέρ, 1999: 93).

Ως αποτέλεσμα αυτής της δομής του εκπαιδευτικού συστήματος, η μεγάλη μάζα των νέων που φοιτούν στο σχολείο (σύμφωνα με στοιχεία του έτους 2016) το εγκαταλείπουν στην εφηβική τους ηλικία, για να ενταχθούν στην παραγωγή, αλλά και σε διάφορες δραστηριότητες που έχουν χαμηλές εκπαιδευτικές απαιτήσεις (https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/200623_mathitiki-diarroi-aitia-kai-protaseis-gia-tin-katapolemisi-tis). Ένα άλλο τμήμα της νεολαίας συνεχίζει τη φοίτησή του στο σχολείο και στο πανεπιστήμιο για να «καταλάβει» θέσεις μικρού και μεσαίου κοινωνικού βεληνεκούς (μικροαστοί πάσης φύσεως). Ενώ, ένα πολύ μικρό ποσοστό είναι αυτό που θα φτάσει στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας, καθώς έχει και το κοινωνικό και το οικονομικό υπόβαθρο για να το πραγματοποιήσει, αλλά και όλο το εκπαιδευτικό σύστημα προσαρμοσμένο στα μέτρα του (Αλτουσέρ, 1999: 93). Και αυτό το τμήμα των νέων, δεν είναι άλλο από τους απογόνους της κυρίαρχης τάξης οι οποίοι και «κλείνονται» για να καταλάβουν τις θέσεις των γονιών τους. Και ο ίδιος μηχανισμός επιλογής λειτουργεί και ως προς την ηλικία των μαθητών, καθώς τα παιδιά των αγροτών και των εργατών, μεγαλύτερα συνήθως από τα παιδιά των πιο προνομιούχων κοινωνικών στρωμάτων, έχουν -με ίδια την ηλικία- μεγαλύτερο ποσοστό διαρροής από την εκπαίδευση από ότι τα παιδιά αυτών των στρωμάτων (Φραγκουδάκη, 1985: 370). Και το εκπαιδευτικό σύστημα καταφέρνει να επιτελέσει άριστα τον ρόλο αυτόν -του μηχανισμού επιλογής δηλαδή- καθώς είναι ο μοναδικός Ιδεολογικός Μηχανισμός που έχει «εξασφαλισμένο» και υποταγμένο ακροατήριο για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα, και μάλιστα δωρεάν. Αν λοιπόν στις φεουδαρχικές κοινωνίες η εκκλησία ήταν ο κύριος μηχανισμός διατήρησης και διαιώνισης της εξουσίας της άρχουσας τάξης, στις

σύγχρονες βιομηχανικές-καπιταλιστικές κοινωνίες, τον ρόλο αυτόν τον έχει αναλάβει το σχολείο, και μάλιστα τον διεκπεραιώνει πολύ πιο αθόρυβα και αποτελεσματικά.

Η σύγχυση και η αμάθεια που υπάρχει λοιπόν γύρω από την έννοια της δημοκρατίας μόνο τυχαία δεν είναι. Με την επικράτηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, ως οικονομικό μοντέλο οργάνωσης της κοινωνίας, η δημοκρατία συνδέθηκε με την έννοια της αντιπροσωπευτικότητας. Έτσι από άμεση, έγινε έμμεση, και ο λαός από το προσκήνιο της λήψης των αποφάσεων πέρασε στην άκρη, αφήνοντας τις αποφάσεις αυτές να τις λαμβάνουν οι «ειδήμονες», και μάλιστα να μαθαίνει το τι μέλλει γενέσθαι για τη ζωή του, από τα δελτία των ειδήσεων. Ο καπιταλισμός για να εδραιωθεί, θα έπρεπε να εδραιώσει και τη φιλοσοφία του. Και αυτή η φιλοσοφία μας αναφέρει, ότι μια κοινωνία χωρίς κράτος -άρα με αμεσοδημοκρατικούς και όχι αντιπροσωπευτικούς θεσμούς- δεν γίνεται να υφίσταται. Και η λογική αυτή ορίζει τις αστικές κοινωνίες ως θέσφατο. Ως ιδεότυπο της ανθρώπινης κοινωνίας γενικά (Τερζάκης, 2013: 20).

Και εδώ κατά τη γνώμη μας βρίσκεται το κομβικό σημείο της συζήτησης. Αυτό το οποίο δηλαδή θα πρέπει οι μαθητές-αυριανοί πολίτες να συνειδητοποιήσουν και να κατακτήσουν, είναι ότι η αστική κοινωνία, με τη διαρρηγμένη συνοχή και τις πρωτοφανείς ταξικές ανισότητες ως προς την κατανομή της ισχύος και του πλούτου, με τους ανθρωποφάγους ανταγωνισμούς και την υποδούλωση μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού στην μισθωτή εργασία και την ανεργία, είναι η εξαίρεση των ανθρώπινων κοινωνιών και όχι ο κανόνας. Και αυτή η ταξική κοινωνία, ήταν απόρροια της βίαιης επιβολής της ατομικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής, που επέβαλε επίσης βίαια έναν ταξικό και άνισο κοινωνικό καταμερισμό ως προς την παραγωγή και την κατανομή του κοινωνικού πλούτου, ο οποίος ονομάστηκε παραγωγικές σχέσεις και στηριζόταν στην ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. Οπότε είναι αυτονόητο ότι η θέση ισχύος που κατέχει κάθε πολίτης, εξαρτάται από τη θέση του στα μέσα παραγωγής. Και η συντριπτική πλειοψηφία των τμημάτων του πληθυσμού δεν είναι ιδιοκτήτρια αυτών των μέσων. Πως λοιπόν να εφαρμοστεί σε μια τέτοια κοινωνία η αρχή της λήψης αποφάσεων από όλους, κάτι το οποίο προϋποθέτει μια σχετική ισότητα ισχύος ως προς την κατανομή του πλούτου και της ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής;

Απεναντίας έχουμε μια κίβδηλη ισότητα ως προς την λήψη των αποφάσεων, μέσω αντιπροσωπευτικών θεσμών. Και, τουλάχιστον για την Ελλάδα ως μέλος της ΕΕ, αυτό το μοντέλο αντιπροσώπευσης δυστυχώς τείνει προς το χειρότερο, με τη λήψη των

αποφάσεων να έχει μεταβεί στην ευθύνη της οικονομικής γραφειοκρατίας των Βρυξελλών, ερήμην των κοινοβουλίων και εκ διαμέτρου αντίθετα από τη θέληση και τα συμφέροντα των λαών. Εκφράζοντας τα συμφέροντα και τις βλέψεις των κυρίαρχων τάξεων βοήθησε στην επικράτηση του αχαλίνωτου καπιταλισμού, της ασύδοτης κερδοσκοπίας, της λεηλασίας της φύσης και των πλουτοπαραγωγικών της πόρων.

Για την παγίωση όμως αυτού του συστήματος παραγωγής και την κοινωνική θεμελίωσή του, έπρεπε πρωτεύοντα ρόλο να παίζει η εκπαίδευση. Έπρεπε δηλαδή οι μαθητές να σμιλευτούν στα ιδεώδη του «έτσι τα βρήκαμε», «ποιος είμαι εγώ που θα τα αλλάξω;», «όλοι ίδιοι είναι», με το χειρίστο όλων να θεωρούν την εξειδίκευσή τους σε κάποιο τομέα ως παιδεία, και με αυτήν την έλλειψη γνώσης το σύστημα να μπορεί να αναπαράγει τον εαυτό του απρόσκοπτα, χωρίς να συναντά ουσιαστικά εμπόδια. Και σε αυτό το σημείο κρύβεται κατά τη γνώμη μας όλη η ουσία, που το σύστημα αυτοαναπαράγεται μέσω της εκπαίδευσης ευθύγραμμα και ομαλά. Αυτή η έλλειψη παιδείας ή αλλιώς «η εκπαίδευση της αμάθειας» όπως πολύ εύστοχα έχει χαρακτηριστεί από τους Κάτσικα και Θεριανό (Κάτσικας, Θεριανός, 2008: 13) ανήκει στον χαρακτήρα του αστικού σχολείου και αποτελεί δομικό στοιχείο και χαρακτηριστικό του. Δεν μπορεί και δεν θέλει να το αποβάλει, όσες μεταρρυθμίσεις και αν κάνει, καθώς μέσω της μη γνώσης της πλειοψηφίας των κοινωνικών στρωμάτων του πληθυσμού επιτυγχάνει πλήρως τον στόχο του. Εκπαιδεύει δηλαδή τους απογόνους της αστικής τάξης «ως συνέχεια του εαυτού της», δίνοντάς τους τα θεωρητικά και τεχνολογικά όπλα για τον αποτελεσματικό έλεγχο των μέσων παραγωγής, και από την άλλη «εκπαιδεύει» κατάλληλα την εργατική τάξη, ώστε αυτή να γίνει πρόθυμη για εκμετάλλευση και να πιστέψει ότι είναι ανήμπορη να τινάξει από πάνω της το ζυγό της.

Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν τα σχολεία σήμερα, και γενικότερα το εκπαιδευτικό σύστημα, εργάζονται ενάντια στη διαμόρφωση της κριτικής σκέψης και συνεπώς στην ανάπτυξη της πραγματικής δημοκρατίας. Θα τολμούσαμε να πούμε, ότι σκοπός του συστήματος είναι να διδάξει την άγνοια και την αδιαφορία, περιορίζοντας την διανοητική ζωή και τον πνευματικό κόσμο της νεολαίας, ώστε να μην είναι σε θέση να συμμετέχουν στην παραγωγή πολιτικών διεργασιών, σε κινητοποιήσεις και γενικότερα στη διαμόρφωση κοινωνικών και πολιτικών γεγονότων, που παράγουν δημοκρατία. Η γνώση που πρέπει να «αποκτούν» οι μαθητές υποχρεούνται να αντανakλά τις πεποιθήσεις της κυρίαρχης οικονομικής τάξης -παραγωγή πλούτου προς όφελος λίγων,

απομύζηση υπεραξίας- και σε συνδυασμό με την γενικότερη σωματική και πνευματική αδράνεια, αυτή η συνθήκη να μην απειληθεί ποτέ.

Επειδή όμως, εμπνεόμενοι και από τον Μαρξ πιστεύουμε ότι η αποστολή των αυριανών πολιτών είναι να αλλάξουν τον κόσμο και όχι απλά να προσαρμοστούν σε αυτόν, θεωρούμε ότι κάτι τέτοιο θα συμβεί κυρίως μέσω της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και πιο συγκεκριμένα με την διδακτική της άμεσης δημοκρατίας στα πλαίσια του μαθήματος της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής. Θα πρέπει δηλαδή να διδάξουμε στους μαθητές μας, ότι η πολιτική δεν είναι θέμα κάποιων εξειδικευμένων ειδικών, αλλά υπόθεση που αφορά την κοινωνία στην ολότητά της και ότι δεν γίνεται να εμπιστευόμαστε το μέλλον μας σε οποιονδήποτε πολιτικό ο οποίος θα σκέπτεται και θα αποφασίζει για εμάς, χωρίς όμως εμάς. Χρέος μας ως εκπαιδευτικοί είναι να διδάξουμε τα παιδιά, ότι πολίτης σύμφωνα με τον Αριστοτέλη είναι αυτός που «άρχει και άρχεται». Που εναλλάσσεται δηλαδή στην εξουσία, που συμμετέχει στην θέσπιση των νόμων, στην δικαστική εξουσία, στον έλεγχο των κυβερνητικών αξιωματούχων και γενικότερα δεν μένει έξω από τη λήψη των αποφάσεων που τον αφορούν (Κολέμπας κ.ά., 2013: 99). Να τους γαλουχήσουμε ότι η ορθολογικά δομημένη κοινωνία είναι αυτή που διαπνέεται από την έννοια της ισότητας. Ισότητα απέναντι στον νόμο, ισότητα ως προς την κατοχή των μέσων παραγωγής, και κυρίως ισότητα ως προς την λήψη των αποφάσεων μέσω της άμεσης δημοκρατίας και ότι η δημοκρατική συμμετοχή είναι μια εφικτή συνθήκη πάνω στην οποία πρέπει να οικοδομηθεί το μέλλον των κοινωνιών (Καστοριάδης, 1993: 31)

Άλλωστε κατά τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας, οι συνθήκες δεν ήταν ποτέ πιο έτοιμες για την αποκατάσταση των κοινωνικών ανισοτήτων (Λάμπρος, 2012: 164), καθώς ποτέ οι παραγωγικές δυνάμεις δεν είχαν φτάσει σε τέτοιο επίπεδο. Η επιστημονική και η ψηφιακή γνώση παρέχουν τα εχέγγυα ώστε το σύνολο του πληθυσμού να αποκτήσει την απαραίτητη παιδεία και τον ελεύθερο χρόνο που χρειάζεται, ώστε να μπορεί να χειριστεί μόνο του την παραγωγή και την κατανομή του πλούτου, για να επέλθει καθολική ευημερία, ελευθερία και ισότητα. Και η κοινωνική αυτοδιεύθυνση, με τη μορφή της άμεσης δημοκρατίας, αποτελεί τη μοναδική εγγύηση για την πρόοδο της κοινωνίας προς όφελος της πλειοψηφίας. Χωρίς κοινωνικό αυτεξούσιο, είναι αδύνατη η κοινωνική πρόοδος. Για αυτό και προσπαθήσαμε μέσω της συγγραφής αυτής της εργασίας, να καταθέσουμε την πρότασή μας στο πώς να γαλουχήσουμε τους μαθητές, τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο, στο πνεύμα των αμεσοδημοκρατικών διαδικασιών, ώστε οι ίδιοι ως αυριανοί πολίτες να προσπαθήσουν να αλλάξουν και να μετασχηματίσουν τον κόσμο προς όφελος των πολλών.

Στην πρώτη ενότητα λοιπόν αυτής εργασίας παρουσιάζουμε το πολίτευμα της δημοκρατίας όπως αυτή εφαρμόστηκε στην πολιτεία των Αθηναίων. Μετά από μια σύντομη ιστορική αναφορά, αναλύουμε τους θεσμούς οι οποίοι αποτελούσαν το πολίτευμα (Βουλή, Εκκλησία του Δήμου κτλ) και τον τρόπο γενικότερα που αυτό λειτουργούσε. Παράλληλα εξετάζουμε τα αίτια της εμφάνισης αυτού του πολιτεύματος, αλλά και τους λόγους για τους οποίους αυτό παρήκμασε. Ταυτόχρονα, μέσα στα πλαίσια της πρώτης ενότητας, εξετάζουμε φιλοσοφικές έννοιες οι οποίες είναι άμεσα συνδεδεμένες με το δημοκρατικό πολίτευμα των Αθηνών (αυτοθέσμιση, αυτοπεριορισμός, ανακλητότητα κτλ) καθώς πιστεύουμε ότι η βαθιά κατανόηση αυτών των εννοιών, οδηγεί και στην σφαιρική γνώση και αντίληψη της άμεσης δημοκρατίας.

Στην δεύτερη ενότητα παρουσιάζουμε κάποια παραδείγματα παραδείγματα-παγκόσμιου βεληνεκούς στα οποία έχει εφαρμοστεί ή εφαρμόζεται η άμεση δημοκρατία ως τρόπος διοίκησης. Αυτά είναι η Μαριναλέντα (χωριό της Ισπανίας), οι Ζαπατίστας, οι ισπανικές κολλεκτίβες την περίοδο του εμφυλίου, το εργοστάσιο κεραμοποιίας της Ζανόν στην Αργεντινή και το σχολείο του Σάμερχιλ στην Αγγλία. Οι επιλογές μας αυτές μόνο τυχαίες δεν είναι, καθώς κατά τη γνώμη μας αποτελούν φάρο ελπίδας μέσα σε αρκετά δυσοίωνα περιβάλλοντα. Για παράδειγμα στις ισπανικές κολλεκτίβες εφαρμόστηκε η άμεση δημοκρατία όταν η εκκλησία, ο βασιλιάς, ο στρατός και οι πλούσιοι της Ισπανίας προσπαθούσαν με πόλεμο να αποκτήσουν τα κολλεκτιβοποιημένα χωράφια και εργοστάσια. Ή τους Ζαπατίστας οι οποίοι προσπαθούν να δομήσουν έναν ολόκληρο τρόπο ζωής και φιλοσοφίας πάνω στην άμεση δημοκρατία, όταν όλος ο κόσμος διοικείται από ζάμπλουτους επιχειρηματίες οι οποίοι χρηματοδοτούν κυβερνήσεις παίρνοντας αποφάσεις πίσω από κλειστές θύρες, χωρίς κανέναν έλεγχο.

Τέλος στην τρίτη ενότητα, θέτουμε τους στόχους που θα πρέπει να έχει η διδασκαλία για να κατανοήσουν οι μαθητές μας την άμεση δημοκρατία, και προχωράμε στην παρουσίαση μιας θεωρητικής και μιας πρακτικής προσέγγισης αυτής της διδακτικής. Το θεωρητικό κομμάτι αφορά το πώς θα έπρεπε -σύμφωνα με τα πιστεύω μας- να είναι δομημένη η ενότητα αυτή στο βιβλίο της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής της Ε΄ δημοτικού, ενώ το πρακτικό κομμάτι αφορά το πώς θα μπορούσε να εφαρμοστεί η δημοκρατία σε επίπεδο τάξης πλέον και στην καθημερινή σχολική ζωή των μαθητών, μέσα από διαδικασίες γενικών συνελεύσεων ή επιλογής συμβουλίων της τάξης. Τέλος, υπάρχουν και κάποια προσωπικά μας συμπεράσματα ως κεφάλαιο - κατακλείδα της εργασίας μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Οι περισσότεροι μελετητές θεωρούν ότι οι απαρχές της δημοκρατίας στον ελλαδικό χώρο, τοποθετούνται ιστορικά στο τέλος του 6^{ου} αιώνα, και πιο συγκεκριμένα στις μεταρρυθμίσεις τις οποίες προώθησε ο Κλεισθένης στην Αθήνα το 508-507 π.Χ. (Οικονόμου, 2014: 18). Πριν ξεκινήσουμε όμως την ιστορική αναδρομή και το πώς φτάσαμε στην Αθηναϊκή Δημοκρατία, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι το συγκεκριμένο πολίτευμα δεν το ανακάλυψε κάποιος με τη διανοητική του δύναμη ή το επέβαλε εκ των άνω ή με πραξικοπηματικό τρόπο. Κύρια πηγή προέλευσής του είναι οι ατομικοί και συλλογικοί αγώνες των πολιτών οι οποίοι αμφισβητώντας τους κατεστημένους θεσμούς άρχισαν να αυτοοργανώνονται και να αυτοθεσπίζονται ως δήμος. Και όλες οι μεγάλες προσωπικότητες οι οποίες αναδύθηκαν μέσα από την πόλη, όπως ο Κλεισθένης, ο Περικλής, ο Θεμιστοκλής και άλλοι, ήταν αποτέλεσμα της συνολικής σκέψης και δράσης των πολιτών, οι οποίοι αμφισβήτησαν τις κατεστημένες ιεραρχίες και δομές. Το ιστορικό λοιπόν πλαίσιο μέσα στο οποίο προσπάθησαν οι ερευνητές να κατανοήσουν τη γέννηση του φαινομένου του δημοκρατικού πολιτεύματος, από χρονολογική άποψη, αρχίζει από το τέλος του 8^{ου} αιώνα και τελειώνει τον 5^ο αιώνα, ενώ από γεωγραφική άποψη μελέτησαν τους χώρους από τους οποίους ξεπήδησαν καινούρια πράγματα, και αυτοί ήταν προφανώς η Αθήνα αλλά και το ευρύτερο πεδίο που μπορούμε να ονομάσουμε κοινωνικό χώρο, δηλαδή η Μικρά Ασία και τα νησιά του Αιγαίου (Καστοριάδης, 2008: 69). Σύμφωνα με τον Καστοριάδη, έχει βρεθεί στη Χίο στην Ιωνία, επιγραφή του 570 π.Χ. που αναφέρει για ένα δημοτικό συμβούλιο -το οποίο πιθανόν είναι εκλεγμένο από το λαό- που είχε ως αρμοδιότητα να λαμβάνει αποφάσεις για λαϊκές υποθέσεις (Καστοριάδης, 2008: 69). Όμως και νωρίτερα, στα Αιολικά νησιά, απαντάμε ένα είδος κομμουνιστικού συστήματος το οποίο βασιζόταν στην κολλεκτιβοποίηση της γης. Κάνουμε αυτή την μικρή αναφορά για να γίνει κατανοητό, ότι ψήγματα δημοκρατίας υπήρξαν και σε άλλα μέρη του ελλαδικού χώρου. Ωστόσο επειδή το δημοκρατικό πολίτευμα απέκτησε την πιο ολοκληρωμένη του μορφή στην πόλη της Αθήνας -άλλωστε μόνο για αυτήν υπάρχουν επαρκή στοιχεία- η ανάλυσή μας θα επικεντρωθεί σε αυτήν.

Σύμφωνα λοιπόν πάλι με τον Έλληνα φιλόσοφο και μελετητή της αρχαίας ελληνικής δημοκρατίας, τρεις ήταν οι αιτιατές ερμηνείες -που δεν προσδιορίζουν, όσο και αν χρησιμοποιούνται ως επιχείρημα- του πολιτεύματος της πόλης της αρχαίας Αθήνας. Ο γεωγραφικός προσδιορισμός, ο τρόπος παραγωγής και η οπλιτική φάλαγγα

(Καστοριάδης, 1999: 15). Ως προς τον γεωγραφικό προσδιορισμό: αν και πολλοί μελετητές έχουν επισημάνει ότι η κατακερματισμένη γεωγραφική διάρθρωση του ελλαδικού χώρου ευνόησε την δημιουργία και την ανάπτυξη αυτόνομων κοινοτήτων - καθώς δεν υπήρχε κεντρική εξουσία- ωστόσο η γεωγραφική εικόνα της χώρας είναι περίπου η ίδια έως και σήμερα, όμως το φαινόμενο της δημοκρατίας δεν έχει εμφανιστεί ποτέ ξανά όπως στην εποχή του Περικλή. Ένα δεύτερο παράδειγμα είναι αυτό της Γερμανίας έως το 1870 π.Χ., που ενώ η δομή της θα μπορούσε να εξελιχθεί σε μια ενιαία κρατική οντότητα, ωστόσο αυτό δεν συνέβη. Όπως επίσης και δεν πραγματοποιήθηκε η εμφάνιση του δημοκρατικού πολιτεύματος στις μικρές κοινότητες στις οποίες έμεινε διαιρεμένη (Καστοριάδης, 1999: 15). Άρα αυτό που επιτρέπει ή δεν επιτρέπει τη σύσταση δημοκρατικού πολιτεύματος, δεν είναι ο γεωγραφικός-χωρικός προσδιορισμός.

Ως προς τις παραγωγικές σχέσεις τώρα και την ύπαρξη δουλείας που υπήρχε στην αρχαία Αθήνα, ο Καστοριάδης μας αναλύει ότι ούτε αυτή βοήθησε στην ανάδυση της δημοκρατίας. Προφανώς και υπήρχε έντονο το φαινόμενο της δουλείας, όπως και μια πολύ στενή έννοια του ορισμού του πολίτη, αλλά δουλεία δεν υπήρχε μόνο στην Αθήνα. Υπήρχε και στην Σπάρτη και στην Ρώμη, ενώ ανθούσε ιδιαίτερα στην Ασία. Όμως σε καμία από αυτές δεν έκανε την εμφάνισή του το δημοκρατικό πολίτευμα. Άρα δεν πρόκειται ούτε για ικανή αλλά ούτε και αναγκαία συνθήκη, η ύπαρξη δουλείας στην λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος στην αρχαία Αθήνα. Θα πρέπει βέβαια να τονίσουμε ότι οι Αθηναίοι δεν εννοούσαν την δουλεία με την έννοια που αυτή οριζόταν στην Ασία ή σήμερα, δηλαδή σαν ένα εμπόρευμα που αγοράζεται και πωλείται. Αντίθετα οι δούλοι ανήκαν στο κράτος. Ήταν τα γρανάζια του διοικητικού μηχανισμού και ασχολούνταν με γραφειοκρατικές υποθέσεις που τους ανέθεταν οι Αθηναίοι πολίτες. Ανήκαν δηλαδή στον δήμο και υπό αυτήν την έννοια δεν μπορούσαν να γίνουν αντικείμενο αγοραπωλησίας. Άλλωστε σύμφωνα και με τους Μαρξ και Βέμπερ, την οικονομική βάση της αρχαίας αθηναϊκής δημοκρατίας την αποτελούσαν οι μικροκαλλιεργητές-αγρότες και οι ανεξάρτητοι βιοτέχνες (Καστοριάδης, 2008: 94).

Η τρίτη αιτιατή ερμηνεία, την οποία κάποιοι ερευνητές δίνουν ως εξήγηση για την οικοδόμηση του δημοκρατικού πολιτεύματος στην Αθήνα, είναι το φαινόμενο της σπλιτικής φάλαγγας η οποία και εμφανίστηκε ως σχηματισμός μάχης τον 7^ο αιώνα. Ωστόσο η φάλαγγα για τον Καστοριάδη είναι το σημάδι της δημοκρατικής εξέλιξης και όχι η αιτία του σχηματισμού της. Μπορεί δηλαδή για τον Έλληνα φιλόσοφο, να

ερμηνευτεί μόνο σαν αναπόσπαστο τμήμα της δημοκρατικής δημιουργίας καθώς αυτή «προϋποθέτει την φαντασιακή κοινωνική (πολιτική) σημασία της ισότητας των πολιτικών κοινωνιών ως πολεμιστών, την πραγμάτωσή της στην ενότητα και αλληλεξάρτηση των οπλιτών της φάλαγγας, την εξαφάνιση του μονομάχου-ήρωα» (Καστοριάδης, 1999: 93).

Έχοντας λοιπόν διευκρινίσει αυτά τα σημεία, καθώς και τον μη ρόλο τους στο σχηματισμό του δημοκρατικού πολιτεύματος, θα προχωρήσουμε σε μια γενική ιστορική αναδρομή, για να προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε το πώς φτάσαμε στο δημοκρατικό πολίτευμα, πώς θεμελιώθηκε και ποιές ήταν οι αιτίες της παρακμής του. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι τα πολιτεύματα εκείνης της περιόδου ήταν η βασιλεία, η αριστοκρατία και η ολιγαρχία με χαρακτηριστικό στοιχείο τη διεύρυνση του χάσματος μεταξύ πλούσιων και φτωχών. Σύμφωνα λοιπόν με τις καταγραφές του Αριστοτέλη, από τον Ίωνα -ο οποίος ήταν ο αρχηγέτης των Ιώνων- μέχρι και τον Κόρδο έχουμε το πολίτευμα της (κληρονομικής) βασιλείας (Αριστοτέλης, 2009: 21). Ο λαός χωρίστηκε σε τέσσερις φυλές οι οποίες είχαν και από έναν ηγέτη. Υπήρχαν επίσης οι άρχοντες και οι θεσμοθέτες, των οποίων ο ρόλος ήταν η καταγραφή και η διαφύλαξη των νόμων. Ένας άλλος θεσμός, ο οποίος είχε περισσότερη εξουσία, ήταν ο Άρειος Πάγος ο οποίος επιτηρούσε τους άρχοντες ώστε να διοικούν σύμφωνα με το πνεύμα των νόμων. Εάν εξαιρέσουμε το αξίωμα του βασιλιά, η χρονική διάρκεια όλων των υπόλοιπων αξιωμάτων ήταν ετήσια. Μόνο με τον Δράκοντα, το 621 π.Χ. περίπου, καταβάλλεται η πρώτη προσπάθεια να διοικηθεί η πόλις μέσα από μια κωδικοποίηση των κανόνων δικαίου και των νόμων που ίσχυαν μέχρι τότε. Ήταν βέβαια ένα πολύ αυστηρό νομοθετικό πλαίσιο το οποίο έδινε βαρύτητα σε θέματα ανθρωποκτονιών και ατιμίας, αλλά παράλληλα θεσμοθετήθηκαν τα πρώτα πολιτικά δικαιώματα, όπως επίσης υπήρχαν ταμίες, στρατηγοί, η Βουλή, και όλα τα αξιώματα αποδίδονταν στους πολίτες με κλήρωση.

Η πρώτη μεγάλη πολιτική -με δημοκρατικά στοιχεία- μορφή της πόλης ήταν ο Σόλωνας, ο οποίος και εφάρμοσε τη Σεισάχθεια. Ο νόμος αυτός όριζε την κατάργηση της δανειοδότησης με εγγύηση το σώμα του δανειζόμενου, άρα και την πιθανότητα ο δανειζόμενος να καταστεί δούλος αν δεν μπορούσε να ξεχρεώσει, αλλά και την απελευθέρωση όσων πολιτών είχαν γίνει ήδη δούλοι λόγω των χρεών τους. Αυτός ο νόμος, σε συνδυασμό και με άλλες νομοθετικές πρωτοβουλίες, οδήγησε στη μείωση του χάσματος μεταξύ πλούσιων και φτωχών θέτοντας ταυτόχρονα και τα πρώτα δημοκρατικά θεμέλια. Οι μεταρρυθμίσεις όμως του Σόλωνα οδήγησαν σε κοινωνικές

αναταράξεις καθώς από τη μια πλευρά οι πλούσιοι είδαν να χάνουν τον πλούτο τους και την κοινωνική τους επιρροή, και από την άλλη πλευρά οι φτωχοί περίμεναν να βελτιωθεί η κατάστασή τους με πιο δραστικά μέτρα. Αυτή λοιπόν η αναταραχή «βοήθησε» τον Πεισίστρατο να εγκαθιδρύσει τυραννικό πολίτευμα, ο οποίος όμως σεβάστηκε και διοίκησε με τους περισσότερους από τους νόμους του Σόλωνα.

Η πτώση των Πεισιστρατιδών πραγματοποιήθηκε το 510 π.Χ. και κάνει την εμφάνισή του το άστρο του Κλεισθένη, ο οποίος μετά από συγκρούσεις ανάμεσα σε δημοκρατικούς και ολιγαρχικούς καταφέρνει και επιβάλλει ριζοσπαστικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες ισχυροποιούν τη δημοκρατία, με την διεύρυνση της δημοκρατικής βάσης και την ενδυνάμωση της παράταξης του δημοκρατικού τόξου (Αριστοτέλης, 2009: 25). Ο Κλεισθένης χώρισε τον πληθυσμό σε δέκα φυλές, αύξησε σε πεντακόσια -από τετρακόσια που ήτανε- τα μέλη της Βουλής, διαίρεσε τη χώρα σε δήμους και όρισε ως συνδαιτυμόνες τους πολίτες που κατοικούσαν σε αυτούς, θέσπισε τον εξοστρακισμό και διεύρυνε το δικαίωμα του να ονομάζεται κάποιος πολίτης (Αριστοτέλης, 2009: 41). Κορυφαία όμως μεταρρύθμιση του Κλεισθένη η οποία και αποτέλεσε την πεμπουσία του δημοκρατικού πολιτεύματος, ήταν η ανάθεση του δικαιώματος και της εξουσίας στην Εκκλησία του Δήμου να αποφασίζει για όλα τα θέματα. Αυτό το μέτρο αποτέλεσε την καθιέρωση της λαϊκής κυριαρχίας στην Αθήνα και κατά συνέπεια της δημοκρατίας. Ο τρίτος μεγάλος δημοκρατικός μεταρρυθμιστής της πόλης ήταν ο Εφιάλτης, ο οποίος αφαίρεσε από το δημοκρατικό πολίτευμα όλα τα αριστοκρατικά και ολιγαρχικά υπολείμματα, ενώ μείωσε δραστικά και την εξουσία του Άρειου Πάγου αφαιρώντας του επίσης σημαντικό μέρος των αρμοδιοτήτων του.

Μετά την δολοφονία του Εφιάλη το 460 π.Χ. κάνει την εμφάνισή του στο πολιτικό προσκήνιο ο Περικλής, ίσως ο εξοχότερος -κατά τη γνώμη μας- πολιτικός άνδρας στην αρχαία Αθήνα. Με τον Περικλή, η Αθήνα φτάνει στο απόγειο της οικονομικής και πολιτικής της δύναμης καθώς δίνεται ιδιαίζουσα βαρύτητα στην αξιοκρατία, την ισονομία, την πολιτική ελευθερία και γενικότερα στον σεβασμό στους νόμους της πόλης. Θα πρέπει ωστόσο σε αυτό το σημείο να αναφέρουμε ότι αν και δημοκρατικό, ουσιαστικά το πολίτευμα της Αθήνας την εποχή του Περικλή διαμορφώθηκε σε «μοναρχικό», καθώς ο μεγάλος αυτός ηγέτης υπήρξε έξοχος χειριστής των μαζών, έχοντας την ικανότητα να τις οδηγεί όπου εκείνος θεωρούσε ότι χρειαζόταν (Αριστοτέλης, 2009: 41). Λειτουργούσε βέβαια πάντα μέσα στο πνεύμα των νόμων και

της Εκκλησίας του Δήμου, και υπήρχε εκ μέρους του λαού, εν λευκώ εμπιστοσύνη στο πρόσωπό του.

Το 411 π.Χ. τελειώνει η περίοδος του Περικλή και έχουμε ως πολιτική εξέλιξη το πραξικόπημα των Τετρακοσίων, όταν μετά την αποτυχημένη εκστρατεία στη Σικελία, οι Σπαρτιάτες -με την βοήθεια του βασιλιά των Περσών- υπερίσχυσαν και ανάγκασαν τους Αθηναίους να καταργήσουν το πολίτευμά τους, επιβάλλοντας ολιγαρχία. Σε αυτήν την ανατροπή βοήθησε πάρα πολύ η απογοήτευση των πολιτών με την δημοκρατική παράταξη και η κυρίαρχη πεποίθηση που είχε επιβληθεί μέσω προπαγάνδας ότι «ο δήμος δεν ήταν ικανός να διαχειριστεί την εξουσία» (Αριστοτέλης, 2009: 27). Οι ολιγαρχικοί τότε, έπεισαν την Εκκλησία του Δήμου να εκλέξει μια τριακονταμελή επιτροπή, η οποία και είχε την απόλυτη εξουσία λόγω της κατάστασης και των συνθηκών που επικρατούσαν και παράλληλα η επιτροπή αυτή όρισε νέους νόμους τροποποιώντας το πολίτευμα. Ένας χαρακτηριστικός νέος νόμος είναι ο περιορισμός του αριθμού των μελών της Εκκλησίας του Δήμου σε πέντε χιλιάδες άτομα. Το σώμα αυτό με τη σειρά του όρισε την ολιγαρχική Βουλή των Τετρακοσίων, η οποία είχε απεριόριστα δικαιώματα και εξουσία. Φυσικά όλες αυτές οι μεταρρυθμίσεις έγιναν προς όφελος των ολιγαρχικών.

Μετά όμως από τέσσερις μήνες, και έπειτα από την ήττα της Ερέτριας και την αποστασία της Εύβοιας, η οποία κόστισε στους Αθηναίους λόγω εμπορικών συμφερόντων, οι Τετρακόσοι καθαιρέθηκαν και η Εκκλησία του Δήμου απόκτησε ξανά κάποια διοικητικά προνόμια. Όμως δεν μπορούμε να μιλήσουμε για δημοκρατική παλινόρθωση, καθώς όπως αναφέραμε πριν το σώμα της Εκκλησίας του Δήμου είχε περιοριστεί σε πέντε χιλιάδες και μάλιστα εύπορους πολίτες. Το 410 π.Χ. αποκαταστάθηκε πλήρως η δημοκρατία, για λίγα όμως χρόνια, καθώς το 403 π.Χ. οι ολιγαρχικοί με τη βοήθεια των Σπαρτιατών ξαναπαίρνουν την εξουσία και δημιουργούν το πολίτευμα των Τριάκοντα Τύραννων. Πολιτικά δικαιώματα διατήρησαν μόνο οι τρεις χιλιάδες πολίτες που έμειναν πιστοί στο καθεστώς (Αριστοτέλης, 2009: 30). Χαρακτηριστικό της εποχής είναι οι διώξεις, βία και ο τρόμος, η κατάργηση των νόμων του Εφιάλτη που περιόριζαν τις εξουσίες του Άρειου Πάγου, αλλά και νόμων του Σόλωνα καθώς και δολοφονίες πολιτών που τους θεωρούσαν εχθρούς του καθεστώτος. Τα επόμενα χρόνια έχουμε συγκρούσεις μεταξύ των ολιγαρχικών και των δημοκρατικών, οι οποίες όμως γρήγορα θα οδηγηθούν στην συμφιλίωση και με την βοήθεια του βασιλιά των Λακεδαιμονίων, θα κάνει την εμφάνισή του στο πολιτικό

προσκήνιο της Αθήνας ο Πausanías. Έτσι σιγά σιγά, έχουμε και πάλι την πλήρη αποκατάσταση του δημοκρατικού πολιτεύματος, για τα επόμενα περίπου εβδομήντα χρόνια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΘΕΣΜΟΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

α. Ο Δήμος

Η πραγματική εξουσία της πόλης στην Αθηναϊκή Δημοκρατία είναι ο Δήμος, ο οποίος έβαζε τον εαυτό του στο κέντρο των πάντων. Χαρακτηριστικό είναι ότι όλοι οι νόμοι ξεκινούσαν με τη φράση *«φάνηκε καλό στο συμβούλιο και στο λαό»*. Τι σημαίνει αυτό; Ότι τα ψηφίσματα και οι νόμοι δεν εκπορεύονταν από κάποια «επιστημονική» ανάλυση, αλλά αποκλειστικά από τη γνώμη και την άποψη του λαού. Ο Δήμος νοείται ως το σύνολο του ελεύθερου πληθυσμού της πόλης, στην οποία ορισμό βέβαια υπάρχουν διαφοροποιήσεις ανά χρονική περίοδο. Υπάρχει διαλεκτική σχέση ανάμεσα στις έννοιες Δήμος και εξουσία, αλλά και απόλυτη ταύτιση, καθώς ο Δήμος ασκεί εξουσία, αλλά είναι και ο ίδιος η εξουσία. Ταυτόχρονα η εξουσία ασκείται όπως προαναφέρθηκε από τον Δήμο, αλλά η ίδια είναι ταυτόχρονα και ο Δήμος. Μια ταύτιση η οποία συμπυκνώνει το ύψιστο ποιοτικό νόημα της έννοιας της Δημοκρατίας.

Ο Δήμος στην αρχαία Αθήνα ήταν *«γεωγραφικές-κοινωνικές ενότητες με ομοιογενή φυλετικά πληθυσμιακά σύνολα, με βάση το γένος»* (Λάμπρος, 2012: 67). Στην Αθήνα συναντάμε δέκα τέτοιες διοικητικές διαιρέσεις οι οποίες λειτουργούν αυτόνομα, αλλά ταυτόχρονα συνυπάρχουν και αποτελούν δομικά στοιχεία του συνόλου. Η έννοια του Δήμου ως θεσμός της πόλης, πήρε την ολοκληρωτική του μορφή με τις μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη ο οποίος και οργάνωσε την Αθηναϊκή Δημοκρατία σε 150-170 Δήμους. Οι Δήμοι αυτοί χωρίστηκαν σε δέκα ομάδες και τρεις γεωγραφικούς τομείς -οι οποίοι ονομάζονται τριττύες- με τα εξής κριτήρια:

- 1) Να απαριθμούν περίπου το ίδιο σύνολο ατόμων
- 2) Να εκφράζονται απόψεις και αντιλήψεις που να αφορούν το όλον της Αθηναϊκής Δημοκρατίας
- 3) Να εμποδίζουν την εμφάνιση στοιχείων παραγοντισμού τα οποία θα μπορούσαν να νοθεύσουν και να χειραγωγήσουν τις ψήφους και τις επιλογές των εκλογέων (Λάμπρος, 2012: 67).

β. Η Αγορά του Δήμου

Κάθε Δήμος είχε τη δική του συνέλευση, η οποία ονομαζόταν Αγορά και οι οποίες συνελεύσεις συγκαλούνταν ανάλογα με τις απαιτήσεις. Υπάρχει διαφοροποίηση ανάμεσα στις φράσεις «*Εκκλησία του Δήμου*» και «*Αγορά του Δήμου*» καθώς η πρώτη χρησιμοποιούνταν για την συνέλευση των πολιτών στο λόφο της Πνύκας, ενώ η δεύτερη ήταν ο δημόσιος χώρος στον οποίο κάθε πολίτης του Δήμου είχε το δικαίωμα να εκφράσει τις απόψεις του, να καταθέσει τις προτάσεις του και στο τέλος όλοι μαζί να αποφασίσουν για τα κοινά θέματα. Η Αγορά αποτελούσε το κοινωνικό εργαστήριο στο οποίο όλοι οι πολίτες -ανεξάρτητα οικονομικής και κοινωνικής τάξης- μέσω της ενεργητικής συμμετοχής τους, εκπαιδούνταν στο να κυβερνήσουν και να κυβερνηθούν, καθώς ήταν γνώστες ότι στη Δημοκρατία την οποία και «*υπηρετούσαν*» έπρεπε να είναι ικανοί τόσο όταν κληρωθούν να ασκήσουν εξουσία, όσο και να ελέγχουν κάθε στιγμή τα όργανα που ασκούν εξουσία.

Αυτή η συνεχόμενη εναλλαγή ρόλων -εξουσιαστή και εξουσιαζόμενου- η οποία και πραγματώνονταν στα πλαίσια της Αγοράς του Δήμου και προεκτείνονταν και στην Εκκλησία του Δήμου σήμαινε ότι κανένας Αθηναίος δεν μπορούσε να θεωρήσει τον εαυτό του ανώτερο από τους άλλους, αλλά και ότι θα μειονεκτεί έναντι των υπολοίπων. Ότι θα εξουσίαζε δηλαδή για πάντα ή ότι θα εξουσιαζόταν για πάντα. Η Αγορά λειτουργούσε στο σύνολό της, ως το ζωοδοτικό κύτταρο των Δήμων -αυτών των αυτοδιοικούμενων οικιστικών ενοτήτων οι οποίες λειτουργούσαν ως αυτόνομα στοιχεία και κύτταρα της Αθηναϊκής Δημοκρατίας- και η οποία γαλούχησε τους Αθηναίους πολίτες στη φιλοσοφία του «*όποιος ζει εκτός του δημόσιου χώρου, όποιος ιδιωτεύει, ζει ουσιαστικά και εκτός κοινωνίας*» (Λάμπρος, 2012: 71).

γ. Η Εκκλησία του Δήμου

Η Εκκλησία του Δήμου ήταν το κυρίαρχο σώμα της Πόλεως, το ύψιστο πολιτειακό όργανο της πολιτείας, και γενικότερα συμπύκνωνε όλα τα ιδανικά και ποιοτικά στοιχεία της Αθηναϊκής Δημοκρατίας. Χαρακτηριστικό στοιχείο της Εκκλησίας του Δήμου, αλλά και γενικότερα του πνεύματος του πολιτεύματος που μελετάμε, είναι η ταύτιση κυβερνώντων και κυβερνώμενων. Η εξουσία ανήκει και ασκείται ταυτόχρονα από όλους τους ελεύθερους, ενήλικους Αθηναίους. Να σημειώσουμε βέβαια εδώ, ότι η έννοια του πολίτη δεν είχε σταθερό χαρακτήρα σε όλη την

περίοδο κατά την οποία εφαρμόστηκε η Αθηναϊκή Δημοκρατία. Για το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα βέβαια, Αθηναίοι πολίτες ήταν όσοι είχαν συμπληρώσει το 20^ο έτος της ηλικίας τους εκτός από τις γυναίκες και τους δούλους, και όσοι για κάποιο λόγο είχαν χάσει τα πολιτικά τους δικαιώματα (Λάμπρος, 2012: 71).

Η Εκκλησία του Δήμου συνεργόταν στον λόφο της Πνύκας με την ανατολή του ήλιου και είχε απεριόριστες δικαιοδοσίες σε θέματα εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής. Ελάμβανε αποφάσεις για θέματα που αφορούσαν το πώς λειτουργούσαν οι άρχοντες της πόλης, για τον τρόπο που θα ελέγχονταν οι βουλευτές και τα δημόσια οικονομικά, για τα θέματα των εξοπλισμών και την προστασία του πολιτεύματος και της πόλης, για τη δήμευση των περιουσιών, τον εξορισμό των πολιτών και πολλά άλλα (Αριστοτέλης, 2009: 235). Οι αποφάσεις λαμβάνονταν με ανάταση των χεριών και αφού -αν οι συζητήσεις αφορούσαν ειδικά θέματα- άκουγαν τη γνώμη των ειδικών, όπως στρατιωτικών ή γιατρών. Αν όμως η συζήτηση της συνέλευσης αφορούσε για παράδειγμα τη διαφύλαξη του πολιτεύματος ή την διακυβέρνηση της πόλης, τότε η γνώμη του κάθε πολίτη ήταν μοναδική και σημαντική. Η Εκκλησία του Δήμου ήταν ουσιαστικά ο ορισμός της ταύτισης κυβερνώντων και κυβερνώμενων (Αριστοτέλης, 2009: 60). Κάτι το οποίο αποτέλεσε κατά τη γνώμη μας το «κινούν αίτιον» της δημοκρατίας στην αρχαία Αθήνα. Η πλήρης δηλαδή ελευθερία του λόγου, η οποία δεν έχει ως στόχο να υπηρετήσει τα συμφέροντα μιας κυρίαρχης κοινωνικής τάξης, αλλά εκπορεύεται από τους κυβερνώντες για να υπηρετήσει τους κυβερνώμενους, οι οποίοι και ταυτίζονται απόλυτα στην Αθηναϊκή Δημοκρατία.

Έτσι σύμφωνα με τον Αριστοτέλη ο λαός αποφασίζει πλέον με ψηφίσματα και δικαστικές αποφάσεις, και είναι ο απόλυτος κυρίαρχος αφού έχει συγκεντρώσει στα χέρια του όλες τις εξουσίες. Και θεωρεί ο Σταγειρίτης φιλόσοφος ότι αυτό είναι το δίκαιο, διότι *«πιο εύκολο είναι να διαφθείρεις με ωφελήματα λίγους παρά πολλούς»* (Αριστοτέλης, 2009: 227). Και επειδή υπήρχε πάντα ο κίνδυνος να παρασυρθούν οι πολίτες από δημαγωγούς και να προσπαθήσουν να αλλάξουν νόμους με ψηφίσματα τα οποία ήταν αντίθετα στην γενικότερη συνταγματική τάξη και νομοθεσία, η Εκκλησία του Δήμου θέσπισε τη λεγόμενη «γραφή παρανόμων» η οποία και προέβλεπε κυρώσεις, οι οποίες έφταναν ως και στο θάνατο για όποιον πολίτη κατέθετε προτάσεις με ψηφίσματα ενάντια στους νόμους.

Η εξουσία λοιπόν που κατείχε η Εκκλησία του Δήμου ήταν εκτελεστική, νομοθετική και δικαστική. Πιο συγκεκριμένα ήταν ο κύριος και κατεξοχήν φορέας εκτελεστικής εξουσίας, αφού τόσο η Βουλή όσο και οι άρχοντες, που θα αναλύσουμε σε επόμενο κεφάλαιο, ήταν τα εκτελεστικά όργανα των αποφάσεων του Δήμου, αλλά και γενικότερα η Εκκλησία έπαιρνε αποφάσεις για όλα τα ζητήματα όπως προαναφέραμε. Επίσης ήταν νομοθετική καθότι το ίδιο το σώμα του Δήμου ψήφιζε τους νόμους και τα ψηφίσματα, αν και βέβαια το νομοθετικό της έργο περιοριζόταν από το υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο. Δεν μπορούσε δηλαδή κάποιος πολίτης να καταθέσει ψήφισμα το οποίο ήταν αντίθετο στους νόμους, αλλά και στα προβουλεύματα της Βουλής η οποία όπως θα δούμε σε επόμενη ενότητα, λειτουργούσε ως εισηγητική επιτροπή για τα θέματα που θα συζητούνταν στην Εκκλησία του Δήμου. Ένας τελευταίος παράγοντας ο οποίος και περιόριζε το νομοθετικό της έργο ήταν ο θεσμός των Νομοθετών, των οποίων οι αποφάσεις δεν υποβάλλονταν προς έγκριση στην Εκκλησία του Δήμου και οι οποίοι ήταν το μοναδικό σώμα που είχαν το δικαίωμα αλλά και την εξουσία να απορρίψουν τα νομοσχέδιά της (Αριστοτέλης, 2009: 63). Τέλος, ασκούσε τη δικαστική εξουσία αλλά αυστηρά καθορισμένη, που άπτονταν σπουδαίων θεσμικών και πολιτικών υποθέσεων της πόλεως, όπως προδοσίες και συνομωσίες. Και αυτό συνέβαινε καθώς τη δικαστική εξουσία την ασκούσαν κυρίως η Βουλή, ο Άρειος Πάγος και η Ηλιαία. Ωστόσο θα πρέπει να αναφέρουμε ότι οι δικαστικές αποφάσεις της Εκκλησίας, είτε παραπέμπονταν στην Ηλιαία ως ψηφίσματα, είτε ήταν τελεσίδικες (Αριστοτέλης, 2009: 65).

δ. Ο Άρειος Πάγος

Μετά το νικηφόρο πέρας των περσικών πολέμων η Βουλή του Άρειου Πάγου, απέκτησε δύναμη και κυβέρνησε την πόλη της Αθήνας (Αριστοτέλης, 2009: 171). Αυτό δεν συνέβη επειδή, λόγω κάποιας απόφασης ανέλαβε εξουσία, αλλά εξαιτίας της αποφασιστικής της συμβολής στη νίκη στη ναυμαχία της Σαλαμίνας το 480 π.Χ. Για την ιστορία θα πρέπει να αναφέρουμε ότι όταν οι στρατηγοί των Αθηναίων -και όχι μόνο- είχαν απελπιστεί με την κατάσταση του στόλου αλλά και γενικότερα του κλίματος ανάμεσα στις τάξεις των τμημάτων του στρατού και είχαν επιδιώξει να σώσει ο καθένας τον εαυτό του, τότε η Βουλή του Άρειου Πάγου είχε παρέμβει αποφασιστικά, εξοικονομώντας χρήματα και δίνοντας στον κάθε στρατηγό και από ένα χρηματικό ποσό, τους επιβίβασε στα πλοία εκ νέου (Αριστοτέλης, 2009: 49).

Αυτό εξύψωσε το κύρος της στις τάξεις των πολιτών, και έτσι οι Αθηναίοι υποτάχτηκαν στην εξουσία της για τη χρονική περίοδο 480-463 π.Χ. Είναι ο πιο αρχαϊκός τύπος Βουλής, και απαρτιζόταν από γέροντες των οποίων το αξίωμα ήταν ισόβιο. Ο άρχοντας που προέδρευε λεγόταν βασιλεύς.

Τα μέλη της Βουλής του Άρειου Πάγου είχαν διατελέσει άρχοντες κατά το παρελθόν και ο αριθμός τους ποίκιλλε. Τις αρμοδιότητές τους πρέπει να τις χωρίσουμε σε δύο χρονικές φάσεις, με διαχωριστικό σύνορο τις μεταρρυθμίσεις του Εφιάλτη το 462 π.Χ. οι οποίες και αφαίρεσαν από τον Άρειο Πάγο εξουσίες και αρμοδιότητες. Έτσι στην πρώτη φάση ο Άρειος Πάγος ευθυνόταν για την τήρηση των νόμων και είχε την εποπτεία των σπουδαιότερων υποθέσεων της πόλης. Επίσης στις αρμοδιότητές του συγκαταλέγονταν και οι δίκες για πολιτικά εγκλήματα και αν υπήρχαν *«μηνύσεις πολιτών εναντίον αρχόντων για απόπειρα κατάλυσης του δημοκρατικού πολιτεύματος»* (Αριστοτέλης, 2009: 50).

Στην δεύτερη χρονική περίοδο έχουμε την επίθεση εναντίον του Άρειου Πάγου από τον Εφιάλτη, του πιο *«καθαρόαιμου και ασυμβίβαστου δημοκράτη της Αθηναϊκής Πολιτείας»* (Αριστοτέλης, 2009: 44). Σε αυτή τη φάση βλέπουμε την απομάκρυνση πληθώρας αεροπαγιδών από τις θέσεις τους με ταυτόχρονη δικαστική δίωξη εναντίον τους για τον τρόπο που αυτοί είχαν διοικήσει. Στη συνέχεια είχαμε αφαίρεση, πάλι από μέρος του Εφιάλτη, όλων των πρόσθετων εξουσιών με τις οποίες έλεγξε και περιφρούρησε το πολίτευμα. Ωστόσο ο Άρειος Πάγος διατήρησε το νομικό δικαίωμα της εκδίκασης φόνων, δηλητηριάσεων, κοπής ιερών δέντρων καθώς και θρησκευτικών υποθέσεων (<http://geopolitis.gr/history/ancient-history/o-areios-pagos/>).

ε. Η Ηλιαία

Η Ηλιαία ήταν ένα λαϊκό δικαστήριο έξι χιλιάδων δικαστών (εξακόσιοι από κάθε φυλή) οι οποίοι ορίζονταν με κλήρο, για χρονικό διάστημα ενός έτους και με κυριότερο χαρακτηριστικό της θητείας τους, ότι ήταν ανακλητοί (Λάμπρος, 2012: 73). Δικαστής στην Ηλιαία μπορούσε να γίνει οποιοσδήποτε Αθηναίος πολίτης είχε συμπληρώσει το τριακοστό έτος της ηλικίας του, δεν είχε στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων και δεν είχε χρέη προς την πόλη. Οι Ηλιαστές για την προσφορά τους στην πόλη λάμβαναν χρηματική αποζημίωση. Η συμμετοχή στο δικαστήριο της Ηλιαίας δεν προϋπόθετε κάποια ιδιαίτερα προσόντα. Η απονομή δικαιοσύνης ήταν

υπόθεση όλων των πολιτών, ακόμα και των θητών, πολιτών δηλαδή της τελευταίας κοινωνικής στάθμης, που δεν μπορούσαν να καταλάβουν κάποιο άλλο αξίωμα (Αριστοτέλης, 2009: 51). Το δικαστήριο της Ηλιαίας είχε το δικαίωμα να εκδικάζει όλες τις υποθέσεις, εκτός από αυτές που δικάζε ο Άρειος Πάγος. Έκρινε όλους ανεξαιρέτως τους πολίτες ακόμα και άρχοντες, είτε τα παραπτώματα αφορούσαν θέματα δημοσίου δικαίου, είτε ιδιωτικού. Οι καταγγελίες για παραπτώματα αποτελούσαν όχι μόνο δικαίωμα αλλά και υποχρέωση των Αθηναίων πολιτών. Οι καταγγελίες αυτές ονομάζονταν «*γραφαί παρανόμων*» και επέσυραν ποινές χρηματικής αποζημίωσης ή έφταναν ακόμα και στο θάνατο σε πολύ σοβαρές περιπτώσεις (Αριστοτέλης, 2009: 52). Χαρακτηριστικό των δικών αυτών, ήταν ότι ο κάθε κατηγορούμενος δεν γνώριζε σε ποιο τμήμα θα γινόταν η δίκη του, οπότε και δεν μπορούσε να επηρεάσει το δικαστήριο. Είχε επίσης τη δυνατότητα αλλά και το δικαίωμα να αποτρέψει αποφάσεις της Εκκλησίας του Δήμου, όταν αυτό το υπαγόρευε το δημόσιο συμφέρον. Κάθε δικαστής έδινε τον Ηλιαστικό όρκο και εκπροσωπούσε το σύνολο των Αθηναίων πολιτών. Η Ηλιαία συνερχόταν 300 μέρες το χρόνο, κάθε μέρα δηλαδή εκτός από γιορτές. Η άσκηση της δικαιοσύνης μέσα από τα δικαστήρια της Ηλιαίας δεν επέτρεπε να διαμορφωθεί μια κατηγορία νομικών και δικαστών, οι οποίοι θα είχαν το αποκλειστικό δικαίωμα στην απονομή δικαιοσύνης, και αυτό οφείλεται στην αντίληψη των Αθηναίων πολιτών ότι η δημοκρατία θα έπρεπε να έχει την τάση αυτορρύθμισης, που εξυπηρετεί την προσωπική και συλλογική αυτονομία και όχι να λειτουργεί ως όργανο εκμετάλλευσης και κυριαρχίας του σώματος των πολιτών (Λάμπρος, 2012: 73).

στ. Η Βουλή

Η Βουλή αποτελούσε το πολυπληθέστερο όργανο της Αθηναϊκής Δημοκρατίας και ήταν το όργανο που εισήγαγε τα προς συζήτηση νομοσχέδια και θέματα στην Εκκλησία του Δήμου (Λάμπρος, 2012: 72). Η Βουλή αποτελούνταν από πεντακόσιους βουλευτές -για κάθε μια από τις δέκα φυλές των Αθηναίων αντιστοιχούσαν 50 βουλευτές- και απέκτησε το πλήρες δημοκρατικό της προσώπιο στην εποχή του Κλεισθένη, όπου και αντικατέστησε τη Βουλή των Τετρακοσίων που είχε θεσμοθετηθεί από τον Σόλωνα (Αριστοτέλης, 2009: 53). Κάθε φυλή είχε το δικαίωμα να ασκήσει την πρωτανεία της, με βάση την σειρά που κληρώθηκε. Έτσι οι πρώτες τέσσερις φυλές ασκούσαν την πρωτανεία για τριανταέξι (36) ημέρες η κάθε μία, και οι επόμενες έξι φυλές για τριανταπέντε (35) ημέρες. Οι βουλευτές

ορίζονταν με κλήρο από καταλόγους υποψηφίων που είχαν εκλεγεί και διατηρούσαν το αξίωμά τους για το χρονικό διάστημα του ενός έτους. Κάθε Αθηναίος πολίτης μπορούσε να γίνει βουλευτής, αρκεί να είχε συμπληρώσει το τριακοστό πρώτο έτος της ηλικίας του και να μην είχε υποστεί στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων. Επίσης μπορούσε να είχε επανεκλεγεί και για δεύτερη φορά, αρκεί να είχαν περάσει όλοι από το αξίωμα του βουλευτή για τουλάχιστον μια φορά. Όσο οι Αθηναίοι πολίτες ασκούσαν τα βουλευτικά τους καθήκοντα έχαιραν κάποιων προνομίων, όπως για παράδειγμα απαλλαγή από στρατιωτικές υποχρεώσεις, αλλά μετά το πέρας της θητείας τους λογοδοτούσαν (Λάμπρος, 2012: 72). Οι πρυτάνεις σιτίζονταν όλοι μαζί στο Θόλο, λάμβαναν κάποιο χρηματικό ποσό από την Πολιτεία ως αποζημίωση και είχαν την υποχρέωση να συγκαλούν το σώμα της Βουλής κάθε ημέρα εκτός των αργιών, και το σώμα της Εκκλησίας του Δήμου τέσσερις (4) φορές κατά τη διάρκεια κάθε πρυτανείας (Αριστοτέλης, 2009: 53).

Ο πρόεδρος της Πρυτανείας (Επιστάτης) δεν ήταν ισόβιος για το διάστημα των τριανταέξι ή των τριανταπέντε ημερών, αλλά κληρωνόταν κάθε ημέρα. Ήταν το ανώτατο αξίωμα της πόλης, και προήδρευε τόσο στη Βουλή, όσο και στην Εκκλησία του Δήμου. Ο Επιστάτης κρατούσε τα κλειδιά των ιερών όπου μέσα σε αυτά βρίσκονταν τα αρχεία, το θησαυροφυλάκιο και η σφραγίδα της πόλης και μπορούσε να γίνει κάποιος μόνο για μια ημέρα και μόνο για μια φορά στη ζωή του (Αριστοτέλης, 2009: 54).

Οι πρυτάνεις είχαν το δικαίωμα να συγκαλέσουν εκτός από τη Βουλή και την Εκκλησία του Δήμου και τους στρατηγούς, καθώς και να έρθουν σε επαφή με όλους τους παράγοντες της πόλης, ενώ επίσης είχαν στη διάθεσή τους αστυνομική υποστήριξη, μόνο όμως όσον αφορά την επιβολή της τάξης όταν αυτή εκτρεπόταν στις συνεδριάσεις της Βουλής και της Εκκλησίας του Δήμου.

Η Βουλή είχε ταυτόχρονα νομοθετική, δικαστική και εκτελεστική εξουσία. Ως προς την δικαστική εξουσία, μπορούσε να δικάσει αυτεπάγγελτα έπειτα από καταγγελία πολίτη κάποιες υποθέσεις, αλλά η βαρύτητα των υποθέσεων που εκδίκασε δεν είχε τη βαρύτητα των υποθέσεων που είχε το δικαίωμα η Εκκλησία του Δήμου να εκδικάσει. Αν και παλαιότερα είχε το δικαίωμα να επιβάλλει την ποινή της φυλάκισης ή του θανάτου (Αριστοτέλης, 2009: 239), ωστόσο αυτό το δικαίωμα της

αφαιρέθηκε στη συνέχεια από το λαό και ψηφίστηκε νόμος σύμφωνα με τον οποίο, αν η Βουλή επιβάλλει πρόστιμο ή ποινή σε κάποιον πολίτη, τότε οι θεσμοθέτες υποβάλλουν την ποινή αυτή ή το πρόστιμο στην κρίση του δικαστηρίου και ισχύει η πρόταση-απόφαση των δικαστών (Αριστοτέλης, 2009: 241).

Ως προς τη νομοθετική εξουσία: αν και βασικός φορέας της εξουσίας αυτής ήταν η Εκκλησία του Δήμου, ωστόσο η Βουλή συμμετείχε σε αυτήν με τα σχέδια νόμου - προβουλεύματα- τα οποία εισήγαγε για να συζητηθούν στην Εκκλησία του Δήμου, η οποία και δεν επιτρεπόταν να λάβει κάποια απόφαση για κάποιο θέμα χωρίς την εισηγητική πρόταση της Βουλής (Αριστοτέλης, 2009: 243).

Επίσης ήλεγχε τους περισσότερους αξιωματούχους της πόλης, και ειδικά όσους διαχειρίζονταν χρήματα και υπέβαλε σε εξέταση-δοκιμασία τους βουλευτές που θα αναλάμβαναν υπηρεσία τον επόμενο χρόνο (Αριστοτέλης, 2009: 241). Αν και παλαιότερα διατηρούσε το δικαίωμα να τους απορρίψει οριστικά, ωστόσο με τον καιρό έχασε αυτό το προνόμιο και οι υποψήφιοι βουλευτές οι οποίοι είχαν σε πρώτη φάση απορριφθεί, μπορούσαν να προσφύγουν στο δικαστήριο για να δικαιωθούν.

Ως προς την δικαστική εξουσία τέλος, αν και υπέρτατος φορέας ήταν η Εκκλησία του Δήμου, ωστόσο η Βουλή ήταν ο κεντρικός παράγοντας υλοποίησης των αποφάσεων της Εκκλησίας και κύριο όργανο διαχείρισης και διεκπεραίωσης των υποθέσεων της πόλης που αντιμετώπιζε τα καθημερινά προβλήματα τα οποία προέκυπταν (Αριστοτέλης, 2009: 57). Εξέδιδε διατάγματα προς τις αρχές της Πολιτείας, τα οποία είχαν ως στόχο να επιβλέπουν και να επιβάλλουν τις αποφάσεις της εκκλησίας. Γενικότερα είχε υπό την επίβλεψή της όλη τη δημόσια διοίκηση, και αποτελούσε τρόπον τινά, την κυβέρνηση της Πολιτείας. Όταν ολοκλήρωνε τη θητεία της, λογοδοτούσε για το συνολικό της έργο στην Εκκλησία του Δήμου, και αν αυτό κρινόταν ικανοποιητικό ελάμβανε ένα χρυσό στεφάνι, αλλιώς γινόταν επιμερισμός ευθυνών (Αριστοτέλης, 2009: 58).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

α. Ισονομία-κλήρωση

Η πιο βασική αρχή, η οποία και κυριαρχούσε στην Αθηναϊκή Δημοκρατία ήταν αυτή της πολιτικής ισονομίας, η οποία «επέτρεπε» στο πολίτευμα να λειτουργεί στη βάση γραπτών και δημοσιευμένων νόμων και ψηφισμάτων οι οποίοι ήταν δεσμευτικοί για το σύνολο των πολιτών, ανεξάρτητα της οικονομικής τους τάξης και της κοινωνικής ισχύος τους. Θα πρέπει σε αυτό το σημείο να αναφέρουμε ότι οι νόμοι αυτοί δεν είχαν μόνιμο χαρακτήρα, αλλά αναπροσαρμόζονταν ανάλογα τις συνθήκες κάθε εποχής και τις κοινωνικές ανάγκες (Λάμπρος, 2012: 74). Και αυτό συνέβαινε καθώς στην Αθηναϊκή Πολιτεία δεν υπήρχε κάποιο σώμα αποξενωμένο από τον δήμο, που νομοθετούσε αυθαίρετα και επέβαλλε βάσει διαταγμάτων την ισονομία και την κοινωνική αρμονία, αλλά αντίθετα ήταν η (σχετική) κοινωνική αρμονία που επικρατούσε και «υποχρέωνε» την Εκκλησία του Δήμου να καθιερώνει με νόμους την πολιτική ισονομία. Ένα άλλο σκέλος που βοηθούσε στην ύπαρξη της ισονομίας ήταν ότι δεν υπήρχαν πολιτικά σώματα με την σημερινή έννοια του όρου, που να λειτουργούσαν με επαγγελματίες πολιτικούς ή δικαστικούς, αλλά όλοι οι πολίτες ασκούσαν διαδοχικά τα καθήκοντά τους και ήταν άμεσα ανακλητοί αν δεν ήταν επαρκείς για την τέλεσή τους.

Και εδώ ερχόμαστε στην δεύτερη αρχή του αθηναϊκού πολιτεύματος, αυτή της κλήρωσης για την εκλογή των αρχών. Οι πολίτες, αν δεν τους είχαν αφαιρεθεί τα πολιτικά δικαιώματα λόγω κάποιας τιμωρίας, κληρώνονταν διαδοχικά στα διάφορα κυβερνητικά όργανα. Ανεξάρτητα από τη φυλή από την οποία προέρχονταν ή την κοινωνική τους διαστρωμάτωση, οι πολίτες συγκροτούσαν τα δικαστήρια ή την Βουλή αν είχαν κληρωθεί. Η διαδικασία αυτή ήταν ο μόνος τρόπος για να καταργηθούν οι ιεραρχίες και να μπου σε ίση μοίρα όλοι οι πολίτες όσον αφορούσε το κομμάτι της εκτελεστικής και της δικαστικής εξουσίας, και έτσι να υλοποιηθεί η έννοια της ελευθερίας και της ισότητας (Οικονόμου, 2014: 32). Η κλήρωση λοιπόν ήταν η ειδοποιός διαφορά της αρχαίας Αθηναϊκής Δημοκρατίας από τις σύγχρονες «αντιπροσωπευτικές» δημοκρατίες, η οποία και είχε ως στόχο την εναλλαγή των πολιτών στην εξουσία και την προφύλαξη του πολιτεύματος από επαγγελματικά κόμματα και ομάδες, τα οποία θα νέμονταν και θα διαχειρίζονταν την εξουσία προς όφελός τους.

Η κλήρωση και ο διορισμός των πολιτών σε κυβερνητικές θέσεις γινόταν για ένα χρόνο. Και αυτό συνέβαινε ώστε να μην υπάρχει διαρκής άσκηση εξουσίας από τα ίδια πρόσωπα, οπότε και να μην διαμορφώνονταν ιδιαίτερα συμφέροντα τα οποία και θα διασπούσαν την κοινωνία σε εκμεταλλευτές και εκμεταλλεζόμενους. Επιτρεπόταν με αυτόν τον τρόπο η διασπορά των εξουσιών -και σε συνδυασμό με την εναλλαγή των προσώπων- είχε παγιωθεί κανένας δημόσιος λειτουργός να μην μπορεί να μονιμοποιηθεί σε κάποιο δημόσιο λειτούργημα, που θα του επέτρεπε να αποκτήσει ισχυρή δύναμη και να εγκαταστήσει μια σχέση εξουσιαστική και εξουσιαζόμενου μεταξύ αυτού και της κοινωνίας. Ως προς το τελευταίο βοηθούσε πάρα πολύ και η λογοδοσία των αρχών στην Εκκλησία του Δήμου, τόσο σε τακτά χρονικά διαστήματα όσο και στο τέλος της θητείας τους, και έτσι αποφεύγονταν η παρουσία πολιτών σε θέσεις ισχύος οι οποίοι με την ανεπάρκειά τους ζημίωναν το δημόσιο συμφέρον.

Η τρίτη και τελευταία αρχή του δημοκρατικού πολιτεύματος -για την οποία έχουμε ήδη κάνει μια μικρή αναφορά- ήταν η εναλλαγή των πολιτών στους θώκους της εξουσίας, η λογοδοσία τους στην Εκκλησία του Δήμου και η άμεση ανάκλησή τους αν υπέπιπταν σε λάθη ή αν κρίνονταν ανεπαρκείς. Παρατηρούμε λοιπόν και στην πράξη αυτό το οποίο είχαμε προαναφέρει, ότι οι Αθηναίοι ήταν κατά της αντιπροσώπευσης των πολλών από τους λίγους. Θεωρούσαν ότι ο κάθε πολίτης θα έπρεπε να αντιπροσωπεύει μόνο τον εαυτό του και κανέναν άλλον, ώστε να μην υπάρξει αλλοτρίωση στο πολιτικό σώμα, και από ενεργός παρουσία στην πολιτική ζωή να υποβαθμιστεί σε ένα απλό σώμα ψηφοφόρων και χειροκροτητών.

Επίσης, όπως είδαμε, δεν υπήρχαν ειδικοί για συγκεκριμένες θέσεις. Αν εξαιρέσουμε νευραλγικές θέσεις -όπως οι στρατηγοί ή οι αρχιτέκτονες για παράδειγμα- οι οποίοι και πάλι δεν αποφάσιζαν μόνοι τους, όλες οι άλλες θέσεις καταλαμβάνονταν διαδοχικά από το σύνολο του δήμου, οι οποίοι με αυτόν τον τρόπο εκπαιδούνταν στην ισότητα και στην άσκηση εξουσίας για το δημόσιο κοινό συμφέρον. Για αυτό και ο δήμος είχε θεσπίσει το μέτρο του οστρακισμού. Ήταν ένα πολιτικό -και όχι νομικό μέτρο- (Οικονόμου, 2014: 37) το οποίο είχε ως στόχο να εμποδίσει και να εξαλείψει τις πολιτικές φιλοδοξίες, αλλά και τις εξουσιαστικές τάσεις όσων θεωρούσαν τους εαυτούς τους χαρισματικές προσωπικότητες και ήθελαν να ηγούνται του σώματος των πολιτών δια ίδιον όφελος. Η λέξη οστρακισμός, προέρχεται από το όστρακο, ένα κομμάτι δηλαδή κεραμιδιού, που

κατά την ψηφοφορία γραφόταν επάνω ένα όνομα. Ο νόμος αυτός εφαρμόστηκε το 487 π.Χ. και επέτρεπε στην Εκκλησία του Δήμου να καταδικάσει κάποιον πολίτη σε δεκαετή εξορία, χωρίς όμως να χάσει τα αγαθά του και τα πολιτικά του δικαιώματα.

β. Η αυτοθέσμιση

Η πολιτεία των Αθηναίων, στα χρονικά διαστήματα στα οποία το πολιτειακό πολίτευμα ήταν η άμεση δημοκρατία, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια πραγματική πολιτική κοινότητα. Μια κοινότητα που στον πυρήνα της φιλοσοφίας της βρίσκεται η έννοια της αυτοθέσμισης. Με τον όρο αυτό εννοούμε ότι τα μέλη τα οποία την απαρτίζουν ρυθμίζουν μόνα τους τις κοινωνικές σχέσεις που τα διέπουν (Καστοριάδης, 1999: 11). Ότι υφίσταται δηλαδή ένα είδος «αυτόνομης» θέσμισης, μια ρητή κατάσταση όπου τα μέλη της κοινωνίας έχουν συνείδηση και κατανόηση της αυτοθέσμισης, καθώς η τελευταία δεν έχει συγκροτηθεί από κάποιον εξωτερικό παράγοντα -όπως για παράδειγμα από την παράδοση- αλλά από τις ζυμώσεις των πολιτών που δραστηριοποιούνται στα πλαίσια της συγκεκριμένης κοινωνίας. Βασική πρακτική της δημοκρατίας στην αρχαία Αθήνα συμπυκνώνεται σε τρία στοιχεία. Πρώτον, ότι η εξουσία ανήκει στο λαό, στο δήμο. Η πολιτική εκπροσώπηση δηλαδή, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα στις αλλοτριωμένες κοινωνίες μας, με την εκλογή αντιπροσώπων και την γενικότερη αδιαφορία για συμμετοχή στην πολιτική δεν υφίσταται. Οι Αθηναίοι ενδιαφέρονται και δραστηριοποιούνται στα πολιτικά δρώμενα της πόλης-κράτους τους. Δεύτερον, ο δήμος δεν μπορεί να αντικατασταθεί από τους ειδικούς. Προφανώς και υπάρχουν κάποιοι ειδικοί για επαγγέλματα ή για αξιώματα -όπως οι στρατηγοί- αλλά δεν μπορούν να αντικαταστήσουν τον λαό στην εφαρμογή της εξουσίας, καθώς δεν υπάρχει επίσημη επιστήμη της πολιτικής και της διακυβέρνησης για τους Αθηναίους πολίτες (Καστοριάδης, 1999: 323). Τρίτον, συζητάμε για πολιτική κοινότητα και όχι για κράτος, τουλάχιστον με την έννοια που το αντιλαμβανόμαστε σήμερα, δηλαδή ως μια οντότητα η οποία βρίσκεται έξω και πάνω από την κοινωνία και την διοικεί. Για έναν μηχανισμό δηλαδή, με ιεραρχημένη γραφειοκρατία, που ελέγχεται από οικονομικές ελίτ και λειτουργεί προς όφελος αυτών.

Η πόλις, ως πολιτικό και κοινωνικό φαινόμενο δημιουργείται για πρώτη φορά στην αρχαία Ελλάδα κατά τον 8^ο αιώνα, και μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα παρατηρείται το φαινόμενο μιας καταπληκτικής δημιουργίας η οποία και καλύπτει

όλους τους πολιτικούς τομείς της ζωής. Αρχικά λοιπόν η πολιτική κοινότητα η οποία σχηματίζεται, έχει την πεποίθηση ότι αν οι πολίτες οι οποίοι την απαρτίζουν δεν την υπερασπίζονται, δεν θα μπορέσει να υπάρξει και να διατηρηθεί ως κοινότητα (Καστοριάδης, 1999: 25). Δεύτερον, έχουμε την αμφισβήτηση των νόμων, με την έννοια της αμφισβήτησης της παράδοσης ως φορέα κύρους. Η αμφισβήτηση αυτή συμπυκνώνεται στο ερώτημα «Ποιος άρχει;». Δηλαδή, ποιος είναι ο κύριος της πόλης. Και αυτό το ερώτημα ωθεί τον δήμο στην κοινωνική πάλη εναντίον των στρωμάτων της αριστοκρατίας, και οδηγεί στην δημοκρατία. Η αρχή της αμφισβήτησης της παράδοσης, ήταν ένα μοναδικό φαινόμενο, το οποίο πραγματώνεται στην επικράτεια της Αθήνας και όχι σε όλες τις πόλεις-κράτη. Η κοινωνία δεν μένει δηλαδή προσκολλημένη στην αρχή της παράδοσης -έτσι τα βρήκαμε, έτσι μας μεταβιβάστηκε- αλλά αμφισβητεί παραδοσιακούς θεσμούς, νόρμες και νόμους οι οποίοι απαντούν άπαξ και δια παντός στο ερώτημα ποιος εξουσιάζει, δηλαδή ο βασιλιάς και η αριστοκρατία.

Επίσης εκτός από τους πολιτειακούς νόμους, αμφισβητούνται και ολόκληρες θεσμικές παραστάσεις, οι οποίες έχουν παραδοθεί από τις προηγούμενες στις επόμενες γενιές. Κοινωνικές παραστάσεις δηλαδή -εικόνες του κόσμου- στις οποίες γαλουχούνται τα παιδιά, μαθαίνοντας αφιltrάριστα και χωρίς υποβολή αυτών των εικόνων σε κριτική σκέψη και ανάγνωση, το τι είναι καλό και κακό ή για το τι είναι ο κόσμος καθώς και πλήθος άλλων ερωτημάτων (Καστοριάδης, 1999: 12). Και αυτές οι αμφισβητήσεις που έλαβαν χώρα κατά τη διαμόρφωση του πολιτεύματος στην αρχαία Αθήνα δεν είναι αυτονόητες, καθώς ούτε στη Σπάρτη συνέβησαν, αλλά ούτε και στη σημερινή εποχή συμβαίνει κάτι παρόμοιο σε ευρεία κλίμακα. Για παράδειγμα ένας πιστός χριστιανός δεν θα αμφισβητήσει ποτέ την παράδοση της θρησκείας του, σύμφωνα με την οποία σημασία έχει η σωτηρία της ψυχής και η κατάκτηση της αιώνιας ζωής και όχι η τύχη της κοινωνίας για παράδειγμα. Αμφισβητείται δηλαδή ο ίδιος ο πατροπαράδοτος νόμος, η ίδια η κοινωνική θέσμιση και μάλιστα από την ίδια την κοινωνία η οποία μέσα από αυτήν την αμφισβήτηση, περνάει στην αυτονομία και στην αυτοθέσμισή της.

Όταν μιλάμε βέβαια για αυτοθέσμιση της κοινωνίας στην αρχαία Αθήνα, δεν συζητάμε για μια παγιωμένη κατάσταση, για μια ολοκληρωμένη πολιτική μορφή η οποία διαμορφώνεται και διατηρείται εις το διηνεκές, αλλά για μια ιστορία συνεχούς δημιουργίας. Δεν πρέπει να κατανοηθεί ως μια κοινωνική ουτοπία η οποία

έχει πραγματωθεί, αλλά σαν μια διαρκής διαδικασία στα πλαίσια της οποίας η κοινωνία έχει τη δυνατότητα κάθε στιγμή να αμφισβητεί νόμους και θεσμούς που η ίδια έχει θεσπίσει. Δεν είναι λοιπόν κατάσταση, είναι διαδικασία. Μια διαδικασία μεταβολής των «συνταγματικών» νόμων, σταδιακή, σύμφωνα με τις ανάγκες και τις συνθήκες που επικρατούν σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή (Καστοριάδης, 1999: 27).

γ. Το υποκείμενο της διοίκησης

Η απάντηση στο ερώτημα ποιος διοικεί την πόλη ή ποιο είναι το υποκείμενο της διοίκησης στην αρχαία Αθήνα, είναι η βάση για να κατανοήσουμε τη φιλοσοφική ουσία της έννοιας της άμεσης δημοκρατίας. Αρχικά θα πρέπει να αναφέρουμε -αν και έχει ξαναγίνει λόγος σε προηγούμενη ενότητα- ότι η δημοκρατία των Αθηναίων ήταν κατά της αντιπροσώπευσης. Ήταν ξένη έννοια για αυτούς. Ο κάθε ένας αντιπροσώπευε τον εαυτό του, και μιλούσε εξ ονόματος μόνο του εαυτού του. Δεν υπήρχε επίσης η διάκριση ανάμεσα σε διευθύνοντες και εκτελεστές αποφάσεων, ανάμεσα δηλαδή σε αυτούς που αποφασίζουν και αυτούς που υπακούουν. Την αλλοτρίωση την οποία δηλαδή αναφέρει ο Ρουσσώ στο κοινωνικό συμβόλαιο ότι *«Ο αγγλικός λαός νομίζει ότι είναι ελεύθερος, απατάται οικτρά, είναι ελεύθερος μόνο κατά τη διάρκεια της εκλογής των μελών του κοινοβουλίου. Μόλις εκλεγούν, είναι δούλος, δεν είναι τίποτα»* (Ρουσσώ, 2004: 160), οι Αθηναίοι δεν την αντιμετώπιζαν καν σαν πολιτική δυνατότητα, καθώς θεωρούσαν ότι ο πολίτης στην Εκκλησία του Δήμου αντιπροσωπευόταν μόνο από τον εαυτό του και από κανέναν άλλον. Την εξουσία λοιπόν στην αρχαία Αθήνα την ασκούσαν οι πολίτες. Για τον Αριστοτέλη, πολίτης είναι αυτός που συμμετέχει στην κρίση και την εξουσία. Αυτός δηλαδή που μπορεί να κυβερνά και να κυβερνάται (Καστοριάδης, 2008: 116). Αυτός δηλαδή που άρχει και άρχεται. Και βέβαια η έννοια του πολίτη -ως ολοκληρωμένος ορισμός- απαντάται μόνο στη δημοκρατία. Μια έννοια που είναι αδιανόητη τόσο στην αριστοκρατία, όσο και στη βασιλεία. Ο ορισμός και η έννοια λοιπόν «δημοκρατία» συνιστά μια αντίθεση μεταξύ των λίγων -των πλούσιων και των αριστοκρατών- και του λαού. Από τη στιγμή βέβαια που εγκαθίσταται το δημοκρατικό πολίτευμα και οι αριστοκράτες είναι μέρος της κοινότητας και απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα. Εκτός βέβαια από τις περιπτώσεις εμφυλίων πολέμων, που κατά τη διάρκειά τους, εξορίζονταν ή φονεύονταν (Καστοριάδης, 2008: 114).

Παρατηρούμε λοιπόν την εμφάνιση μιας ασύλληπτης σε χαρακτήρα ιδέας -όσο τετριμμένη και κοινότοπη και αν φαντάζει σε εμάς σήμερα- η εξουσία δηλαδή να είναι προνόμιο του λαού και όχι του βασιλιά ή των ιερέων. Ποιός είναι όμως ο πολίτης στην αρχαία Αθήνα με βάση τα ποσοτικά χαρακτηριστικά του όρου; Σε αυτό το σημείο η έννοια είναι κάπως περιοριστική, καθώς πολίτες είναι οι ελεύθεροι ενήλικες άνδρες και πιο συγκεκριμένα αυτοί που ο ένας από τους δύο γονείς του είναι Αθηναίος. Κάποια στιγμή, στην εποχή του Περικλή, ο όρος γίνεται ακόμα πιο περιοριστικός καθώς μια μεταρρύθμιση του μεγάλου πολιτικού αυτού άνδρα, όριζε ότι για να ορίζεται κάποιος ως Αθηναίος, θα πρέπει και οι δύο γονείς να ήταν Αθηναίοι (Καστοριάδης, 2008: 119). Το βασικό όμως στοιχείο του ορισμού είναι -πάλι σύμφωνα με τον Σταγειρίτη φιλόσοφο- ότι ο πολίτης ζει μέσα στην πόλη. Όχι όμως με την χωρική έννοια του όρου, αλλά ότι συμμετέχει στα κοινά, και έχει πολιτική ευθύνη και δράση. Δεν είναι δηλαδή ιδιώτης -κάτι που συμβαίνει κατά κόρον στις σημερινές αντιπροσωπευτικές «δημοκρατίες»- αλλά πραγματώνεται σταδιακά ως πολίτης, μέσα από τους θεσμούς της κοινωνικής και πολιτικής του ζωής, μέσα δηλαδή από τη ζωή της πόλεως (Αριστοτέλης, 2006: 100). Ο πολίτης λοιπόν μιας πραγματικής δημοκρατίας, μιας ανεξάρτητης πόλης όπως η Αθήνα, αυτοκυβερνάται. Θέτει ο ίδιος τους νόμους και φυσικά τους εφαρμόζει και στην πράξη. Έχει επίσης και τα δικά του δικαστήρια. Η άσκηση της εξουσίας δηλαδή ενσαρκώνεται μέσα από τη συμμετοχή του όλου των πολιτών στην κυβερνητική, τη δικαστική και τη νομοθετική δραστηριότητα. Κάτι το οποίο βέβαια προωθείται ενεργά μέσα από νόμιμα μέτρα, που διευκολύνουν όλους τους πολίτες να λαμβάνουν μέρος στις δραστηριότητες που αναφέραμε. Όπως για παράδειγμα η χορήγηση εκκλησιαστικού και ηλιαστικού μισθού -ημερήσια αποζημίωση των πολιτών για τη συμμετοχή τους στην Εκκλησία, που αντιστοιχούσε με το ελάχιστο εγγυημένο μεροκάματο- ή ακόμα περισσότερο η θεσμοθετημένη αρνητική γνώμη και στάση απέναντι σε όσους ιδιωτεύουν και δεν συμμετέχουν στα δημόσια ζητήματα (Καστοριάδης, 2008: 140).

Επίσης στην άμεση δημοκρατία της αρχαίας Αθήνας, δεν υπάρχουν ειδήμονες. Οι αποφάσεις λαμβάνονται από την Εκκλησία του Δήμου ύστερα από ακρόαση των ομιλητών, οι οποίοι μπορεί να έχουν κάποιες ιδιαίτερες γνώσεις στο υπό συζήτηση θέμα αλλά δεν υφίσταται η έννοια του απόλυτου ειδήμονα, του πολίτη δηλαδή που γνωρίζει τα πάντα πάνω σε ένα θέμα. Το σώμα θα ακούσει για παράδειγμα έναν

ειδικό που θα του προτείνει τρόπους για το πώς θα κατασκευαστεί ένα πλοίο, αλλά η άποψή του θα τεθεί υποχρεωτικά στη διαδικασία της ψηφοφορίας. Κάποιος ο οποίος χαρακτήριζε τον εαυτό του ως «επίκληση στην αυθεντία» πάνω σε ένα θέμα γινόταν περίγελος (Καστοριάδης, 2008: 143). Υπάρχει βέβαια ένα θέμα στο οποίο οι Αθηναίοι έδιναν ιδιαίτερη βαρύτητα στην ειδίκευση, και αυτό ήταν το ζήτημα του πολέμου. Για αυτό και οι στρατηγοί είχαν έναν εξέχοντα ρόλο και λόγο ανάμεσα στους αξιωματούχους. Αλλά και πάλι οι τελικές αποφάσεις για τη διεξαγωγή ή όχι ενός πολέμου ή μιας στρατιωτικής επιχείρησης λαμβάνονταν από το σώμα των πολιτών.

Ένα άλλο σημείο στο οποίο αξίζει να αναφερθούμε, για να κατανοήσουμε ακόμα πιο βαθιά και αναλυτικά το πολίτευμα της δημοκρατίας στην Αθήνα, είναι η έλλειψη της έννοιας του Κράτους, όπως την εννοούμε εμείς σήμερα. Για τους αρχαίους Αθηναίους σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, η πόλη -άρα και το κράτος- είναι οι άνδρες (Καστοριάδης, 2008: 151). Το σώμα δηλαδή των πολιτών και όχι κάποιος θεσμός ή μηχανισμός. Υπάρχει φυσικά το στοιχείο του εδάφους, αλλά όχι με την σημερινή, ολοκληρωτική χωρική έννοια. Η ιδέα ενός εξουσιαστικού θεσμού, αποκομμένου από τους πολίτες, είναι ακατανόητη και αδιανόητη από τους Αθηναίους. Και κάτι τέτοιο προφανώς και δεν θα μπορούσε να συνέβαινε καθώς η λέξη «Κράτος», σήμαινε για αυτούς την ωμή βία (Καστοριάδης, 1999: 37).

Ως προς την άσκηση τώρα της εξουσίας, αυτή ορίζεται από τη συμμετοχή όλων των πολιτών. Βασικό συστατικό της, όπως έχουμε αναφέρει και σε προηγούμενο κεφάλαιο, είναι η Εκκλησία του Δήμου η οποία και είναι φορτισμένη με την ψήφιση των νόμων και των ψηφισμάτων. Οι συνεδριάσεις γίνονται σε συγκεκριμένες μέρες στο λόφο της Πνύκας. Έπειτα υπάρχει το σώμα της Βουλής, το οποίο αποτελείται από πεντακόσιους πολίτες οι οποίοι επιλέγονται με κλήρωση και η οποία λειτουργεί ως φίλτρο. Δηλαδή υποβάλλει σε ένα πρώτο έλεγχο τους νόμους που θα τεθούν ως προτάσεις από την Εκκλησία. Μετά την Εκκλησία και τη Βουλή υπάρχουν τα δικαστήρια, των οποίων τα μέλη ήταν επίσης κληρωτά. Η συμμετοχή στα αξιώματα, αλλά και στην εξουσία γενικότερα, προωθείται ενεργητικά μέσα από τους θεσμούς της πόλης. Επίσης υπάρχει ισότητα ως προς το δικαίωμα του λόγου (ισηγορία) το οποίο και είναι νομοθετικά θεσμοθετημένο. Στη συνέχεια υπάρχει το δικαίωμα της «παρρησίας», το οποίο σημαίνει ότι κάθε πολίτης μπορεί να εκφράζει ελεύθερα την άποψή του πάνω σε ένα δημόσιο ζήτημα. Και

τέλος υφίσταται και ο πιο ουσιαστικός κατά τη γνώμη μας θεσμός της «ατιμίας», που ισοδυναμούσε με την στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων. Τον θεσμό αυτόν τον καθιέρωσε ο Σόλωνας, για όσους δεν έπαιρναν θέση όταν η πόλη διχαζόταν για κάποιο ζήτημα. Άλλωστε οι Αθηναίοι πολίτες, ήταν υποχρεωμένοι να είναι ενήμεροι για τους νόμους. Δεν ήταν απλά ένα τυπικό θέμα, αλλά είχε προεκτάσεις στη σφαίρα των πολιτικών ηθών. Για τους Αθηναίους όσοι δεν ενδιαφέρονταν και δεν ασχολούνταν με τα δημόσια ζητήματα, τους θεωρούσαν εντελώς άχρηστους για την πόλη. Κάτι σαν παράσιτα (Καστοριάδης, 2008: 131). Από αυτή την άποψη προέρχεται και η αγγλική λέξη «idiot», ο ιδιώτης δηλαδή που ασχολείται αποκλειστικά με τις δικές του υποθέσεις. Η άσκηση της δημόσιας όμως εξουσίας, έπαιξε και έναν ακόμα πιο σημαντικό ρόλο στους πολίτες, πέρα από την αυτοθέσμιση της πόλης και τον αυτοέλεγχο της κοινωνικής και πολιτικής τους ζωής. Καλλιεργούσε τη δυνατότητα να συμμετέχουν σε συζητήσεις, εμπλούτιζε τις γνώσεις τους και γενικότερα ανέβαζε το επίπεδό τους, όσον αφορά την ποιότητα της σκέψης και της δράσης τους. Ανακάλυπταν το «Είναι» τους και διαμόρφωναν την προσωπικότητά τους μέσω της σκέψης, του λόγου και της δράσης τους. Και αυτό συνέβαινε εφόσον δεν υπήρχε κάποιο μονοπώλιο λόγου από κάποιον βασιλιά ή αρχιερέα. Οπότε σε ένα τέτοιο πλαίσιο, πραγματώνονταν το σύνολο των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και ο καθένας έφερνε στην επιφάνεια το «Είναι» του, ολοκληρωμένο ως σκεπτόμενο και ως δρών άτομο.

δ. Αυτόνομος-Αυτόδικος-Αυτοτελής

Για τους αρχαίους Αθηναίους, και κυρίως για τον Αριστοτέλη που έδωσε έναν ολοκληρωμένο ορισμό της έννοιας, η πόλη δεν σήμαινε την πόλη-κράτος αλλά την πόλη-πολιτεία. Και αυτό συνέβαινε, γιατί όπως έχει προαναφερθεί η λέξη κράτος σήμαινε για αυτούς τον εξουσιαστικό μηχανισμό που στεκόταν απέναντι από τους πολίτες. Εγκαθιστούσε δηλαδή ένα πεδίο αντιπαράθεσης και ανταγωνισμού μεταξύ του σώματος των πολιτών και του ίδιου. Η πόλη είναι για τον Σταγειρίτη φιλόσοφο η πιο ολοκληρωμένη και τέλεια μορφή κοινωνίας, η οποία περιλαμβάνει στους κόλπους της όλες τις υπόλοιπες μικρότερες και ατελέστερες κοινωνικές μορφές (Αριστοτέλης, 2006: 465). Η κοινωνία της πόλης δεν έχει ως σκοπό την απλή διασφάλιση επαρκών υλικών αγαθών ή την ασφάλεια και την απονομή δικαιοσύνης για τα μέλη της, αλλά να διασφαλίσει τις προϋποθέσεις για μια ολοκληρωμένη ανάπτυξη όλων των σωματικών και πνευματικών δυνατοτήτων του ατόμου-πολίτη.

Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό της πόλης, είναι η υποχρεωτική αυτάρκειά της (Καστοριάδης, 2008: 82). Κάτι τέτοιο δεν σήμαινε βέβαια ότι όλα τα αγαθά τα οποία χρειαζόταν η πόλη των Αθηναίων καλλιεργούνταν ή παράγονταν στα χωράφια της. Υπήρχαν εμπορικές συναλλαγές και με άλλες πόλεις του ελλαδικού χώρου. Όμως η αυτάρκειά της αποτελούσε αναγκαία συνθήκη για την αυτονομία της και για αυτό επιδιωκόταν. Έτσι μπορούμε να κατανοήσουμε ότι δεν υπήρχε διαφοροποίηση μεταξύ άστεως και υπαίθρου. Χαρακτηριστικό είναι ότι και οι αγρότες συμμετείχαν στην Εκκλησία του Δήμου και πληρώνονταν με το κατώτατο ημερομίσθιο για τις χαμένες εργασιακές τους ώρες.

Ο Θουκυδίδης αναφέρει τρεις λειτουργίες για να υποδείξει μια ανεξάρτητη πόλη-πολιτεία. Η πρώτη λειτουργία οριοθετεί την πόλη ως «αυτόνομη». Αυτόνομος είναι αυτός ο οποίος δίνει ο ίδιος στον εαυτό του, τους νόμους. Αυτό στην αρχαία Αθήνα συμβαίνει μέσα από την Εκκλησία του Δήμου, η οποία και καθορίζει τους νόμους μέσα από συζητήσεις στη Βουλή των Πεντακοσίων αλλά και με τα ψηφίσματά της (Καστοριάδης, 1999: 31). Η δεύτερη λειτουργία είναι η «αυτόδικος», που σημαίνει ότι τα δικά της δικαστήρια εκδικάζουν τις αντιδικίες και τα προβλήματα που προκύπτουν. Τα δικαστήρια όμως που λειτουργούσαν στην αρχαία Αθήνα δεν ήταν επαγγελματικά (Καστοριάδης, 1999: 31). Οι δικαστές ήταν κληρωτοί. Από ένα σύνολο τριάντα χιλιάδων περίπου ενήλικων Αθηναίων, κάθε χρόνο κληρώνονταν έξι χιλιάδες από αυτούς για τη λειτουργία του δικαστή. Η τρίτη λειτουργία, την οποία ο Καστοριάδης την χαρακτηρίζει ως την πιο σημαντική, είναι η «αυτοτελής». Αυτό σημαίνει ότι η πόλη αυτοκυβερνάται. Και η πόλη αυτοκυβερνάται μέσα από την Εκκλησία του Δήμου η οποία και παίρνει όλες τις βασικές αποφάσεις - εσωτερικής και εξωτερικής φύσης- που αφορούν την πόλη, όπως για παράδειγμα την διεξαγωγή ενός πολέμου ή την ανέγερση του Παρθενώνα. Και θα πρέπει να υπογραμμίσουμε την εξαιρετική λειτουργία αυτού του σώματος, αν σκεφτούμε ότι επί δύο αιώνες περίπου η συντριπτική πλειονότητα των αποφάσεων που πήρε ήταν απόλυτα σωστές (Καστοριάδης, 1999: 32). Φυσικά και προέβη σε λάθος αποφάσεις, όπως η εκστρατεία στη Σικελία ή η καταδίκη των στρατηγών της ναυμαχίας στις Αργινούσες, αλλά αδιαμφισβήτητα η συντριπτική πλειονότητα των αποφάσεων ήταν σωστή.

Ουσιώδες χαρακτηριστικό της φιλοσοφίας του δημοκρατικού πολιτεύματος των Αθηνών είναι κατά τη γνώμη μας η διαφοροποίηση μεταξύ κυβερνητικής και

εκτελεστικής εξουσίας, έννοιες τις οποίες σήμερα τις συγχέουμε. Για τους Αθηναίους πολίτες, η εκτελεστική εξουσία ανατίθεται κυρίως στους δούλους διότι θεωρείται απλή διαχείριση. Για παράδειγμα τόσο η αστυνομία της πόλης όσο οι ταμίες ή οι συντηρητές είναι δούλοι. Και αυτό συμβαίνει γιατί αυτό που ενδιαφέρει τους Αθηναίους είναι η λήψη των αποφάσεων που καθόριζαν και το μέλλον τους, και όχι λογιστικής φύσεως υποθέσεις.

ε. Ζητήματα αυτοπεριορισμού

Ένα αρκετά σημαντικό ζήτημα το οποίο θα πρέπει να αναλύσουμε, είναι αυτό του αυτοπεριορισμού. Δηλαδή ποιο είναι το μέτρο που θέτει τα όρια και ρυθμίζει την αυτονομία της πόλης και του πολιτεύματος. Είναι αυτονόητο ότι ένα τέτοιο ζήτημα μόνο σε μια πραγματικά αυτόνομη κοινωνία θα αντιστοιχούσε, καθώς σε μια σύγχρονη κοινωνία δεν τίθεται θέμα αυτοπεριορισμού καθώς *«πρέπει να κάνουμε αυτό που οι πρόγονοι είπαν να κάνουμε, αυτό που οι θεοί διέταξαν, αυτό που οι νόμοι της ιστορίας επιβάλλουν»* (Καστοριάδης, 2008: 191). Ένα δεύτερο σκέλος του αυτοπεριορισμού, είναι ότι για τους αρχαίους Αθηναίους δεν υπάρχει ο όρος «πολιτική επιστήμη» με την επαγγελματική του έννοια. Δεν υπάρχει δηλαδή κάποιο σημείο αναφοράς με πολιτικό περιεχόμενο, το οποίο θα ήταν κοινά αποδεκτό από όλους και θα χρησίμευε ως γνώμονας για τη θέσπιση σωστών νόμων, όπως για παράδειγμα ένα σύνταγμα. Το οποίο πάλι βέβαια είναι με τη σειρά του ένα κείμενο, το οποίο ορίζει ότι αφενός δεν μπορεί να δεχτεί ουσιαστικές αλλαγές για το σύνολο του περιεχομένου του και αφετέρου ότι σε επιμέρους ζητήματα στα οποία μπορεί να υποστεί μικρές τροποποιήσεις, αυτό συμβαίνει μόνο στη βάση που το ίδιο το σύνταγμα ορίζει. Η οποία βέβαια βάση, ούτε αυτή είναι τροποποιήσιμη. Κάτι το οποίο αν συνέβαινε θα ήταν για τους αρχαίους Αθηναίους πολίτες ένας απλά παραλογισμός, καθώς όλα αυτά θα αποτελούσαν έναν φαύλο κύκλο που θα είχε ένα τετελεσμένο σύνολο νόμων στα χέρια τους, το οποίο θα τους υποδείκνυε ότι κάποιοι νόμοι απαγορεύονταν να αλλάξουν και ότι υπόλοιποι αλλάζουν πολύ δύσκολα.

Πώς λοιπόν οι Αθηναίοι έθεταν το ζήτημα του αυτοπεριορισμού; Η φιλοσοφία του πολιτεύματος πάνω σε αυτό το ζήτημα, ήταν ο έλεγχος του λαού από τον ίδιο τον λαό. Ο πρώτος λοιπόν και κύριος θεσμός που είχαν θεσπίσει πάνω σε αυτή τη βάση ήταν η γραφή παρανόμων (Καστοριάδης, 2008: 205). Και όταν συζητάμε για

παράνομες πράξεις, δεν αναφερόμαστε σε μια απλή ληστεία ή έστω κάποιον φόνο, αλλά για ολόκληρες προτάσεις νόμου που θα μπορούσαν να κατατεθούν στην Εκκλησία του Δήμου. Και για να γίνει βαθύτερα κατανοητό αυτό θα παραθέσουμε ένα αρκετά κατατοπιστικό παράδειγμα που χρησιμοποιεί ο Καστοριάδης. Μας καλεί λοιπόν να φανταστούμε ότι είμαστε ένας Αθηναίος πολίτης ο οποίος κάνει μια πρόταση νόμου στη λαϊκή συνέλευση. Η πρότασή μας συζητείται, ψηφίζεται και τελικά γίνεται νόμος. Μετά όμως από κάποιο χρονικό διάστημα, κάποιος πολίτης προσφεύγει στο δικαστήριο και μας κατηγορεί ότι προτείναμε έναν παράνομο νόμο και μάλιστα ότι συμβάλαμε με την ρητορική μας να υιοθετήσει ο λαός έναν παράνομο νόμο. Και εδώ βέβαια έγκειται η ουσία της γραφής παρανόμων. Ο ίδιος ο νόμος κατηγορείται ως παράνομος. Συγκαλείται λοιπόν δικαστήριο, για να ελεγχθούμε από τον ίδιο τον λαό. Αν αυτό μας καταδικάσει, τότε ο νόμος που είχαμε προτείνει και είχε ψηφιστεί ακυρώνεται αυτόματα και βέβαια κινδυνεύουμε να τιμωρηθούμε με αυστηρό πρόστιμο ή ακόμα και με θανατική ποινή (Καστοριάδης, 2008: 206). Ένας άλλος επίσης σημαντικός θεσμός που οριοθετεί τον αυτοέλεγχο, είναι ότι ο δήμος απατήθηκε. Δηλαδή να έχει πείσει κάποιος πολίτης το σώμα να ψηφίσει έναν νόμο στη βάση ψευδών ή απατηλών πληροφοριών. Ο πολίτης αυτός επίσης θα προσαχθεί ενώπιον του δικαστηρίου. Μπορούμε λοιπόν να κατανοήσουμε ότι μέσα από τέτοιες διαδικασίες, οι διαδοχικές δικαστικές αποφάσεις αποτελούν νομολογία και διαπαιδαγωγούν την κοινή γνώμη του αθηναϊκού σώματος, σχετικά με τον δικαιολογημένο χαρακτήρα ενός νόμου ή τη γενικότερη χρησιμότητά του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΠΤΩΣΗΣ

Σύμφωνα με τον Κορνήλιο Καστοριάδη, η πτώση του πολιτεύματος της αρχαίας Αθήνας ήταν αποτέλεσμα του ότι ο λαός δεν μπορούσε πλέον να αυτοπεριοριστεί (Καστοριάδης, 2008: 193). Η ύβρις δηλαδή διακατείχε το δήμο. Και ύβρις δεν είναι η παραβίαση ενός νόμου -καθότι η τιμωρία θα επανέφερε τα όρια- αλλά η παραβίαση ορίων τα οποία ουδέποτε θεσπίστηκαν, κάτι το οποίο βέβαια γίνεται αντιληπτό μετά την παραβίαση. Έτσι λοιπόν σύμφωνα με τον Κώστα Λάμπο υπήρξαν τρία αίτια για τα οποία κατέρρευσε η αθηναϊκή δημοκρατία.

Πρώτο και κυριότερο ήταν η διατήρηση της δουλείας (Λάμπος, 2012: 79). Θα πρέπει βέβαια να επισημάνουμε ξανά σε αυτό το σημείο ότι στην αρχαία Αθήνα οι δούλοι δεν είχαν την σημερινή έννοια των σκλάβων. Αντίθετα τους ανατίθονταν η διεκπεραίωση υποθέσεων -δημόσιων και ιδιωτικών- ενώ με τη Σεισάχθεια του Σόλωνα είχε υπάρξει προσπάθεια να καταργηθεί η δουλεία, έστω και εν μέρει. Ωστόσο η αποτυχία της πλήρους κατάργησης της δουλείας και η παράλληλη πλήρης ένταξη των δούλων στην Εκκλησία του Δήμου, αποτέλεσε τροχοπέδη στην αποδυνάμωση των πλούσιων γαιοκτημόνων και αριστοκρατών -που κατά κύριο λόγο ήταν εναντίον του δημοκρατικού πολιτεύματος- και στην ενίσχυση των μεσαίων και κατώτερων τάξεων έναντι αυτών. Το γεγονός αυτό, παράλληλα με την μη ενσωμάτωση των δούλων στον αθηναϊκό στρατό ως ισότιμων οπλιτών, οπότε και την συνεπαγόμενη μη περαιτέρω ενσωμάτωση του στρατού της πόλης έναντι των εχθρών της, αποτελεί ίσως και την θεμελιώδη αιτία κατάρρευσης του αθηναϊκού πολιτεύματος.

Δεύτερο αίτιο της κατάρρευσης ήταν η θεωρητική και όχι ουσιαστική ισότητα των πολιτών. Και αναφέρουμε τον όρο «θεωρητική» καθώς στην αρχαία Αθήνα υπήρχε οικονομική ανισότητα, κάτι το οποίο συνεπαγόταν και κοινωνική ανισότητα. Έτσι, σύμφωνα πάλι με τον Κώστα Λάμπο *«το ζήτημα της ισονομίας δεν μετεξελίχθηκε σε ζήτημα ουσιαστικής ισότητας, ακόμα και μεταξύ των ελεύθερων πολιτών της»* (Λάμπος, 2012: 83). Πράγμα που σήμαινε ότι η αθηναϊκή πολιτεία δεν κατάφερε να ανατρέψει τον φυσικό και κοινωνικό νόμο ότι όπου υπάρχει ανισότητα δυνάμεων δεν μπορεί να υπάρξει ισορροπία και γενικότερα αυθεντική κοινωνική ειρήνη. Θα μπορούσαμε λοιπόν να αναφέρουμε ότι αυτή η «δημοκρατική παραφρονία» ήταν θεμελιώδης για την παρακμή της αρχαίας αθηναϊκής δημοκρατίας καθώς η κυρίως

οικονομικού τύπου ανισότητα που υπήρχε, ευνοούσε πρωτίστως τους έχοντες και κατέχοντες, εξασφαλίζοντάς τους περισσότερο χρόνο για ενασχόληση με τα κοινά. Έτσι η ιδιοκτησία η οποία προστατευόταν με νόμο μετά τη Σεισάχθεια συγκέντρωσε τον πλούτο σε κάποια χέρια, ενώ οι περισσότεροι ήταν αγρότες και μικροβιοτέχνες οι οποίοι και μοχθούσαν για τα «προς το ζην» και το καθημερινό μεροκάματο, άρα δεν είχαν και στην διάθεσή τους τον χρόνο για να συμμετάσχουν στην Εκκλησία του Δήμου. Άλλωστε έχουμε ήδη αναφέρει ότι ο μισθός που ελάμβαναν για τη συμμετοχή τους στο σώμα ήταν το ελάχιστο εγγυημένο μεροκάματο. Κάτι που μας κάνει να σκεφτούμε ότι ίσως να μη τους ήταν αρκετό για να ζήσουν, άρα να προτιμούσαν να εργαστούν από το συμμετέχουν στις εργασίες του σώματος.

Τρίτο και τελευταίο αίτιο της πτώσης της αθηναϊκής δημοκρατίας ήταν η ιμπεριαλιστικού τύπου ηγεμονία που είχε έναντι των συμμάχων της καθώς και η ανάλογη προσπάθεια για επέκταση αυτής της ηγεμονίας. Η Αθήνα είχε το ρόλο του ηγεμόνα και επεδίωξε να αυξήσει τα εδάφη της -τόσο τα δικά της αλλά και αυτά που ήθελε να έχει υπό τη σφαίρα της επιρροής της- με αποτέλεσμα αυτός ο στόχος να έχει καταστρεπτικές συνέπειες, καθώς η προσπάθεια επέκτασής της προς τα δυτικά οδήγησε στον πελοποννησιακό πόλεμο. Έναν πόλεμο, ο οποίος διήρκησε τριάντα χρόνια και την εξουθένωσε τόσο σε στρατιωτικό επίπεδο, όσο και στο οικονομικό και το πολιτικό (Λάμπρος, 2012: 90). Κάτι βέβαια που είχε ως συνέπεια την υποταγή της στις μακεδονικές ορδές και αργότερα στις ρωμαϊκές. Ενώ αντίθετα, πιστεύουμε ότι αν είχε προσπαθήσει να εξάγει την ηγεμονία της μέσω των ποιοτικών στοιχείων του χαρακτήρα της, δηλαδή ως κοινωνία πολιτών που ο καθένας εξουσιάζει και εξουσιάζεται έχοντας ισότιμη συμμετοχή στα κοινά, τότε ίσως η εξέλιξη των πραγμάτων να είχε πάρει διαφορετική τροπή. Εννοούμε ότι αν και άλλες πόλεις-κράτη είχαν ακολουθήσει το δημοκρατικό δρόμο, τότε ίσως να είχε δημιουργηθεί κάτι σαν ελληνική συνομοσπονδία ή συμπολιτεία που θα βασιζόταν στην ειρήνη μεταξύ των πόλεων αυτών, και έτσι θα μπορούσε ο πλούτος που παράγονταν να μην κατασπαταλιόταν σε πολέμους και ναυτικές εκστρατείες, αλλά σε δημόσια έργα για παράδειγμα. Κάτι που θα ανέβαζε συνολικά το επίπεδο των οιονεί κρατικών οντοτήτων που υπήρχαν στον ελλαδικό χώρο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΑΜΕΣΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

α. Ισπανικές κολλεκτίβες (1936-1939)

«Είμαστε τα παιδιά ενός ερειπωμένου κόσμου που προσπαθούν να αναγεννηθούν σε έναν κόσμο που πρέπει να ξαναδημιουργηθεί» Ραούλ Βανεγκέμ

Οι ισπανικές κολλεκτίβες την εποχή που σοβούσε ο ισπανικός εμφύλιος πόλεμος (1936-1939) είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα προσπάθειας εφαρμογής της άμεσης δημοκρατίας, και μάλιστα υπό αντίξοες συνθήκες. Η Ισπανία της περιόδου αυτής μέσω του συστήματος των κολλεκτίβων είναι κατά τον Περικλή Κοροβέση *«μια αναβίωση της αθηναϊκής δημοκρατίας* (https://www.efsyn.gr/stiles/sto-kentro-toy-perithoriov/3031_anarhikes-kolektibes). Αν και η διάρκεια εφαρμογής αυτού του τρόπου αυτοδιοίκησης υπήρξε σύντομη, ωστόσο ο τρόπος που εφαρμόστηκε η δημοκρατία μέσα σε αυτές, αποδεικνύει ότι οι κοινωνίες μπορούν να οργανωθούν σε ένα διαφορετικό μοντέλο.

Η διαδικασία της κολλεκτιβοποίησης έλαβε χώρα κατά την ισπανική επανάσταση, η οποία ακολούθησε το αποτυχημένο πραξικόπημα του στρατηγού Φράνκο να αναλάβει την εξουσία στις 17 Ιουλίου του 1936, εναντίον της κυβέρνησης του Λαϊκού Μετώπου, που ήταν ένας συνασπισμός κυβέρνησης με συμμετοχή αριστερών, βασκιτών, δημοκρατικών, καταλανικών και γενικότερα προοδευτικών κομμάτων (Abad de Santillan κ.ά., 2013: 12). Το πραξικόπημα στηρίχθηκε από το μεγάλο κεφάλαιο, την εκκλησία και γενικότερα τους συντηρητικούς κύκλους και επικράτησε σε περιοχές που υποστήριζαν παραδοσιακά δεξιά και φιλοβασιλικά κόμματα. Ωστόσο στο μεγαλύτερο μέρος της Ισπανίας δεν κατάφερε να ορθοποδήσει καθώς συντρίφτηκε πάνω στην ένοπλη αντίσταση των εργατών και των αγροτών. Έτσι ο ισπανικός πληθυσμός χωρίστηκε σε δύο στρατόπεδα. Το πρώτο το αποτελούσαν εργάτες, αγρότες, μικροκτηματίες, η υπαλληλική τάξη των πόλεων και ένα μικρό κομμάτι φιλελεύθερων αστών. Ενώ στην αντίπαλη όχθη είχαν συνασπιστεί οι βασικοί εκπρόσωποι του συντηρητισμού με προεξέχοντες τους φασίστες, την Εκκλησία, τους μεγαλοεπιχειρηματίες, τους στρατιωτικούς και την μεγαλοαστική τάξη.

Κατά την διάρκεια λοιπόν εκείνης της περιόδου, έκαναν την εμφάνισή τους οι κολλεκτίβες, οι κοιτίδες της άμεσης δημοκρατίας, κατά τη γνώμη μας. Πάνω από

εξήντα χιλιάδες στρέμματα εδάφους απαλλοτριώθηκαν, και σχηματίστηκαν περίπου δύο χιλιάδες αυτοδιοικούμενες κολλεκτίβες. Ειδικά στην περιοχή της Καταλωνίας, το ποσοστό της οικονομίας το οποίο τέθηκε υπό εργατικό έλεγχο «άγγιζε» το 75% (<http://athens.indymedia.org/post/1412376>). Για να κατανοήσουμε την έκταση του φαινομένου θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας, ότι εκτός από τις αγροτικές και βιομηχανικές κολλεκτίβες, το «κύμα» των κολλεκτιβοποιήσεων παρέσυρε επίσης τα ξενοδοχεία, τα μέσα μαζικής μεταφοράς κ.ά. (Μπούκτσιν, 1995: 7). Η οικονομική ισότητα καθιερώθηκε αμέσως ανάμεσα στα μέλη κάθε κολλεκτίβας, στη βάση του «Από τον καθένα ανάλογα με την ικανότητά του, στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του». Πως πραγματωνόταν όμως η διαδικασία της κολλεκτιβοποίησης; Όσον αφορά τον αγροτικό τομέα, η διαδικασία αυτή ακολουθούσε μετά από συνεδρίαση του χωριού στην οποία αποφασίζονταν, όλα τα κτήματα και οι ιδιοκτησίες των μεγαλοαγροτών να συγκεντρώνονται σε μια ενιαία παραγωγική μονάδα. Εκτός από τους αγρότες, στο εγχείρημα μπορούσαν να συμμετέχουν και άλλα επαγγέλματα του χωριού όπως τεχνίτες και κουρείς και γενικότερα όσοι μη γεωργοί ήθελαν. Άλλωστε η παρουσία και η συμμετοχή τους στην κολλεκτίβα ήταν εθελοντική (<http://athens.indymedia.org/post/1412376>). Το έδαφος της περιοχής κατανέμονταν συνήθως σε ομάδες εργασίας οι οποίες αποτελούνταν από 10-15 άτομα και οι πιο κοπιαστικές και λιγότερο ευχάριστες δουλειές εκτελούνταν εκ περιτροπής. Υπήρχαν γενικές συνελεύσεις οι οποίες πραγματώνονταν σε μηνιαία βάση και ως στόχο είχαν την αξιολόγηση της προόδου των εργασιών ή την αναθεώρηση των σχεδίων παραγωγής κ.α. Όλοι οι κάτοικοι του χωριού μπορούσαν να συμμετέχουν στις συζητήσεις και να λαμβάνουν αποφάσεις. Κανένας δεν υπερτερούσε έναντι των άλλων, και το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο ήταν ότι κανένας δεν πληρωνόταν για να ασκήσει διοικητική εργασία. Η πληρωμή των μελών γινόταν, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ανάλογα με τις ανάγκες κάθε οικογένειας. Αν και σε κάποιες κολλεκτίβες είχε θεσπιστεί το σύστημα της οικονομικής ισότητας, δηλαδή όλα τα μέλη να κερδίζουν ένα ποσό σε καθημερινή βάση, ωστόσο στις περισσότερες των περιπτώσεων εφαρμοζόταν ο λεγόμενος «οικογενειακός θεσμός». Κάθε μέλος δηλαδή να πληρώνεται είτε σε χρήματα είτε σε είδος, με βάση τις ανάγκες του και τις οικογενειακές του υποχρεώσεις (Abad de Santillan κ.ά., 2013: 178). Με αυτούς τους τρόπους, τα μέλη είχαν λύσει το ζήτημα της στέγης, του ιματισμού και των τροφίμων.

Ο έλεγχος και η διανομή της πληρωμής ετίθετο υπό τον έλεγχο της τοπικής επιτροπής, ώστε τα αγαθά να χρησιμοποιηθούν από όλα τα μέλη, η οποία επιτροπή βέβαια αξιολογούσε και το ποιος από τους κατοίκους είχε περισσότερη ανάγκη από χρήματα ή από τρόφιμα (Ρίτσαρντς, 1996: 110). Σε κάποιες κολλεκτίβες όσοι εισέρχονταν θα έπρεπε να συμβάλλουν ως ένδειξη καλής θέλησης με τα χρήματά τους. Ωστόσο αν κάποιος δεν είχε τίποτα να συνεισφέρει, και πάλι του αναγνωρίζονταν τα ίδια δικαιώματα αλλά και οι ίδιες υποχρεώσεις με τα άλλα μέλη. Όλα τα μέλη μπορούσαν και έπρεπε να συμμετέχουν στη διεύθυνση των υποθέσεων της κολλεκτίβας. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν στο «Hospitalet de Iobregat» όπου πραγματοποιούνταν τακτικές τρίμηνες γενικές συνελεύσεις, με τη συμμετοχή του συνόλου των μελών για τον απολογισμό και το σχεδιασμό της παραγωγής. Το διοικητικό συμβούλιο των εργαζόμενων, αλλά και άλλες επιτροπές, υπέβαλλαν εκθέσεις και προτάσεις σχετικά με όλα τα ζητήματα και η συνεδρίαση φίλτραρε, εγκρίνοντας ή αποδοκιμάζοντας, διορθώνοντας ή δίνοντας οδηγίες για τα θέματα αυτά. Γενικά πρέπει να αναφέρουμε ότι το κεκτημένο που κατάφεραν να πραγματώσουν οι κολλεκτίβες μέσω των αμεσοδημοκρατικών διαδικασιών που υιοθέτησαν και εφάρμοσαν ήταν ότι όλη η εξουσία που εκπορεύονταν από τα μέλη της, επέστρεφε πάλι σε αυτά. Και έτσι καμία οργανωμένη γραφειοκρατία δεν μπορούσε να παίρνει αποφάσεις για τα μέλη της κολλεκτίβας, χωρίς τη συμμετοχή τους.

Οι κολλεκτίβες αντάλλαζαν επίσης μεταξύ τους προϊόντα. Όμως ο υπολογισμός των αξιών δεν γινόταν με κριτήρια εμπορικού κέρδους. Για παράδειγμα αν κάποια είχε έλλειψη κρασιού λόγω χαμηλής παραγωγής, τότε αποκτούσε εμπορική σχέση με κάποια που είχε πλεόνασμα σε αυτό το είδος και η ανταλλαγή πραγματοποιόταν ελεύθερα: «τόση ποσότητα κρασιού για τόσο λίπασμα ή ψωμί. Και έτσι γινόταν για όλα τα προϊόντα» (Mintz, 2013: 106). Υπήρχαν βέβαια και περιφερειακές ομοσπονδίες στις οποίες η κάθε κολλεκτίβα έστελνε τους εκπροσώπους της. Μέσα από συνέδρια εκλέγονταν τα διοικητικά συμβούλια τα οποία και εφάρμοζαν την πολιτική που είχε συμφωνηθεί. Οι ομοσπονδίες είχαν μια πολύ μεγάλη γκάμα καθηκόντων, όπως η διευκόλυνση της μεταφοράς των αγαθών ανάμεσα σε περιοχές που είχαν κολλεκτιβοποιηθεί ή να διανείμουν το πλεόνασμα στις πόλεις ή στην πρώτη γραμμή του πολέμου χωρίς μεσάζοντες, εξασφαλίζοντας και με αυτόν τον τρόπο το τέλος της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο. Για να κατανοήσουμε

το μέγεθος της επιτυχίας αυτού του εγχειρήματος αρκεί να «ρίξουμε» το βλέμμα μας στον τομέα της παραγωγής. Από τον πρώτο κιόλας χρόνο της επανάστασης αυξήθηκε κατά 40% η έκταση της γης που μπορούσε να καλλιεργηθεί (Abad de Santillan κ.ά., 2013: 53). Κανένα κομμάτι γης δεν έμεινε ακαλλιέργητο. Χρησιμοποιήθηκαν καλύτερης ποιότητας σπόροι καθώς και σύγχρονα άροτρα και τρακτέρ, τα οποία είτε αγοράστηκαν από το εξωτερικό είτε αποκτήθηκαν μέσω ανταλλαγής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της απόδοσης μηχανών και ανθρώπων, είναι οι κολλεκτίβες της Αραγωνίας όπου η σοδειά του σιταριού αυξήθηκε κατά 30% (Ρίτσαρντς, 1996: 111). Επίσης οι οικογένειες των συμμετεχόντων σε αυτές βελτίωσαν το επίπεδο ποιότητας της ζωής τους, μέσω της αύξησης των μισθών ή της παροχής κοινωνικής πρόνοιας και ασφάλισης.

Όσον αφορά τον βιομηχανικό τομέα, και εκεί οι εργαζόμενοι οικειοποιήθηκαν τα μέσα παραγωγής και μεταφοράς, τα εργοστάσια και τις δημόσιες υπηρεσίες. Σε όλες τις επιχειρήσεις που είχαν καταληφθεί, ορίζονταν επιτροπές εργατικού ελέγχου, και η οργανωτική δομή βασιζόταν σε αμεσοδημοκρατικά θεμέλια. Κύριο όργανο ήταν η γενική συνέλευση των εργατών όπου συμμετείχαν όλοι ισότιμα, ανεξάρτητα της θέσης τους στην επιχείρηση. Η συνέλευση αποτελούσε την ύψιστη αρχή λήψης αποφάσεων της επιχείρησης (Abad de Santillan κ.ά., 2013:83). Αμέσως πιο κάτω από τη γενική συνέλευση υπήρχε το εργοστασιακό συμβούλιο, το οποίο ήταν επιφορτισμένο με την καθημερινή διεύθυνση της επιχείρησης. Τα μέλη του συμβουλίου εκλέγονταν απευθείας από τη γενική συνέλευση. Έπειτα υπήρχε η επιτροπή του συνδικάτου που ως αντικείμενο δράσης είχε να φροντίζει τους μισθούς των εργατών, την υγεία και την ασφάλειά τους. Τα μέλη του εκλέγονταν επίσης από τη γενική συνέλευση. Στόχος των μελών κάθε κολλεκτιβοποιημένης επιχείρησης, ήταν η διαδικασία της λήψης των αποφάσεων να γίνεται από τη βάση των εργαζόμενων. Να «εκπορεύεται» δηλαδή από αυτούς, και να επιστρέφει σε αυτούς μέσω εναλλασσόμενων μορφών οριζόντιας και κάθετης επικοινωνίας (Abad de Santillan κ.ά., 2013: 84). Τέλος, όσον αφορά τα εργοστάσια που ανήκαν στον ίδιο βιομηχανικό κλάδο, συνεργάζονταν και δημιουργούσαν σε τοπικό επίπεδο, την τοπική ομοσπονδία βιομηχανίας. Οι τοπικές ομοσπονδίες ενώνονταν με τη σειρά τους και δημιουργούσαν τις περιφερειακές ομοσπονδίες, και με αυτό τον τρόπο συνδέονταν όλες οι κολλεκτιβοποιημένες επιχειρήσεις και τα εργοστάσια μεταξύ τους. Τα επιτεύγματα των εργατών ήταν πολύ σημαντικά και σε αυτόν τον τομέα.

Για παράδειγμα η εκτέλεση των δρομολογίων στους σιδηρόδρομους συνεχίστηκε χωρίς ιδιαίτερες καθυστερήσεις. Αλλά και οι δημόσιες υπηρεσίες, όπως οι τηλεπικοινωνίες και το φωταέριο για παράδειγμα, συνέχισαν τη λειτουργία τους κανονικά (Ρίτσαρντς, 1996: 122). Επίσης δημιουργήθηκαν και πολλά νέα σχολεία για να εξαλείψουν το πρόβλημα του αναλφαβητισμού. Έγιναν προσπάθειες για κατασκευή αθλητικών εγκαταστάσεων και βιβλιοθηκών, και γενικότερα δόθηκε έμφαση στην ανάταση του πολιτισμικού επιπέδου των εργατών.

Κλείνοντας λοιπόν το κεφάλαιο που αφορούσε την κολλεκτιβοποίηση που πραγματοποιήθηκε στην Ισπανία, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι οι υπέρμαχοί της είχαν ως στόχο να «μεταμορφώσουν» την ατομική σε συλλογική ιδιοκτησία, και μέσα στα πλαίσια αυτής να εφαρμόσουν την άμεση δημοκρατία, ως εργαλείο διοίκησης των επιχειρήσεων και της γης από τους ίδιους τους εργαζόμενους. Πίστευαν δηλαδή ότι η δημοκρατία μπορεί και πρέπει να οικοδομηθεί στους χώρους εργασίας και κατά επέκταση σε όλο το φάσμα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής, χωρίς να εκχωρείται σε ειδήμονες και ειδικούς.

β. Οι Ζαπατίστας

«Να είμαστε ρεαλιστές, να ζητάμε το αδύνατο» Ερνέστο Γκεβέρα

Οι Ζαπατίστας είναι Ινδιάνοι, οι οποίοι κατοικούν στο νοτιοανατολικό Μεξικό - στην περιοχή της Τσιάπας- και μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990 ήταν αποκλεισμένοι και ζούσαν υπό το βάρος των φυλετικών διακρίσεων που ασκούσε πάνω τους η κεντρική εξουσία. Ονόμασαν τον εαυτό τους έτσι, προς τιμήν του Αιμίλιου Ζαπάτα, ο οποίος ηγήθηκε της μεγάλης μεξικάνικης επανάστασης και δολοφονήθηκε σε ενέδρα το 1910 (<http://left.gr/news/zapatistas-22-hronia-apo-tin-epanefeuresi-tis-epanastasis>).

Παράλληλα η περιοχή τους έγινε αντικείμενο εκμετάλλευσης από την κυβέρνηση της χώρας, καθώς ήταν πλούσια σε κοιτάσματα πετρελαίου. Ως απόρροια αυτών των γεγονότων οι Ινδιάνοι εξεγέρθηκαν ζητώντας εργασία, γη, στέγη, εκπαίδευση κ.ά. Ήδη όμως η προετοιμασία και η οργάνωση της εξέγερσης είχε ξεκινήσει νωρίτερα, ενώ ήδη από το 1983 υπήρχε ο Ζαπατίστικος Στρατός Εθνικής Απελευθέρωσης (EZLN), μια οργάνωση όχι μόνο στρατιωτικού τύπου αλλά και με κοινωνικο-οικονομικές προεκτάσεις και ο οποίος αποτελούνταν από ιθαγενείς του

Μεξικού και αριστερούς. Οι Ινδιάνοι, με την εξέγερσή τους απέβλεπαν στην ανεξαρτησία τους ως ξεχωριστή οντότητα, αλλά και στο δικαίωμά τους να υπάρχουν ως τμήμα της χώρας τους, ως Ινδιάνοι του Μεξικού χωρίς να υπόκεινται σε διακρίσεις και εκμετάλλευση. Ο αγώνας τους -ο οποίος συνεχίζεται μέχρι και τις μέρες μας- είναι ένας αγώνας «από τα κάτω» για αξιοπρέπεια και δικαίωμα στη ζωή χωρίς κομματικές ταμπέλες, κέντρα λήψης αποφάσεων και γραφειοκρατική οργάνωση της διακυβέρνησης. Είναι αντίθετα ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτοοργάνωσης, αυτονομίας και εφαρμογής της άμεσης δημοκρατίας τώρα και είκοσι χρόνια περίπου. Ένα είδος αυτοοργάνωσης, το οποίο ξεκίνησε από την οργάνωση των χωριών τα οποία όριζαν μόνα τους τις αρχές τους, ενώ παράλληλα δημιουργήθηκαν σε αυτά καινούρια σχολεία και νοσοκομεία (giantakos.blogspot.com/2007/10/blog-post-26.html). Ο τρόπος οργάνωσης των ζαπατίστικων δήμων είναι εντελώς διαφορετικός από την οργάνωση του μεξικάνικου στρατού στη βάση του «κυβερνώ υπακούοντας» (Zibechi, 2010: 160).

Ο πρώτος πυλώνας στον οποίο οικοδομούν την αυτονομία τους, είναι ο έλεγχος του εδάφους και η «δημιουργία ενός νέου κόσμου». Έτσι εφαρμόζουν αλλαγές στην ίδια την καθημερινότητά τους, με την κοινότητα και τα συμβούλια να παίρνουν στα χέρια τους την αγροτική παραγωγή αλλά και την εκπαίδευση και την υγεία. Κάτι που συνέβαλε στην βελτίωση της ποιότητας της καθημερινής ζωής των Ινδιάνων και έθεσε τις βάσεις για την οικοδόμηση της αυτοκυβέρνησης και την εφαρμογή της άμεσης δημοκρατίας. Βασικός πυρήνας της αυτονομίας τους είναι η κοινότητα με τη συνέλευσή της. Υπάρχει όμως και μια ανώτερη βαθμίδα, το Δημοτικό Συμβούλιο, υπό τη σκέπη του οποίου συνενώνονται οι εκπρόσωποι από τις κοινότητες που απαρτίζουν τους Αυτόνομους Εξεγερμένους Δήμους. Κάθε συμβούλιο διαθέτει τον πρόεδρο, τον αντιπρόεδρο, τον γραμματέα, τον ταμία και επιτροπές υπεύθυνες για ζητήματα εκπαίδευσης, υγείας, δικαιοσύνης, αγροτικής παραγωγής κ.ά. Χαρακτηριστικό των μελών κάθε συμβουλίου είναι η εναλλαγή της ανάληψης των εκτελεστικών καθηκόντων. Η διακυβέρνηση είναι συλλογική και κάθε μέλος μεταλαμπαδεύει τις γνώσεις του στα υπόλοιπα, με μια συνεχή διαδικασία ανατροφοδότησης. Η θητεία των μελών είναι τριετής και θεωρείται ευθύνη και όχι προνόμιο. Δεν πληρώνονται για τις υπηρεσίες τους και μέσω της πρακτικής τους εναλλαγής, όλοι θα περάσουν από τη διαδικασία της διακυβέρνησης και θα αποκτήσουν την εμπειρία του να κυβερνήσουν αλλά και να κυβερνηθούν,

εξαλείφοντας μέσω αυτής της οδού και την έννοια της ηγετικής τάξης. Οι κοινότητες των Ζαπατίστας -που ονομάζονται Caracol- είναι δομημένες οριζόντια. Ένας αριθμός κοινοτήτων αποτελεί έναν αυτόνομο δήμο, και ένας αριθμός δήμων σχηματίζει μια ζώνη. Κάθε ζώνη αποτελείται από ένα διοικητικό συμβούλιο. Στην Τσιάπας υπάρχουν πέντε ζώνες, κάθε μια από τις οποίες αποτελείται από διαφορετικό αριθμό κοινοτήτων και δήμων. Όπως έχουμε αναφέρει και πιο πριν, όλες οι αποφάσεις λαμβάνονται στο επίπεδο της κοινότητας. Οι συνελεύσεις πραγματοποιούνται είτε σε σχολεία είτε σε γήπεδα μπάσκετ και μπορεί να συμμετέχει ο οποιοσδήποτε έχει κλείσει το 12^ο έτος της ηλικίας του. Συμμετοχή για τους Ζαπατίστας σημαίνει να εκφράζεται ελεύθερα, να ακούει υπομονετικά και να ψηφίζει. Η κοινότητα επιλέγει τους εκπροσώπους της στο δήμο, ο οποίος με τη σειρά του επιλέγει τους εκπροσώπους του στη Ζώνη, οι οποίοι και εναλλάσσονται κάθε οκτώ εβδομάδες στο διοικητικό συμβούλιο ώστε να μη δημιουργείται εξουσιαστική τάξη (<http://ellinofreneianet.gr/documents/mairafirider/1089-2015-12-18-21-30-16.html>). Τα διοικητικά συμβούλια ή αλλιώς Συμβούλια Καλής Θέλησης, έχουν υπό την ευθύνη τους όλα τα θέματα που αφορούν την υγεία, την εκπαίδευση, τη δικαιοσύνη κ.ά. Γενικότερα έχουν υπό την ευθύνη τους όλα τα ζητήματα που αφορούν την αυτοδιοίκηση των κοινοτήτων και την δήμων.

Συνολικά επτά αρχές διέπουν την αυτοδιοίκηση και την αυτονομία των Ζαπατίστας.

1. Να υπακούς, όχι να διατάζεις
2. Να εκπροσωπείς και όχι να αντικαθιστάς
3. Να μετακινείσαι προς τα κάτω και όχι προς τα πάνω
4. Να υπηρετείς, όχι να υπηρετείσαι
5. Να δημιουργείς και όχι να γκρεμίζεις
6. Να προτείνεις, να μην επιβάλλεις
7. Να πείθεις και όχι να κατακτάς

Ο αμεσοδημοκρατικός τρόπος οργάνωσης των ιθαγενών στην Τσιάπας, έχει αποφέρει ένα σύνολο επιτευγμάτων, τα οποία 20 χρόνια πριν θα φάνταζαν σαν κάτι ουτοπικό. Ένα πολύ σημαντικό επίτευγμα είναι ο νόμος των γυναικών, οι οποίες έχουν πλέον το δικαίωμα να αποφασίζουν μόνες τους για τον αριθμό των παιδιών που θέλουν να κάνουν ή αν τελικά θα παντρευτούν ή αν θα επιλέξουν ένα πολιτικό ή ένα στρατιωτικό αξίωμα (Zibechi, 2010: 162). Αλλά και στον τομέα της υγείας, τα

επιτεύγματά τους -τα οποία πραγματοποιήθηκαν χωρίς κρατική βοήθεια- θεωρούνται αξιοθαύμαστα, με χαρακτηριστικότερα το χτίσιμο δύο νοσοκομείων, 18 κλινικών και 800 κέντρων υγείας τα οποία και τα στελεχώνουν περίπου 500 λειτουργοί υγείας. Παράλληλα στους τομείς παραγωγής και διακίνησης των αγαθών, οι Ζαπατίστας έχουν καταφέρει να διώξουν τους μεσάζοντες και τους εμπόρους, και μέσω αλληλέγγυων δικτύων, να παράγουν και να διακινούν μόνοι τους τα τρόφιμά τους.

Αλλά και στην εκπαίδευση έχουν πραγματοποιηθεί αξιοσημείωτα βήματα προόδου. Έχουν δημιουργήσει δικά τους προγράμματα σπουδών, ενώ έχουν χτιστεί πάνω από 300 σχολεία. Οι εκπαιδευτικοί επιλέγονται από την εκάστοτε κοινότητά τους, η οποία αναλαμβάνει τόσο την ένδυση, όσο και τη διατροφή και τη μετακίνησή τους. Η αρχή που διαπνέει το ζαπατίστικο πνεύμα της παιδείας είναι «εκπαιδεύω παράγοντας, εκπαιδεύω μαθαίνοντας». Δεν υπάρχει δηλαδή ένα ξεχωριστό επαγγελματικό σώμα εκπαιδευτών, το οποίο θα διορίζεται από το κράτος για να μεταλαμπαδεύσει στους μαθητές του τις αρχές της αστικής δημοκρατίας και του καπιταλισμού. Ο προσανατολισμός της εκπαίδευσης γίνεται από τις ίδιες τις κοινότητες μέσω αμεσοδημοκρατικών διαδικασιών.

γ. Μαριναλέντα

«Η άποψη του καινούριου υλισμού, είναι η ανθρώπινη κοινωνία ή η κοινωνικοποιημένη ανθρωπότητα» Καρλ Μαρξ

Η Μαριναλέντα είναι ένα μικρό χωριό με 2.700 περίπου κατοίκους. Βρίσκεται στην Ανδαλουσία της Ισπανίας, στη νότια οροσειρά Σιέρα Σούρ. Φαινομενικά δεν διαφέρει σε τίποτα από τα υπόλοιπα χωριά της επαρχίας στην οποία ανήκει. Υπάρχει όμως μια ουσιαστική διαφοροποίηση αν μελετήσεις πιο πολύ τα τεκταινόμενα σε εκείνο το χωριό. Και αυτή δεν είναι άλλη από την κοινωνική και οικονομική οργάνωση του χωριού στη βάση της άμεσης δημοκρατίας. Τα ονόματα καταρχήν των δρόμων, δεν είναι τα συνηθισμένα όπως στην υπόλοιπη Ισπανία. Συναντάς ονόματα όπως «Σαλβαντόρ Αλιέντε» ή «Αλληλεγγύη». Επίσης υπάρχουν στους τοίχους γκράφιτι με σφυριά και δρεπάνια, ή με την προτομή του Τσε (m.Tvxs.gr/mo/i/157667/f/news/kosmos/marinalenta-xorio-poy-oi-anthropoi-einai-pano-aro-ta-kerdi). Η Μαριναλέντα έχει χαρακτηριστεί «κομμουνιστική ουτοπία»

αλλά διαφέρει όμως από το σοβιετικό μοντέλο. Πέρα από κατηγοριοποιήσεις και ταμπέλες -οι οποίες είναι υποκειμενικές και υποκρύπτουν κινδύνους- θα πρέπει να τονίσουμε ότι μετά την πτώση της δικτατορίας του Φράνκο, ο οικονομικός και κοινωνικός ιστός του χωριού υφάνθηκε σε τελείως διαφορετική βάση από ό,τι σε όλη την υπόλοιπη Ισπανία. Υφάνθηκε λοιπόν στη βάση της άμεσης δημοκρατίας για τη λήψη των αποφάσεων, στην προσπάθεια δημιουργίας συνεχώς νέων θέσεων εργασίας και όχι στην επιδίωξη του κέρδους και γενικότερα τοποθέτησε στο επίκεντρο τον άνθρωπο βάζοντάς τον πάνω από τα κέρδη.

Ο πρόεδρος του χωριού είναι ο Χουάν Μανουέλ Σάντσεθ Γκορδίγιο, ο οποίος εκλέχτηκε για πρώτη φορά δήμαρχος το 1979 και ήταν ο ηγέτης μιας εκτεταμένης εκστρατείας για να αλλάξουν την πορεία του χωριού, η οποία μέχρι τότε χαρακτηριζόταν από πολύ υψηλό ποσοστό ανεργίας και μετανάστευσης των νέων. Η εκστρατεία αυτή ξεκίνησε με απεργίες πείνας από τους κατοίκους του χωριού, για την κατάληψη εκτάσεων γης. Τα πρώτα σημάδια προσπάθειας για εφαρμογή της άμεσης δημοκρατίας έκαναν την εμφάνισή τους από πολύ νωρίς, καθώς οι δράσεις αυτές αποφασίστηκαν μέσα από γενικές συνελεύσεις. Η γη του χωριού ανήκε σε αριστοκράτες. Ο πιο πλούσιος αριστοκράτης του χωριού ήταν ο δούκας Ντελιφαντάδο, ο οποίος είχε στην κατοχή του 17.000 εκτάρια γης, τα οποία βρισκόνταν περίξ της Μαριναλέντα. Καθώς λοιπόν το 80% των κατοίκων δεν είχαν καμία ιδιοκτησία γης προέβησαν σε καταλήψεις, και μετά από δύο χρόνια αγώνα κατάφεραν να αποκτήσουν 1.200 εκτάρια γης, τα οποία τα αυτοδιαχειρίζονται και ανήκουν σε όλους (κοινοκτημοσύνη). Παράλληλα προέβησαν και στην κατάληψη μιας περιφερειακής δεξαμενής, για να πείσουν την περιφερειακή διεύθυνση να τους προμηθεύσει με αρκετό νερό για να καλλιεργήσουν τη γη τους. Έτσι ξεκίνησαν να δημιουργούνται θέσεις εργασίας για τους κατοίκους του χωριού. Παράλληλα εκβιομηχάνισαν την επεξεργασία λαδιού και αγροτικών προϊόντων, όπως η πιπεριά και η αγκινάρα που αποτελούν την οικονομική ραχοκοκαλιά της οικονομίας του χωριού (https://www.youtube.com/watch?v=X9_1sLeIzSc). Ταυτόχρονα οι κάτοικοι του χωριού, για την αποτελεσματικότερη εκμετάλλευση των προϊόντων τους δημιούργησαν τον αγροτικό συνεταιρισμό «HI Humoso» με στόχο τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Όσοι εργάζονται στον συνεταιρισμό αυτόν απασχολούνται για 6,5 ώρες καθημερινά, από Δευτέρα έως Σάββατο και όλοι παίρνουν τον ίδιο μισθό το ποσό του οποίου ανέρχεται στα 1.200 ευρώ (www.cna.gr/clic to

clic/marinaleda-0-anergia-1200-eyro-misthos-spitia-15-euro-ton-mina). Ταυτόχρονα όσοι εργάζονται στα χωράφια, απασχολούνται μια ώρα λιγότερη, καθώς η εργασία στη γη είναι πιο κοπιαστική από ό,τι στο εργοστάσιο. Όλα τα έσοδα από την παραγωγή και την τυποποίηση των γεωργικών προϊόντων επιστρέφουν στο χωριό, συνήθως με τη μορφή νέων θέσεων εργασίας, αν και το πώς θα διαχειριστούν τα έσοδά τους το αποφασίζουν στις γενικές συνελεύσεις τους. Χαρακτηριστικό είναι, ότι ενώ μπορούν να προχωρήσουν σε αυτοματοποίηση των μηχανημάτων τους, δεν το κάνουν, για να μην χαθούν θέσεις εργασίας. Δεν λειτουργούν ως νέοι λουδίτες, αλλά στα πλαίσια ενός ανθρωποκεντρικού μοντέλου εργασίας στη βάση του οποίου δεν βρίσκεται η επιθυμία για συνεχή αύξηση του κέρδους -μέσω της αυτοματοποιημένης εκβιομηχάνισης της παραγωγής και της συνεπακόλουθης απώλειας θέσεων εργασίας- αλλά η πλήρης απασχόληση όλων των κατοίκων του χωριού που επιθυμούν να εργαστούν.

Ο δήμαρχος καταφέρνει να εξασφαλίζει σημαντική οικονομική βοήθεια από την πολιτειακή κυβέρνηση, με αποτέλεσμα να έχουν κατασκευαστεί αθλητικές εγκαταστάσεις και υποδομές που καλύπτουν βασικές, και όχι μόνο, ανάγκες των κατοίκων του χωριού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η δημόσια πισίνα, η οποία κοστίζει 3 ευρώ για όλο το καλοκαίρι. Παράλληλα η στέγαση, η εργασία, ο πολιτισμός, η εκπαίδευση και η υγεία, θεωρούνται δικαίωμα για αυτό και μια θέση στον παιδικό σταθμό -με όλα τα γεύματα- κοστίζει πάρα πολύ φτηνά. Ένα άλλο παράδειγμα είναι, ότι όποιος θέλει να χτίσει το δικό του σπίτι, το πραγματοποιεί δωρεάν. Τα υλικά και οι εργάτες παρέχονται από το δημαρχείο. Μετά το πέρας των εργασιών η οικογένεια που έφτιαξε το σπίτι, έχει την υποχρέωση να πληρώνει στην κοινότητα 15 ευρώ το μήνα, και απαγορεύεται να το μεταπουλήσει για ίδιον όφελος. Επίσης και οι ίδιοι οι ιδιοκτήτες του σπιτιού πρέπει να βοηθήσουν στην οικοδόμηση άλλων οικιών του χωριού.

Όλα τα θέματα και τα ζητήματα που απασχολούν την κοινότητα -όπως έχουμε αναφέρει ήδη- αποφασίζονται σε γενικές συνελεύσεις. Για παράδειγμα, όταν θέλουν να πάρουν μια απόφαση για τον προϋπολογισμό της Μαριναλέντα, το εκλεγμένο διοικητικό συμβούλιο του χωριού πηγαίνει από γειτονιά σε γειτονιά και το συζητάει, για να αποφασίσουν όλοι από κοινού. Αλλά και ο δήμαρχος και το δημοτικό συμβούλιο εκλέγονται μέσα από τις διαδικασίες των γενικών συνελεύσεων, και πληρώνονται με τον ίδιο μισθό που παίρνουν και οι εργαζόμενοι

στον συνεταιρισμό και οι εργαζόμενοι στα χωράφια (www.cna.gr/clic to clic/marinaleda-0-anergia-1200-eyro-misthos-spitia-15-euro-ton-mina). Αλλά και θέματα ήσσονος σημασίας, τίθενται και αυτά στις γενικές συνελεύσεις. Αν και το διοικητικό συμβούλιο της Μαριναλέντα λειτουργεί ως ένα βαθμό με κεντρική εξουσία (δήμαρχος, διοικητικό συμβούλιο) ωστόσο οι συνελεύσεις τους συγκαλούνται σε τακτά χρονικά διαστήματα. Παράλληλα μέσα από αυτές τις διαδικασίες δίνεται η ευκαιρία στους κατοίκους να συναντηθούν και να οργανώσουν τη συλλογική τους δράση, για τα θέματα που αφορούν την κοινότητα. Με δεδομένο λοιπόν την οικονομική κρίση που μαστίζει και την Ισπανία, η Μαριναλέντα μπορεί να υπερηφανεύεται για ένα σταθερό επίπεδο απασχόλησης, για μια ανεργία η οποία το 2012 κυμαίνονταν στο 5% (www.thepressproject.gr/article/104493/Marinaleda-mia-outopia-gia-tin-eirini), όπως και για τις αμεσοδημοκρατικές της διαδικασίες και για το δικαίωμα των κατοίκων, να αποφασίζουν οι ίδιοι για θέματα που τους αφορούν.

δ. Ζανόν

«Η σκάλα του χρόνου αντηχεί από τα ξυλοπάπουτσα που ανεβαίνουν, και τις γυαλισμένες μπότες που κατεβαίνουν» Τζακ Λόντον

Το εργοστάσιο κεραμοποιίας της Ζανόν, βρίσκεται στην πόλη Νεουκέν της Αργεντινής. Η πόλη αυτή αριθμεί περίπου 250.000 κατοίκους. Το εργοστάσιο αποτελούσε για πολλά χρόνια τη μεγαλύτερη μονάδα κεραμοποιίας στην νότια Αμερική. Με εκατοντάδες εργαζόμενους ως δυναμικό του, στήριζε την τοπική οικονομία της περιοχής. Όταν όμως η οικονομική κρίση χτύπησε την Αργεντινή στα τέλη της δεκαετίας του '90 ο Ζανόν, ο ιδιοκτήτης του εργοστασίου, άρχισε τις περικοπές των μισθών και προχώρησε σε απολύσεις για να αντισταθμίσει τις οικονομικές του απώλειες. Επιπλέον πλήρωνε με περισσότερα χρήματα τους συνδικαλιστές για να εξασφαλίσει ότι δεν θα υπάρχουν απεργίες και διαμαρτυρίες στο εσωτερικό του εργοστασίου. Συμπληρωματικά ήρθε και η επέκταση και η εντατικοποίηση των ωρών εργασίας και κατ' επέκταση και του κέρδους, κάτι που έφερε στην πρώτη γραμμή τον πολλαπλασιασμό των εργατικών ατυχημάτων (Zibechi, 2010: 127). Ταυτόχρονα τα τεράστια χρέη που είχε ο ιδιοκτήτης προς την κεντρική κυβέρνηση -που του είχε δανείσει χρήματα για να πληρωθούν οι εργαζόμενοι- «έπνιγε» ακόμα περισσότερο τις οικονομικές προοπτικές της

κεραμοποιίας της Ζανόν και οδηγούσε στην εξαθλίωση τους εργάτες οι οποίοι μετά την κήρυξη πτώχευσης του εργοστασίου, αποφάσισαν να πάρουν τη μοίρα τους στα χέρια τους καταλαμβάνοντας τους χώρους εργασίας και τα μέσα παραγωγής. Με τη βοήθεια της δικαιοσύνης η οποία κατάσχεσε το 40% των πλακιδίων που υπήρχαν στις αποθήκες εκχωρώντας το στους εργαζόμενους, οι τελευταίοι ξεκίνησαν να πωλούν τα προϊόντα τους για να πληρωθούν οι μισθοί. Η παραγωγή λοιπόν «υπό εργατικό» έλεγχο, ξεκίνησε το Μάρτη του 2002 (<http://indymedia.org/post/213860>).

Οι 270 περίπου εργάτες που δεν είχαν απολυθεί από την προηγούμενη διοικητική αρχή, αποφάσισαν να λειτουργήσουν το εργοστάσιο στη βάση της αυτοδιαχείρισης και της άμεσης δημοκρατίας, χωρίς επιστάτες και αφεντικά. Η συνέλευσή τους τότε αποφάσισε ότι όλοι εργαζόμενοι, ανεξάρτητα από το πόστο στο οποίο δουλεύουν (διοίκηση, αγορά, παραγωγή, πωλήσεις κ.α.) θα παίρνουν τον ίδιο μισθό. Ως ένδειξη αλληλεγγύης στο εγχείρημα, οι ιθαγενείς Μαπούτσε έθεσαν τα ορυχεία τους που περιείχαν πηλό, στη διάθεση των εργατών του εργοστασίου για την παραγωγή πλακιδίων (Zibechi, 2010: 128). Έτσι έναν μήνα μετά ολοκληρώνεται η πρώτη παραγωγή πλακιδίων (περίπου 20.000 τ.μ.) και μετά από τρεις μήνες καταφέρνουν να εξαπλασιάσουν την παραγωγή τους.

Ο τρόπος λειτουργίας τους και η λήψη αποφάσεων με αμεσοδημοκρατικό χαρακτήρα λειτουργεί ως εξής: όλες οι αποφάσεις καθώς και ο τρόπος που θα κινηθεί η όλη διαδικασία, βρίσκεται αποκλειστικά υπό την επίβλεψη και την ευθύνη των εργαζόμενων. Μέσα στο εργοστάσιο, ο κάθε ένας συνεισφέρει με τον τρόπο που μπορεί και αυτό το οποίο προσδιορίζει την υψηλή ποιότητα του τελικού προϊόντος, δεν είναι ο εξαναγκασμός και οι εντατικοί ρυθμοί εργασίας, αλλά η δέσμευση και η υπευθυνότητα των εργαζόμενων για την επιτυχία και το μέλλον του αυτοδιαχειριστικού αυτού πειράματος. Βασικό συστατικό της επιτυχίας τους, οι ίδιοι οι εργάτες, θεωρούν την έλλειψη γραφειοκρατικοποιημένης ιεραρχίας στο εσωτερικό του. Μια ιεραρχία η οποία αποτελούνταν από τα διοικητικά στελέχη, τα οποία δεν κατέβαιναν ποτέ στους εργοστασιακούς χώρους αλλά πίσω από πολυτελή γραφεία και με σύμμαχο τους συνδικαλιστικούς ηγέτες φρόντιζαν να παρακολουθούν και να εκμεταλλεύονται τους εργαζόμενους (Zibechi, 2010: 131).

Όταν οι εργάτες ανέλαβαν τα μέσα παραγωγής, τότε συστήθηκαν αμέσως γενικές συνελεύσεις σε κάθε τομέα της παραγωγής, οι οποίοι και καθόρισαν τους

υπεύθυνους και τους συντονιστές για την πορεία της αλυσίδας παραγωγής. Οι οποίοι συντονιστές βέβαια, δεν βρίσκονταν ιεραρχικά πάνω από τους συναδέλφους τους, αλλά είχαν την υποχρέωση να συζητούν όλοι μαζί -μέσω συνελεύσεων- για οποιοδήποτε θέμα προέκυπτε. Επίσης ο χρόνος της θητείας τους διαρκεί λίγους μήνες, έτσι ώστε όλοι οι εργαζόμενοι να περάσουν κυκλικά από όλα τα πόστα. Το εργοστάσιο είναι διαιρεμένο συνολικά σε 36 τομείς στους οποίους οι εργάτες εναλλάσσονται σε οκτάωρες βάρδιες. Κάθε τομέας έχει τον υπεύθυνό του, και κάθε Δευτέρα γίνεται συνέλευση του τομέα για να συζητηθούν όλα τα προβλήματα που πιθανόν να έχουν προκύψει. Παράλληλα μια φορά το μήνα πραγματοποιείται γενική συνέλευση σε επίπεδο ολομέλειας, στην οποία συζητούνται θέματα που εκτείνονται από το είδος του πηλού που πρέπει να αγοράσουν μέχρι τις εξωτερικές δραστηριότητες. Σύμφωνα με τον εργαζόμενο του εργοστασίου Χόρχε Λουίς Βερμούδες, η μέθοδος αυτή της λήψης αποφάσεων οδήγησε σε αλλαγή όλου του πλαισίου του τρόπου της συμπεριφοράς και της νοοτροπίας των εργαζομένων (<http://tvxs.gr/mo/i/40089/f/news>) με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα ότι κατά το προηγούμενο μοντέλο διακυβέρνησης του εργοστασίου, όλοι περίμεναν να λήξει η βάρδια τους και να φύγουν, ενώ τώρα προσέρχονται πριν την έναρξη του ωραρίου τους και εγκαταλείπουν το εργοστάσιο αρκετή ώρα μετά που θα σχολάσουν. Νιώθοντας δηλαδή τον χώρο εργασίας τους σαν κομμάτι του εαυτού τους, έχουν καταφέρει να μετατρέψουν την υποχρέωση της δουλειάς σε ικανοποίηση για εργασία.

ε. Σάμερχιλ

«Αυτός που μπορεί κάνει. Αυτός που δεν μπορεί, διδάσκει» Μπέρναρντ Σω

Το Σάμερχιλ είναι ένα μικρό σχολείο στη Μεγάλη Βρετανία με μαθητοκεντρικό προσανατολισμό και δομημένο στη φιλοσοφία της άμεσης δημοκρατίας, για τη λήψη αποφάσεων. Ιδρυτής του Σάμερχιλ είναι ο A. S. Neill, ο οποίος γεννήθηκε στη Σκωτία το 1883, με τον πατέρα του να είναι διευθυντής σε σχολείο και μάλιστα με ιδιαίτερα αυστηρές και πουριτανικές αρχές, εναρμονισμένες με το συντηρητικό πνεύμα που χαρακτήριζε τότε την εποχή. Ο Neill αφού αρχικά απέκτησε το πτυχίο της αγγλικής φιλολογίας, εργάστηκε στη συνέχεια ως δημοσιογράφος και αργότερα ως διευθυντής ενός μικρού σχολείου. Τομή όμως ως προς τη ριζοσπαστικότητα της σκέψης του, αποτελεί η επίσκεψή του σε μια κοινότητα για εγκληματίες εφήβους το

1917, όπου και έρχεται σε άμεση επαφή με την έννοια της αυτοδιοίκησης. Μετά την επαφή του με το εγχείρημα αυτό, αλλά και με τις σχέσεις που ανέπτυξε με το διευθυντή της δομής, συνειδητοποίησε πως τα παιδιά έχουν έμφυτη την τάση της καλοσύνης. Για αυτό και αποφάσισε μαζί με άλλους συναδέλφους του, να ιδρύσει ένα σχολείο το οποίο θα έχει ως τρόπο οργάνωσης την αυτοδιοίκηση και ως μαθητικό στόχο την ισόρροπη και συνολική ανάπτυξη του κάθε παιδιού (www.e-psychology.gr/educational-psychology/1605-summerhill-to-mathitokentrikosholeio-ths-eleftherias.html). Έτσι το 1921 ιδρύεται το Σάμερχιλ, το οποίο έχει ως κεντρικό μόντο της εκπαίδευσης που προσφέρει ότι «το σχολείο πρέπει να είναι κατάλληλο για τα παιδιά, και όχι τα παιδιά να προσαρμόζονται στο σχολείο». Ξεκινώντας λοιπόν από αυτό οι ιδρυτές αποφάσισαν να δημιουργήσουν το πρώτο σχολείο στον κόσμο, που να μην έχει πόρτα. Βασισμένο θεωρητικά και πρακτικά στην έννοια της ελευθερίας -και όχι της ασυδοσίας- οι εκπαιδευτικοί που εργάζονται εκεί θεωρούν ότι τα παιδιά μαθαίνουν και αναπτύσσουν ολόπλευρα την προσωπικότητα και το ταλέντο τους, όταν είναι ελεύθερα από καταναγκασμούς. Για αυτό στο Σάμερχιλ το σύνολο των μαθημάτων που προσφέρονται είναι προαιρετικά, και οι μαθητές είναι ελεύθεροι να αποφασίσουν μόνοι τους το πώς θα αξιοποιήσουν το χρόνο τους. Πιστεύοντας ότι το παραδοσιακό σχολείο έχει σκοτώσει την πρωτοβουλία και τη δημιουργία, οι εκπαιδευτικοί του σχολείου έχουν αποφασίσει να άρουν το φορτίο των κοινωνικών απαγορεύσεων και να αφήσουν τις τύχες των μαθητών τους στα χέρια των ίδιων, πεπεισμένοι ότι το μίσος και η τιμωρία δεν διόρθωσαν ποτέ κανέναν (Νηλ, 1989: 33). Στόχος λοιπόν αυτού του σχολείου είναι μέσω αμεσοδημοκρατικών διαδικασιών -σε επίπεδο λήψης αποφάσεων από τους ίδιους τους μαθητές- να επιτρέψει στα παιδιά να αναπτυχθούν με τους δικούς τους χρόνους και τους δικούς τους ρυθμούς, ακολουθώντας τα ενδιαφέροντά τους. Παράλληλα να απελευθερωθούν από την πίεση της επιτυχίας και των πλαστών προτύπων. Το σχολείο αυτό θέλει να «μάθει» στους μαθητές να είναι απόλυτα ελεύθεροι, να παίζουν όσο θέλουν ενσωματώνοντας απεριόριστη φαντασία στο παιχνίδι τους την οποία οι εκπαιδευτικοί του σχολείου τη θεωρούν θεμελιώδη λίθο για την ολόπλευρη ανάπτυξη του κάθε παιδιού. Επίσης θέλει να «διδάξει» στα παιδιά το πώς να επεκτείνουν όλο το εύρος των συναισθημάτων τους, απαγκιστρώνοντάς τα από τα σχόλια και τις επεμβάσεις των ενηλίκων. Τελευταίος και ίσως πιο σημαντικός στόχος του σχολείου είναι τα παιδιά να μπορούν να συμμετέχουν και να δραστηριοποιούνται σε μια κοινότητα που τα ίδια είναι

υπεύθυνα για αυτήν, ελεύθερα να εκφράζουν την άποψή τους και να μάθουν να αλλάζουν και να χειρίζονται τη ζωή τους μέσα από δημοκρατικές λειτουργίες και ελεύθερες διαδικασίες.

Το σχολείο του Σάμερχιλ διοικείται λοιπόν αμεσοδημοκρατικά μέσω γενικών συνελεύσεων του προσωπικού και των μαθητών με όλους να έχουν ισότιμη ψήφο, με τις μαθητικές ψήφους να υπερτερούν συντριπτικά βέβαια έναντι των ψήφων των εκπαιδευτικών. Έτσι μέσα από αυτές τις διαδικασίες, οι μαθητές έχουν την δυνατότητα να πάρουν αποφάσεις για όλα τα θέματα και να ανακαλύπτουν μέσα από συζητήσεις το σωστό και το λάθος. Αποτέλεσμα των συνελεύσεων αυτών είναι η παραγωγή συνολικά 230 νόμων, κάποιιοι εκ των οποίων είναι ότι τα γκράφιτι επιτρέπονται σε συγκεκριμένους τοίχους ή ότι απαγορεύεται η παρακολούθηση τηλεόρασης στη διάρκεια των γευμάτων των μαθητών (www.e-psychology.gr/educational-psychology/1605-summerhill-to-mathitokentrikosholeio-ths-eleftherias.html). Παραβιάσεις των κανόνων αυτών έχουν ως συνέπεια είτε την επιβολή χρηματικού προστίμου, είτε την παροχή κοινοτικής εργασίας, κάτι όμως που θα αποφασιστεί πάλι από τη γενική συνέλευση του προσωπικού και των μαθητών του σχολείου. Εκτός όμως από τους νόμους, οι συνελεύσεις ασχολούνται και με την επίλυση συγκρούσεων εντός του σχολείου ή με θέματα εκφοβισμού σε βάρος παιδιών. Για να κατανοήσουμε καλύτερα τη δυναμική του εγχειρήματος, φτάνει να αναφέρουμε ότι όποτε κατατέθηκαν προτάσεις για την κατάργηση ή τη μείωση της δυνατότητας της αυτοκυβέρνησης, αυτές προσέκρουσαν σε ισχυρές αντιδράσεις από τους ίδιους τους μαθητές (Νηλ, 1989: 59). Ένα άλλο σημαντικό σώμα της αυτοδιοίκησης του Σάμερχιλ είναι το δικαστήριο, που στην ουσία είναι η σχολική συνέλευση που ασχολείται με τα παιδιά που παραβιάζουν τους θεσπισμένους νόμους. Όμως στο σχολείο αυτό, τα θέματα τα οποία προκύπτουν λύνονται συνήθως με γρήγορο και δίκαιο τρόπο και λίγα είναι τα γεγονότα τα οποία δεν γίνονται αντιληπτά και περνούν απαρατήρητα. Για τις περισσότερες παραβιάσεις, υπάρχουν συνήθως προκαθορισμένες ποινές οι οποίες εκτείνονται από αυστηρές προειδοποιήσεις ή χρηματικά πρόστιμα ακόμα και ως την ποινή της απαγόρευσης εξόδου από το σχολείο ή το μάζεμα των σκουπιδιών για ένα χρονικό διάστημα. Υπάρχουν όμως και παραβιάσεις όπως η κλοπή, που θεωρείται αρκετό το να επιστραφούν τα κλοπιμαία στον ιδιοκτήτη ή στην κοινότητα.

Το πνεύμα λοιπόν του Σάμερχιλ θέτει ερωτήματα τα οποία «αγγίζουν» τον πυρήνα της φιλοσοφίας της εκπαίδευσης και καταθέτει προβληματισμούς σχετικά με το εκπαιδευτικό σύστημα στη χώρα μας, και όχι μόνο. Ερωτήματα που έχουν να κάνουν με το αν θα πρέπει να ξανασκεφτούμε τα προγράμματα σπουδών, τις μεθόδους διδασκαλίας που εφαρμόζονται στα σχολεία ή τα ζητήματα πειθαρχίας που προκύπτουν. Και να ξανασυζητήσουμε σε διαφορετική βάση για το πώς θα μπορέσουμε να παράξουμε στο μέλλον, ως εκπαιδευτικό σύστημα, ολοκληρωμένες προσωπικότητες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

Η διδακτική της άμεσης δημοκρατίας στα πλαίσια του μαθήματος «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή» της Ε΄ δημοτικού θα πρέπει να τμηματοποιείται σε δύο μέρη: στο θεωρητικό και στο πρακτικό. Στο πρώτο θα πρέπει οι μαθητές να κατανοήσουν σε βάθος τις έννοιες των αμεσοδημοκρατικών διαδικασιών και να γαλουχηθούν στα ιδεώδη της δημοκρατίας. Ενώ στο δεύτερο τμήμα θα πρέπει να διδαχθούν στο πώς θα μπορούν οι ίδιοι να αυτοδιαχειριστούν την τάξη τους, και με αυτόν τον τρόπο να πειραματιστούν σε αληθινές συνθήκες προσπαθώντας να εφαρμόσουν το μοντέλο της άμεσης δημοκρατίας, τόσο στην αίθουσα της τάξης τους, όσο και στις δραστηριότητές τους έξω από αυτήν.

Στην ενότητα όμως αυτή θα ασχοληθούμε με το θεωρητικό κομμάτι αυτού του εγχειρήματος. Δηλαδή θα προσπαθήσουμε να μεταλαμπαδεύσουμε στους μαθητές μας τις έννοιες της δημοκρατίας για να κατανοήσουν την ιστορικότητα του φαινομένου και το πώς αυτή θεμελιώθηκε στην αρχαία Αθήνα. Επίσης οι μαθητές θα πρέπει να γνωρίσουν ότι η δημοκρατία δεν εφαρμόστηκε μόνο από τους αρχαίους Αθηναίους πριν 2.500 χρόνια, αλλά ότι στο πέρασμα του χρόνου εφαρμόστηκαν και εφαρμόζονται διάφορα αμεσοδημοκρατικά πειράματα -με τα θετικά και αρνητικά τους- και έτσι να «οπλιστούν» θεωρητικά με το επιχείρημα ότι η δημοκρατία δεν είναι μια φωτοβολίδα που έσβησε πριν 25 αιώνες, αλλά το «Φως που καίει» όπως θα έλεγε και ο ποιητής Κώστας Βάρναλης δείχνοντάς μας το δρόμο για δικαιοσύνη, ισότητα και ελευθερία.

Ξεκινώντας λοιπόν την προετοιμασία μας για την θεωρητική προσέγγιση του εγχειρήματός μας, θα πρέπει οι στόχοι οι οποίοι θα θέσουμε και θα θέλαμε να κατακτηθούν από τους μαθητές μετά το πέρας της διδασκαλίας να είναι οι εξής:

- 1) *Η ιστορικότητα του φαινομένου.* Το πώς δηλαδή αναδύθηκε η δημοκρατία, μέσα από τα «σπλάχνα» της ιστορίας και πώς αυτή θεμελιώθηκε εδαφικά και πολιτειακά.
- 2) Να αποκτήσουν πλήρη γνώση των έννοιας «γεωγραφικός προσδιορισμός» και της άνευ σημασίας ύπαρξης της δουλείας, στη πραγμάτωση του δημοκρατικού εγχειρήματος. Ως προς τον γεωγραφικό προσδιορισμό θα πρέπει οι μαθητές να κατανοήσουν ότι δεν ήταν η μικρή γεωγραφική έκταση της αρχαίας Αθήνας που βοήθησε στην ανάπτυξη της δημοκρατίας, καθώς και άλλες πόλεις-κράτη είχαν

περιορισμένη εδαφικότητα αλλά δεν «καλλιέργησαν» το δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης. Επίσης, ως προς την ύπαρξη δουλείας, θα πρέπει να γίνει κτήμα των μαθητών ότι δεν ήταν η συνθήκη αυτή ο βοηθητικός μοχλός της ανάπτυξης της δημοκρατίας. Δηλαδή ότι όλη την σκληρή εργασία την πραγματοποιούσαν οι δούλοι, και οι Αθηναίοι είχαν τον ελεύθερο χρόνο να συζητάνε, καθώς και στη Σπάρτη αλλά και στην Περσία υφίστατο ο θεσμός της δουλείας, αλλά πουθενά δεν αναπτύχθηκε το δημοκρατικό πολίτευμα.

- 3) Να κατακτήσουν τις έννοιες «*Άρειος Πάγος*», «*Δήμος*», «*Ηλιαία*», «*Βουλή*» και «*Εκκλησία του Δήμου*». Σώματα τα οποία αποτελούσαν με τον τρόπο που λειτουργούσαν τα θεσμικά όργανα και τις βάσεις του πολιτεύματος.
- 4) Να αποκτήσουν μια εισαγωγική γνώση στη φιλοσοφία του αθηναϊκού πολιτεύματος κατανοώντας όρους-κλειδιά όπως «*η αυτοθέσμιση*», «*ζητήματα αυτοπεριορισμού*», «*αρχές της αθηναϊκής δημοκρατίας*», «*αυτόνομος-αυτόδικος-αυτοτελής*». Με την «*αυτοθέσμιση*», θέλουμε οι μαθητές να κατανοήσουν ότι τα μέλη μιας κοινότητας ρυθμίζουν μόνο τους τις κοινωνικές σχέσεις που τα διέπουν. Είναι δηλαδή αυτόνομα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι μαθητές, θα πρέπει να μάθουν ότι η εξουσία ανήκει πραγματικά στο λαό, ότι η πολιτική δεν μπορεί να ασκηθεί από ειδικούς αλλά μόνο από τους πολίτες, και ότι δεν υπάρχει η έννοια του κράτους, όπως νοηματοδοτείται σήμερα. Δηλαδή μια οντότητα που βρίσκεται έξω και πάνω από την κοινωνία, και που τη διοικεί αυταρχικά εξυπηρετώντας τα συμφέροντα της αστικής τάξης. Με τον όρο «*αυτοπεριορισμός*» επιδιώκουμε οι μαθητές να κατακτήσουν τη βαθύτερη φιλοσοφία του πολιτεύματος. Δηλαδή ότι ο έλεγχος του δήμου, γινόταν από τον ίδιο τον δήμο. Αν δηλαδή κάποιος πολίτης έπειθε την Εκκλησία του Δήμου να υιοθετήσει έναν παράνομο νόμο, τότε ένας άλλος πολίτης θα μπορούσε να τον καταγγείλει και να τιμωρηθεί. Με τις «*αρχές της αθηναϊκής δημοκρατίας*» οι μαθητές θα πρέπει να διδαχθούν τη πολιτική ισονομία, που σημαίνει ότι όλοι οι πολίτες -ανεξάρτητα της κοινωνικής τους τάξης- είναι εξίσου δεσμευμένοι απέναντι στους νόμους και στα ψηφίσματα. Επίσης θα πρέπει να κατανοήσουν ότι δεν υπήρχαν επαγγελματίες πολιτικοί ή δικαστές, αλλά ότι οι πολίτες με κλήρωση ασκούσαν αυτά τα λειτουργήματα και ήταν άμεσα ανακλητοί αν κρίνονταν ανεπαρκείς. Και ότι αυτό είναι η ειδοποιός διαφορά μεταξύ της άμεσης και της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Τέλος, η εναλλαγή των πολιτών στους εξουσιαστικούς θώκους και ο άμεσος έλεγχος από την Εκκλησία

του Δήμου αποτελούσε την τρίτη αρχή της αθηναϊκής δημοκρατίας της οποίας πρέπει να αποκτήσουν γνώση και κατανόηση οι μαθητές.

Στη συνέχεια της θεωρητικής μας προσέγγισης, θα κληθούμε να κάνουμε αναφορά σε κάποια παραδείγματα-φάρους στα οποία εφαρμόστηκε ή πραγματώνεται μέχρι τις μέρες μας το πολίτευμα αυτό, αρχίζοντας από το κίνημα των Ζαπατίστας το οποίο κατά τη γνώμη μας αποτελεί παγκόσμια σύγχρονη πρωτοπορία του δημοκρατικού εγχειρήματος με τους ιθαγενείς του Μεξικού, οι οποίοι είναι ουσιαστικά εκδιωγμένοι από την πολιτική εξουσία του κράτους τους, να αυτοοργανώνονται με τόση επιτυχία ώστε να έχουν καταφέρει να χτίσουν ακόμα και δικά τους νοσοκομεία και σχολεία. Επίσης θα κάνουμε αναφορά στις αυτοοργανωμένες κολλεκτίβες της Ισπανίας την περίοδο του εμφυλίου, για να καταδείξουμε το πώς οι άνθρωποι προσέφυγαν τότε στην άμεση δημοκρατία για να αντισταθούν στον φασισμό. Μπορούμε επίσης να μιλήσουμε στους μαθητές μας για το αυτοοργανωμένο εργοστάσιο της Ζανόν στην Αργεντινή, για να γνωρίσουν το πώς οι εργάτες μέσω αμεσοδημοκρατικών διαδικασιών, προσπαθούν να αντιμετωπίσουν τις κρίσεις του καπιταλισμού ή να τους διδάξουμε για το «γαλατικό χωριό» την Μαριναλέντα, που δεν έχει σχεδόν καθόλου ανεργία. Τελευταίο και σημαντικότερο κομμάτι αυτής της ενότητας θα είναι η εκτενής αναφορά στο σχολείο του Σάμερχιλ, το αυτοοργανωμένο σχολείο της Αγγλίας. Η αναφορά μας σε αυτό θα είναι αναλυτική γιατί θα βοηθήσει τα παιδιά να συνειδητοποιήσουν ότι ένας άλλος τρόπος οργάνωσης για το σχολείο είναι δυνατός, ότι *«το παιδί είναι ικανό να αυτοδιαχειριστεί τη σχολική του ζωή και αυτή η πρακτική δεν μπορεί παρά να το προετοιμάσει και να το βοηθήσει να ακολουθήσει αυτόν τον δρόμο ως ενήλικας»* (Freinet, 2017: 153), αλλά και γιατί θα μας βοηθήσει ως βήμα για την πρακτική εφαρμογή της άμεσης δημοκρατίας στην σχολική τάξη. Σκοπός των προαναφερθέντων στόχων δεν είναι το «γέμισμα» διδακτικών ωρών, αλλά το να κατανοήσουν οι μαθητές ότι η πραγματική μορφή δημοκρατίας δεν είναι ένα εγχείρημα το οποίο «εμφανίστηκε» πριν χιλιάδες χρόνια και χάθηκε, αλλά ότι είναι μια συνεχής προσπάθεια από πλευράς μερίδας ανθρώπων να αντισταθούν σε όλο αυτό το καταπιεστικό σύστημα, να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής τους, και να αποφασίζουν οι ίδιοι για τους εαυτούς τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ 1

Σε αυτήν την ενότητα θα προσπαθήσουμε όπως προαναφέραμε, να διδάξουμε στους μαθητές μας το θεωρητικό κομμάτι της άμεσης δημοκρατίας ώστε να «οπλιστούν» με την απαραίτητη γνώση για να μπορούν να εφαρμόσουν αυτό το μοντέλο διοίκησης τόσο στην μαθητική τους ζωή όσο και στον κοινωνικό τους βίο ως ενήλικοι. Σύμφωνα λοιπόν με τους στόχους τους οποίους θέσαμε στην προηγούμενη ενότητα, θα παρουσιάσουμε ένα μοντέλο διδασκαλίας για την σχολική τάξη, το οποίο αποτελεί έναν μπούσουλα, και οπωσδήποτε όχι υπόδειγμα που εμπεριέχει δεσμευτικότητα.

Τη διδασκαλία λοιπόν αυτή θα την χωρίσουμε σε τέσσερις διδακτικές ώρες. Την πρώτη και την δεύτερη διδακτική ώρα θα κάνουμε αναφορά στην ιστορική ανάδυση του φαινομένου της δημοκρατίας και σε κάποιες θεμελιώδεις έννοιες οι οποίες αποτέλεσαν τους πυλώνες του πολιτεύματος, ενώ τις επόμενες δύο διδακτικές ώρες θα αναλύσουμε κάποιες φιλοσοφικές έννοιες οι οποίες «πηγάζουν» από τον τρόπο που οργανώθηκε και ασκήθηκε η δημοκρατία και συνδέονται με διαλεκτική σχέση με αυτήν, καθώς και παραδείγματα εφαρμογής της άμεσης δημοκρατίας τόσο στο παρελθόν όσο και στο παρόν. Τέλος, στην επόμενη και τελευταία ενότητα της εργασίας μας θα παρουσιάσουμε ένα θεωρητικό αμεσοδημοκρατικό μοντέλο οργάνωσης της σχολικής τάξης, ώστε με βάση αυτό να μπορέσουμε να προχωρήσουμε και στην πρακτική εφαρμογή σε πραγματικές σχολικές συνθήκες.

1^η διδακτική ώρα

Η εφόρμηση για την εισαγωγή στην διδακτική της άμεσης δημοκρατίας μέσα στην σχολική αίθουσα, μπορεί να γίνει με διάφορες μεθόδους. Κατά τη γνώμη μας όμως ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για να διεγερθεί η φαντασία των μαθητών ώστε να ξεκινήσει και η σχετική συζήτηση είναι ο εκπαιδευτικός της τάξης, να τους δείξει μια εικόνα -είτε εκτυπωμένη από το διαδίκτυο, είτε ακόμα καλύτερα στον προτζέκτορα της αίθουσας αν υπάρχει- που να αναπαριστά συζήτηση στον λόφο της Πνύκας στην αρχαία Αθήνα. Είναι σίγουρο πως κάποιοι μαθητές (ίσως και με τη σχετική βοήθεια του εκπαιδευτικού, αν αυτός κρίνει ότι χρειάζεται) θα αναγνωρίσουν τι απεικονίζει η φωτογραφία, και θα θελήσουν να πάρουν τον λόγο, ώστε να παρουσιάσουν στην τάξη ό,τι γνωρίζουν

επί του θέματος. Ο δάσκαλος θα πρέπει τότε να εκμεταλλευτεί την ευκαιρία αυτή, και συντονίζοντας τους μαθητές του, να γίνει μια πρώτη εισαγωγική συζήτηση.

Αφού ολοκληρωθεί αυτό το κομμάτι -το οποίο πιστεύουμε ότι είναι πολύ σημαντικό, καθώς η αρχή είναι το ήμισυ του παντός- ο εκπαιδευτικός πρέπει να διεγείρει ακόμα περισσότερο τη φαντασία στο μυαλό των παιδιών, ώστε να τους δημιουργήσει τη «δίψα» για να μάθουν σχετικά με την άμεση δημοκρατία. Τέτοια ερεθίσματα είναι δυνατόν να δοθούν με ερωτήσεις του τύπου «Πως θα σας φαινόταν, αν εσείς διοικούσατε την τάξη;» ή «Θα θέλατε να παίρνατε μόνοι σας αποφάσεις, χωρίς να παρεμβαίνω εγώ καθόλου;» κτλ. Εξυπακούεται φυσικά ότι οι ερωτήσεις που θα θέσει ο κάθε εκπαιδευτικός εξαρτώνται άμεσα και από το μαθητικό δυναμικό που έχει στην διάθεσή του. Αν για παράδειγμα θεωρεί ότι η τάξη έχει το υπόβαθρο για να συζητήσουν για την άμεση δημοκρατία σε ένα καλό επίπεδο, τότε ίσως μπορεί να χρησιμοποιήσει όρους όπως αυτοδιοίκηση ή αυτοοργάνωση. Αν πάλι δεν αξιολογεί την δυναμική της τάξης αρκετή για τέτοιου είδους διεργασίες, μπορεί να προσαρμόσει ανάλογα και το λεξιλόγιο που θα χρησιμοποιήσει αλλά και τα ερωτήματα που θα θέσει.

Ωστόσο -και ανεξάρτητα από το επίπεδο των μαθητών- τέτοιου είδους ερωτήσεις εξάπτουν την θέληση των παιδιών να αυτοκυβερνηθούν, γιατί και μόνο που σκέφτονται ότι ο δάσκαλός τους δεν θα επεμβαίνει σε δικά τους θέματα, είναι ένα ισχυρό κίνητρο για να θελήσουν να μάθουν τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί αυτό.

Ο εκπαιδευτικός λοιπόν υπόσχεται ότι από την επόμενη φορά και βήμα-βήμα, θα τους διδάξει τον τρόπο να το καταφέρουν. Τους επιστά όμως την προσοχή ότι η αυτοδιαχείριση δεν είναι παιχνίδι, και ότι θα πρέπει να «οπλιστούν» πρώτα με τα κατάλληλα θεωρητικά εργαλεία πριν προχωρήσουν στην πρακτική εφαρμογή της άμεσης δημοκρατίας. Κάτι που σημαίνει ότι θα χρειαστεί να αφομοιώσουν τα βασικά στοιχεία του πολιτεύματος της αρχαίας Αθήνας, αλλά και να γνωρίσουν και άλλα παραδείγματα αυτοδιαχείρισης ώστε αναλύοντας, συγκρίνοντας και φιλτράροντας τα θετικά στοιχεία κάθε περίπτωσης να προσπαθήσουν να «οικοδομήσουν» το καλύτερο σύστημα αυτοκυβέρνησης για την τάξη τους.

2^η διδακτική ώρα

Αυτή η διδακτική ώρα θα είναι αρκετά ωφέλιμο να αρχίσει με την προβολή ενός ντοκιμαντέρ, σχετικά με την άμεση δημοκρατία στην αρχαία Αθήνα. Αυτή θα ήταν κατά τη γνώμη μας μια πολύ καλή εισαγωγή, πριν ξεκινήσει η διδακτική της δημοκρατίας στην τάξη.

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να αναζητήσει υλικό σε δημοτικές ή πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες ή ακόμα και στο διαδίκτυο, και αφού τα παρακολουθήσει να επιλέξει ποιο είναι το κατάλληλο για να το προβάλλει στην τάξη του. Σε αυτό το σημείο είναι πολύ σημαντικό να τονίσουμε, ότι το να λειτουργεί ο εκπαιδευτικός με κριτήριο το τι μπορούν να κατανοήσουν και να αφομοιώσουν οι μαθητές του, είναι η βάση της προσπάθειάς του για την επίτευξη των στόχων που έχει θέσει. Θα πρέπει δηλαδή να προσαρμόζει τη γνώση στα μέτρα των μαθητών του, και όχι τους μαθητές του στα μέτρα της γνώσης.

Ως προς την συνέχεια της διδασκαλίας, η προβολή του ντοκιμαντέρ θα πρέπει να είναι σύντομη. Ο εκπαιδευτικός -πάλι με κριτήριο το μαθητικό υλικό που έχει στα χέρια του- θα πρέπει να επιλέξει το κατάλληλο (σύντομο) χρονικό διάστημα προβολής, έτσι ώστε και την περιέργεια των μαθητών του να κεντρίσει αλλά και να μην προκαλέσει την απώλεια του ενδιαφέροντός τους. Γενικά, μια χρονική διάρκεια της τάξης των δέκα με δεκαπέντε λεπτών είναι αρκετή.

Έπειτα ο εκπαιδευτικός, εφορμώντας από το υλικό του ντοκιμαντέρ, ξεκινάει να διδάσκει την άμεση δημοκρατία, με βασικό του στόχο να μπορέσει η διδασκαλία να «κατέβει» αργότερα σε εμπειρικό επίπεδο -δηλαδή να κατανοήσουν οι μαθητές την φιλοσοφική ουσία του πολιτεύματος αυτού για να προσπαθήσουν να την εφαρμόσουν και στην τάξη τους- και όχι να έρθουν απλά αντιμέτωποι με άλλη μια θεωρία για την οποία θα κληθούν να εξεταστούν.

Αρχικά λοιπόν η διδακτική θα ξεκινήσει με την ιστορική ανάδυση του φαινομένου της δημοκρατίας, με γνώμονα την ανάλυση που κάναμε στη αρχή της εργασίας μας. Θα πρέπει οι μαθητές να πάρουν πληροφορίες σχετικά με την ιστορικότητα και την θεμελίωση αυτού του τρόπου διοίκησης, καθώς και να κατανοήσουν ότι η ανάπτυξη της δημοκρατίας στην αρχαία Αθήνα, δεν

οφείλεται ούτε στον μικρό εδαφικό χώρο που κατελάμβανε η πόλη των Αθηνών, αλλά ούτε και στην ύπαρξη της δουλείας. Άλλωστε η ύπαρξη δούλων και η μικρή γεωγραφική έκταση που καταλάμβαναν οι πόλεις-κράτη ήταν μια πραγματικότητα τόσο στην Σπάρτη όσο και αλλού, αλλά μόνο στην Αθήνα λάμβαναν χώρα τέτοιου είδους δημοκρατικές διαδικασίες.

Παράλληλα θα πρέπει να κατανοήσουν σε βάθος -και όχι απλά να αποστηθίσουν- το αντικείμενο των εργασιών της Εκκλησίας του Δήμου, της Βουλής, της Ηλιαίας και του Άρειου Πάγου καθώς και ότι τα σώματα αυτά αποτελούσαν τους πυλώνες της Αθηναϊκής Δημοκρατίας.

Ο δάσκαλος, θα πρέπει να δώσει ιδιαίτερη βαρύτητα στην Εκκλησία του Δήμου, καθώς αυτό το σώμα αποτελούσε την πεμπτουσία του πολιτεύματος. Θετικά για την περαιτέρω κατανόηση του θέματος από μέρους των μαθητών - και συμπληρωματικά με το ντοκιμαντέρ- θα μπορούσε ο διδάσκων να δείξει αναπαραστάσεις από συνελεύσεις της Εκκλησίας του Δήμου που πραγματοποιούνταν στον λόφο της Πνύκας. Υλικό για αυτή τη δράση μπορεί να βρει τόσο σε εγκυκλοπαιδικά περιοδικά, όσο και στο διαδίκτυο. Η δεύτερη διδακτική ώρα θα πρέπει να ολοκληρωθεί σε αυτό το σημείο, καθώς ήδη οι μαθητές έχουν έρθει σε επαφή με πολύ και πρωτόγνωρη εκπαιδευτική ύλη και ελλοχεύει ο κίνδυνος να βαρεθούν και να αποστασιοποιηθούν από το μάθημα. Παράλληλα μπορούν να συζητηθούν μεταξύ του εκπαιδευτικού και των μαθητών απορίες ή δυσκολίες που πιθανόν να προέκυψαν. Ο εκπαιδευτικός καλό θα ήταν να τονίσει στους μαθητές του το πόσο σημαντικό -όσο κουραστικό και βαρετό και αν τους φαίνεται- είναι να δώσουν ιδιαίτερη βαρύτητα στο θεωρητικό κομμάτι, καθώς αυτό θα τους «οπλίσει» αποτελεσματικά, ώστε να προχωρήσουν και στην πρακτική εφαρμογή της δημοκρατίας. Ευχαριστεί τους μαθητές του για το ενδιαφέρον που έδειξαν, τους αναφέρει ότι θα ξανασυζητήσουν για την άμεση δημοκρατία στο επόμενο μάθημα και τους υπόσχεται ότι δεν θα αργήσουν να γίνουν αυτοί οι πρωταγωνιστές, μέσω της πρακτικής άσκησής της από τους ίδιους.

3^η διδακτική ώρα

Πριν ξεκινήσει η τρίτη διδακτική ώρα, ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να καταστήσει σαφές στους μαθητές του, ότι αυτά τα οποία θα λεχθούν και θα κληθούν να επεξεργαστούν και να κατανοήσουν σε αυτήν την ενότητα, αποτελούν τη φιλοσοφική βάση και ουσία του δημοκρατικού πολιτεύματος, οπότε όσο δύσκολα ή και βαρετά πιθανώς τους φανούν, θα πρέπει να είναι απολύτως συγκεντρωμένοι και να σημειώσουν απορίες που πιθανόν να τους δημιουργηθούν για να το συζητήσουν.

Ως συνέχεια από την προηγούμενη διδακτική ώρα, μπορούν δάσκαλος και μαθητές να κάνουν μια σύντομη αναφορά στο τι ειπώθηκε στο προηγούμενο μάθημα, έτσι ώστε να μπορεί να γίνει και εύκολα η μετάβαση στις έννοιες τις οποίες θα κληθούν να αφομοιώσουν σε αυτή την ενότητα. Μετά λοιπόν το πέρας της συζήτησης αυτής -και των αποριών που πιθανόν να ειπώθηκαν- ο εκπαιδευτικός αναγράφει στον πίνακα της τάξης, τις έννοιες **«αυτοθέσμιση»**, **«αρχές της Αθηναϊκής Δημοκρατίας»**, **«αυτοπεριορισμός»** και **«αυτόνομος-αυτόδικος-αυτοτελής»**, ζητώντας ταυτόχρονα από τους μαθητές να είναι έτοιμοι να κρατήσουν τις απαραίτητες σημειώσεις όπου πιστεύουν ότι χρειάζεται, αλλά και να μην διστάζουν να τον διακόπτουν όπου δεν κατάλαβαν κάποια έννοια, κάποιον ορισμό κτλ. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να είναι πολύ προσεκτικός στο πως θα διδάξει αυτούς τους ορισμούς, έτσι ώστε και να κατακτηθούν σε βάθος από τους μαθητές του αλλά και να μην τους κουράσει με -βαριές για τα παιδιά- φιλοσοφικές έννοιες. Μετά το πέρας της διδακτικής αυτής ώρας, οι μαθητές θα πρέπει και να έχουν κατανοήσει τις έννοιες αυτές, αλλά και να μπορούν με δικά τους λόγια να περιγράψουν έναν ορισμό, όπως για παράδειγμα τι ήταν η πολιτική ισονομία.

Σε αυτό το σημείο, πρέπει κατά τη γνώμη μας να τονιστεί, ότι το αν θα διδαχθούν όλοι οι ορισμοί που έχουμε θέσει ως στόχο να γνωρίσουν και να κατανοήσουν οι μαθητές επαφίεται στον εκπαιδευτικό της τάξης με γνώμονα το μαθητικό υλικό που διαχειρίζεται. Αν θεωρεί ότι μπορεί να γίνουν κατανοητές όλες οι έννοιες που σχετίζονται με την φιλοσοφική ουσία του αθηναϊκού πολιτεύματος, και ότι αυτές θα τύχουν της απαραίτητης ανταπόκρισης από τα παιδιά, τότε οφείλει να το κάνει. Αν πάλι θεωρεί ότι το καλύτερο για τους

μαθητές θα ήταν να «σπάσει» τη διδασκαλία των εννοιών αυτών σε δύο διδακτικές ώρες ή να συζητήσει με τους μαθητές του κάποιες από αυτές τις έννοιες, είναι ελεύθερος να πράξει ό,τι αυτός θεωρεί καλύτερο.

Αφού ολοκληρωθεί και αυτή η διδακτική ώρα, δάσκαλος και μαθητές, κάνουν μια μικρή ανασκόπηση του τι λέχθηκε, ενώ παράλληλα συζητούν απορίες και προβληματισμούς που λόγω του βαθμού δυσκολίας της συγκεκριμένης ενότητας σίγουρα θα έχουν προκύψει. Τέλος, ο εκπαιδευτικός ανανεώνει το ραντεβού του με τους μαθητές του και την άμεση δημοκρατία για την επόμενη εβδομάδα υποσχόμενος προς αυτούς ότι θα είναι η τελευταία θεωρητική ώρα, και ότι σε λίγο καιρό θα ξεκινήσουν και την πρακτική εφαρμογή της δημοκρατίας στην σχολική αίθουσα. Στόχος αυτής της αναφοράς είναι να ανανεώσει εκ νέου το ενδιαφέρον των μαθητών του, το οποίο και μπορεί να έχει πληγεί από τη συνεχή παράθεση θεωριών και ορισμών.

4^η διδακτική ώρα

Σε αυτήν την διδακτική ενότητα, ο εκπαιδευτικός και οι μαθητές του θα αναφερθούν και θα συζητήσουν για σύγχρονα παραδείγματα εφαρμογής της άμεσης δημοκρατίας. Στόχος του μαθήματος είναι να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές, ότι ο συγκεκριμένος τρόπος πολιτεύματος δεν εφαρμόστηκε πριν χιλιάδες χρόνια και έπειτα χάθηκε στη λήθη των αιώνων, αλλά ότι και πρόσφατα -ή ακόμα και σήμερα- υπάρχουν κοινότητες και άνθρωποι που προσπαθούν να αυτοδιοικηθούν μέσω αυτού του δρόμου.

Με την έναρξη λοιπόν αυτής της διδακτικής ώρας ο εκπαιδευτικός -για να κεντρίσει το ενδιαφέρον των μαθητών του- μπορεί να δείξει αποσπάσματα από κάποιο ντοκιμαντέρ που έχει γυριστεί για τους Ζαπατίστας ή φωτογραφίες από τις ισπανικές κολλεκτίβες. Αρκετό υλικό, για τα άνω παραδείγματα άμεσης δημοκρατίας ή για όποιο άλλο αυτός θεωρήσει κατάλληλο για την τάξη του, εννοείται ότι μπορεί να βρει άφθονο στο διαδίκτυο.

Με αφορμή αυτό το οπτικοακουστικό υλικό λοιπόν, ο εκπαιδευτικός αναφέρει στους μαθητές του, ότι η άμεση δημοκρατία δεν ήταν απλά ένα πείραμα που ξεκίνησε και ολοκληρώθηκε στα πλαίσια του αθηναϊκού πολιτεύματος και ότι εκτός από ένα διοικητικό σύστημα, είναι και ένας τρόπος

ζωής με τον οποίο πειραματίστηκαν πολλοί άνθρωποι μαζί του τόσο κατά το πρόσφατο παρελθόν, όσο και στις μέρες μας. Έτσι μπορεί να κάνει σύντομες αναφορές στις Ζαπατίστικες κοινότητες και τις ισπανικές κολλεκτίβες ή στο εργοστάσιο της Ζανόν και τη Μαριναλέντα, με βάση την ανάλυση που έχουμε παραθέσει σε προηγούμενη ενότητα αυτής της εργασίας.

Σαν τελευταίο διδακτικό κομμάτι αυτής της ώρας, θα πρέπει ο εκπαιδευτικός να αφήσει το σχολείο του Σάμερχιλ. Αυτό κατά τη γνώμη μας θα πρέπει να το παρουσιάσει πιο αναλυτικά από τα προηγούμενα παραδείγματα -όχι όμως όσο διεξοδικά ώστε να κουράσει- γιατί και πιο κοντά στα βιώματα των παιδιών βρίσκεται, αλλά και επειδή μπορεί να λειτουργήσει ως ιδεότυπος στην δική τους προσπάθεια εφαρμογής της δημοκρατίας. Ο δάσκαλος κατά την παρουσίαση του Σάμερχιλ, θα δώσει βαρύτητα στις αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων, που είναι και ο πυρήνας της φιλοσοφίας του σχολείου. Θα εστιάσει κυρίως στις γενικές συνελεύσεις που πραγματοποιούνται εντός του σχολείου - καθώς αυτές θα αποτελέσουν τον γνώμονα για τις συνελεύσεις των μαθητών- και φυσικά θα κάνει αναφορά στις ισότιμες ψήφους μεταξύ των μαθητών και του εκπαιδευτικού προσωπικού. Θα δώσει ιδιαίτερη βαρύτητα στην σημαντικότητα αυτών των συνελεύσεων, αναφέροντας ότι μέσα από αυτές οι μαθητές είναι ελεύθεροι να διαμορφώσουν το οδηγό σπουδών του σχολείου τους, και να επιλέξουν οι ίδιοι τα μαθήματα που θα ήθελαν να διδαχθούν κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους. Επίσης οφείλει να κάνει αναφορά, στο ότι εντός του σχολείου λειτουργεί ένα είδος δικαστηρίου το οποίο απαρτίζεται από μαθητές, και οι οποίοι είναι υπεύθυνοι να λύνουν μόνοι τους τα θέματα που προκύπτουν.

Στο τέλος αυτής της ενότητας -και ο αφού ο εκπαιδευτικός κάνει μια συνολική σύνοψη των όσων ελέχθησαν από την πρώτη διδακτική ώρα μέχρι και την τέταρτη- καλό θα ήταν οι μαθητές να αναλάβουν σαν δραστηριότητα την εύρεση πληροφοριών για όποιο αμεσοδημοκρατικό παράδειγμα διαχείρισης από αυτά που αναφέρθηκαν τους ενδιαφέρει. Η εργασία μπορεί να είναι είτε ατομική είτε συλλογική, και έχει ως στόχο να τους παρακινήσει για να ψάξουν και να βρουν πληροφορίες μόνοι τους, για να κατανοήσουν σε βάθος την χρησιμότητα, αλλά και την επιτακτικότητα της ανάγκης να εφαρμοστεί η άμεση δημοκρατία

στις σχολικές αίθουσες. Οι εργασίες αυτές μπορούν να αναγνωσθούν στην τάξη, την επόμενη διδακτική ώρα.

Εκπαιδευτικός και μαθητές ανανεώνουν το ραντεβού τους για την επόμενη φορά, όπου θα αναγνωσθούν οι εργασίες που έχουν αναλάβει οι μαθητές και όλοι μαζί θα προχωρήσουν στην προσπάθεια εφαρμογής του αμεσοδημοκρατικού μοντέλου στην τάξη τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ 2

Έπειτα από τις θεωρητικές προσεγγίσεις στους μαθητές του παραδείγματος της άμεσης δημοκρατίας -τόσο ως προς την αναλυτική παρουσίαση του τρόπου με τον οποίο λειτουργούσε το αθηναϊκό πολίτευμα, όσο και των συνοπτικών παρουσιάσεων σύγχρονων παραδειγμάτων- περνάμε στο τελευταίο κομμάτι της διδακτικής μας, αυτό της οργάνωσης της σχολικής τάξης και του μαθητικού δυναμικού ώστε να εφαρμόσουμε το σύστημά της και στο σχολείο. Καταρχήν θα πρέπει να θέσουμε ως βασικότερο στόχο μας, οι μαθητές να λειτουργήσουν και να προοδεύσουν σε ένα πλαίσιο αυτονομίας, το οποίο όμως δεν θα διέπεται από μια κίβδηλη ελευθερία. Δεν θα «καπελώνεται» δηλαδή, αλλά ούτε και θα «κατευθύνεται» από τα θέλω του εκπαιδευτικού και από την δύναμη της επιβολής των απόψεών του. Για αυτό και πρώτη προτεραιότητα αυτού του εγχειρήματος, είναι να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές ότι η άποψη και η γνώμη τους, είναι ισοδύναμη τόσο με αυτή του δασκάλου τους όσο και με των άλλων συμμαθητών τους.

Στο πρώτο λοιπόν στάδιο της εφαρμογής της άμεσης δημοκρατίας, ο ρόλος του εκπαιδευτικού της τάξης είναι πολύ σημαντικός. Όσο όμως προχωρά η πραγμάτωσή της εντός της σχολικής αίθουσας, ο ρόλος του θα πρέπει σταδιακά να απονεκρώνεται και να περιορίζεται στα διδακτικά του καθήκοντα. Ο δάσκαλος λοιπόν της τάξης θα πρέπει αρχικά να κάνει τους μαθητές να πιστέψουν ότι μπορούν να αυτονομηθούν και να αυτοκυβερνηθούν, καθώς και ότι έχει πλήρη εμπιστοσύνη σε αυτούς. Πιστεύουμε ότι αν τα παιδιά αντιληφθούν την πίστη του δασκάλου τους προς το πρόσωπό τους, θα δημιουργήσουν το ψυχολογικό εκείνο υπόβαθρο που χρειάζεται για να προχωρήσουν. Έτσι, στα πρώτα βήματα θα πρέπει ο εκπαιδευτικός να κατευθύνει το δυναμικό της τάξης προς την αυτονομία, δίνοντάς του όσο το δυνατόν περισσότερες πρωτοβουλίες ως προς τα θέματα που θα τεθούν υπό συζήτηση καθώς και στις αποφάσεις που θα κληθούν οι μαθητές να πάρουν. Επίσης θα πρέπει να βοηθάει στη διευκρίνιση προβλημάτων που θα προκύπτουν ή στην επιλογή μιας λύσης. Ο κυριότερος όμως ρόλος του είναι αυτός του να αποφευχθούν αποθαρρυντικές αποτυχίες. Σημαντικό είναι βέβαια να τονίσουμε ότι η παρεμβατικότητα του εκπαιδευτικού αφορά μόνο το πρώτο στάδιο -μέχρι

να βρουν οι μαθητές τον βηματισμό τους- και ότι όσο προχωράει η διαδικασία της αυτοθέσμησης, τόσο ο ρόλος του θα απονεκρώνεται.

Στην συνέχεια, η τάξη θα πρέπει να οργανώσει το δικό της συμβούλιο το οποίο και θα παίζει σημαντικό ρόλο στη διαδικασία της αυτοδιεύθυνσής της. Το συμβούλιο αποτελεί τον διαμεσολαβητικό κρίκο ανάμεσα στους μαθητές και τον εκπαιδευτικό. Μεταφέρει δηλαδή προβληματισμούς, απόψεις και προτάσεις των παιδιών προς το δάσκαλό τους, με στόχο αυτός να τα προωθήσει προς την εκπαιδευτική κοινότητα της σχολικής μονάδας για να υλοποιηθούν. Βασικό στοιχείο του εν λόγω θεσμού είναι η περιοδική εναλλαγή των ρόλων. Πρέπει δηλαδή όλοι οι μαθητές να αναλάβουν ρόλο μέσα στο συμβούλιο έτσι ώστε να μάθουν τόσο να διοικούν όσο και να διοικούνται. Θα πρέπει λοιπόν οι μαθητές να αντιλαμβάνονται τον συγκεκριμένο θεσμό σαν ένα «σημαντικό πλαίσιο πληροφόρησης, ανάλυσης, ρύθμισης και οργάνωσης στην οποία μοιράζονται τη συλλογική ζωή με τον ενήλικα» (Freinet, 2017:148), και ότι υπάρχει η δυνατότητα να επιδρά θετικά στις συνθήκες εργασίας τους εντός του σχολείου αλλά και στην ίδια τη ζωή τους γενικότερα. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπογραμμίσουμε, ότι για να αποφευχθεί το φαινόμενο κάποιος μαθητής να θέσει πολλές φορές υποψηφιότητα για το συμβούλιο της τάξης, ενώ κάποιος άλλος να μην θέσει ποτέ, θα θεωρούσαμε σωστό τα μέλη του συμβουλίου να ορίζονται αλφαβητικά έτσι ώστε όλοι οι μαθητές να περάσουν από αυτό το πόστο.

Ένας ακόμα βασικός πυλώνας της αυτορρύθμισης -κατά τη γνώμη μας ο βασικότερος- είναι η γενική συνέλευση της τάξης, η οποία και αποτελείται από το σύνολο του μαθητικού δυναμικού της αίθουσας. Αυτή θα συγκαλείται μια φορά την εβδομάδα, και κατά τη διάρκεια της οποίας όλοι οι μαθητές θα μπορούν να καταθέσουν τις προτάσεις ή τους προβληματισμούς τους. Στην γενική συνέλευση της τάξης συμμετέχουν όλοι ισότιμα, τόσο ως προς τον χρόνο διάρκειας της ομιλίας τους όσο και ως προς την ψήφο τους. Η συνέλευση είναι η πεμπουσία της εφαρμογής της άμεσης δημοκρατίας, καθώς μέσα από αυτή ισχυροποιείται η πεποίθηση των μαθητών ότι όλοι ανεξαιρέτως έχουν το δικαίωμα στον λόγο και στην ψήφο αλλά και ότι μπορούν οι ίδιοι να διοικήσουν την τάξη τους και να καθορίσουν ως ένα βαθμό το μέλλον τους. Η αυτοδιοίκηση λοιπόν στην τάξη βασίζεται και οικοδομείται στον άξονα: προτείνω-συζητώ-αποφασίζω-εφαρμόζω.

Πιστεύουμε ότι μόνο σε αυτή τη βάση, δηλαδή της πρότασης εκ μέρους κάποιων μαθητών, της συζήτησης από το σύνολο της τάξης, της απόφασης από το ίδιο το σύνολο, και της εφαρμογής αυτής από το συμβούλιο και τον εκπαιδευτικό μπορεί να πραγματοποιηθεί η άμεση δημοκρατία στην τάξη πάνω σε αληθινά θεμέλια.

Ας γίνουμε όμως πιο συγκεκριμένοι παρουσιάζοντας ένα πιθανό σενάριο αυτοδιαχείρισης στην σχολική αίθουσα. Σε πρώτο χρόνο λοιπόν έχουμε τον εκπαιδευτικό, ο οποίος αφού έχει παρουσιάσει το θεωρητικό κομμάτι (αρχαία Αθήνα, σύγχρονα παραδείγματα άμεσης δημοκρατίας κ.ά.) προτείνει στους μαθητές να ξεκινήσουν να εφαρμόζουν το πείραμα της άμεσης δημοκρατίας και μέσα στην τάξη. Τους παρουσιάζει λοιπόν το πλάνο και τον τρόπο που περίπου θα μπορούσαν να κινηθούν. Δηλαδή τους αναφέρει τι θέματα θα μπορούσαν να συζητούν στη γενική τους συνέλευση, τι θα μπορούσαν να κάνουν με την εκλογή του συμβουλίου τους, πως μια ψηφισμένη πρόταση θα μπορούσε να μεταφερθεί στην εκπαιδευτική κοινότητα του σχολείου για να εφαρμοστεί κ.ά. Γενικότερα θα πρέπει ο εκπαιδευτικός της τάξης να θέσει το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα μπορούν οι μαθητές να κινηθούν. Χρησιμοποιήσαμε την λέξη «μπορούν» και όχι «πρέπει» για να τονίσουμε ότι αυτό το πλαίσιο δεν θα πρέπει να είναι άκαμπτο και να τηρείται με θρησκευτική ευλάβεια, αλλά θα μπορεί να προσαρμόζεται στις απαιτήσεις της τάξης και των μαθητών.

Σε δεύτερο χρόνο, οι μαθητές πραγματοποιούν την πρώτη τους γενική συνέλευση, η οποία και θα έχει ως στόχο να οικοδομήσει το μοντέλο πάνω στο οποίο θα κινηθούν. Συζητάνε δηλαδή για το ποια μέρα της εβδομάδας θα πραγματοποιούν τη γενική τους συνέλευση, τον τρόπο δόμησης του συμβουλίου, τις αρμοδιότητές του, τη διαδικασία της ψηφοφορίας κ.ά. Μέσα από την πρώτη γενική συνέλευση κάνουν την εμφάνισή τους και τα πρώτα στίγματα συνειδητοποίησης εκ μέρους των μαθητών, ότι μπορούν να αυτοδιοικηθούν ή τουλάχιστον να προσπαθήσουν προς αυτή την κατεύθυνση.

Παράδειγμα: έστω ότι έχουμε μια τάξη η οποία αποτελείται από είκοσι μαθητές. Στην πρώτη γενική συνέλευση λοιπόν αποφασίστηκε το συμβούλιο να αποτελείται από πέντε άτομα, τα οποία θα αλλάζουν κάθε είκοσι δύο (22) ημέρες δηλαδή κάθε έναν ημερομηνιακό μήνα. Με αυτόν τον τρόπο, κάθε

μαθητής θα περάσει δύο φορές περίπου από το συγκεκριμένο πόστο. Είναι προφανές ότι ο αριθμός των μαθητών είναι ενδεικτικός, και ότι κάθε συμβούλιο μαθητών μπορεί να αποφασίσει να αποτελείται από διαφορετικό αριθμό παιδιών. Για να μην υπάρχουν έριδες μεταξύ των μαθητών για το ποιος θα εκλεγεί πρώτος στο συμβούλιο, μια καλή λύση θα ήταν η εναλλαγή των μελών του συμβουλίου να γίνεται αλφαβητικά. Σε αυτό το σημείο είναι βέβαια σημαντικό να τονίσουμε ότι μέχρι εδώ η παρουσία του εκπαιδευτικού είναι μεν διακριτική, αλλά καθόλα ουσιαστική μέχρι η τάξη να βρει τον βηματισμό της. Επίσης η γενική συνέλευση αποφάσισε ότι τα μέλη του συμβουλίου θα έχουν ισότιμη ψήφο και δικαίωμα έκφρασης της γνώμης με τους υπόλοιπους μαθητές στις εβδομαδιαίες συγκεντρώσεις τους, ενώ η συνέλευση της τάξης αποφασίστηκε να γίνεται κάθε Δευτέρα, τις δύο τελευταίες διδακτικές ώρες - παρουσία του εκπαιδευτικού της τάξης- για να αποφεύγονται εκφυλιστικά φαινόμενα που θα μπορούσαν να ακυρώσουν την διαδικασία. Έτσι λοιπόν φτάνουμε στην πρώτη επίσημη συνέλευση των μαθητών όπου σαν θέμα συζήτησης έχει τεθεί από κάποια παιδιά το τι θα μπορούσαν να κάνουν για να εξοπλίσουν υλικοτεχνικά την τάξη τους, ώστε η διδασκαλία των μαθημάτων να γίνει πιο ουσιαστική και πιο ενδιαφέρουσα για τους ίδιους. Κάθε μαθητής λοιπόν καταθέτει την πρότασή του (διαδραστικός πίνακας, χάρτες, υπολογιστές κ.ά.) και όποιες από αυτές δεν συμπίπτουν μεταξύ τους αναγράφονται στον πίνακα της αίθουσας. Όταν ολοκληρωθεί η κατάθεση των απόψεων, τότε ξεκινάει και η ψηφοφορία για το είδος των υλικών που θα μπορούσαν να αγοραστούν.

Σε δεύτερο επίπεδο οι μαθητές συζητούν για το πώς θα μπορούσαν να εξοικονομηθούν χρήματα για να βοηθήσουν στον προϋπολογισμό, ώστε να μην σηκώσει όλο το οικονομικό βάρος της αγοράς των υλικών το σχολείο. Οι μαθητές λοιπόν πάλι καταθέτουν τις απόψεις τους -συμβολή στον κουμπαρά της τάξης, λαχειοφόρο αγορά, χριστουγεννιάτικο ή πασχαλινό παζάρι- οι οποίες επίσης καταγράφονται στον πίνακα, και μετά το πέρας της συζήτησης τίθενται και αυτές σε ψηφοφορία. Οι επικρατέστερες απόψεις, τόσο ως προς την αγορά του είδους της υλικοτεχνικής υποδομής όσο και ως προς την συμβολή της τάξης στην αγορά τους, κατατίθενται στον εκπαιδευτικό ο οποίος με τη σειρά του

μεταφέρει τα αποτελέσματα της ψηφοφορίας στον διευθυντή του σχολείου και στον σύλλογο διδασκόντων για περαιτέρω επεξεργασία.

Η παρουσίαση αυτού του παραδείγματος είχε σαν στόχο να δείξει -και να αποδείξει- ότι η μέθοδος της άμεσης δημοκρατίας ως μοντέλο διοίκησης της τάξης, μπορεί να πραγματοποιηθεί. Πυρήνας αυτής της προσπάθειας σε πρώτη φάση πρέπει να είναι ο εκπαιδευτικός, ο οποίος πρέπει να εμφυσήσει στους μαθητές του την πεποίθησή του ότι μπορούν να αυτοδιοικηθούν, αλλά και να τους παρουσιάσει έναν τρόπο σαν μπούσουλα για το πως θα μπορούσαν να το πράξουν. Και φυσικά όταν η τάξη βρει τον βηματισμό της, ο ρόλος του και η συμμετοχή του πρέπει να απονεκρωθεί. Πιστεύουμε ότι αν η κάθε σχολική τάξη, και κατ' επέκταση κάθε σχολική μονάδα, πειραματιστεί σε αυτό το κομμάτι θα είναι το καλύτερο μάθημα που θα έχουν λάβει οι μαθητές, καθώς θα μάθουν να ορίζουν τα δικά τους όρια, να αντιληφθούν ότι μπορούν να αποφασίζουν οι ίδιοι για τους εαυτούς τους, συνειδητοποιώντας τι σημαίνει πραγματικά δημοκρατία και φυσικά θα αμφισβητήσουν το κυρίαρχο «δημοκρατικό» μοντέλο οργάνωσης της κοινωνίας μας, με ό,τι αυτό μπορεί να συνεπάγεται για την μελλοντική τους δράση ως πολίτες.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η άμεση δημοκρατία είναι ένα πολιτικό σύστημα διοίκησης, το οποίο ακόμα και αν δεν υπήρχε, θα έπρεπε να το είχαμε εφεύρει. Κατά τη γνώμη μας η εφαρμογή του αποτελεί προτεραιότητα ύψιστης σημασίας, τόσο στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση όσο και κατ' επέκταση στο κοινωνικό γίνεσθαι. Όλες οι κοινωνίες σήμερα -σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό- δεν διοικούνται δημοκρατικά. Είτε στρέψουμε τον φακό μας προς τα ολοκληρωτικά συστήματα της Ανατολής, είτε κοιτάζουμε προς τη χώρα του αμερικανικού ονείρου, είτε «σκύψουμε» το βλέμμα μας στην Ευρώπη με λύπη θα συνειδητοποιήσουμε την πλήρη απουσία της δημοκρατίας.

Επίσης με λίγο πιο αναλυτική ματιά και οξυδερκή σκέψη θα δούμε ότι λείπει από τους ανθρώπους η αγάπη για τα κοινά, με αποτέλεσμα οι κοινωνίες σήμερα να αποτελούνται από άτομα και όχι πολίτες. Επηρεασμένοι από την υπεροχή της ιδεολογίας του καπιταλισμού αλλά και την μακρά ιστορική εξέλιξη του φιλελευθερισμού, χαρακτηρίζονται από ισχυρό εγωκεντρισμό και ατομισμό, αδιαφορώντας να «σπαταλήσουν» τον χρόνο τους με δημόσιες υποθέσεις. Όλο και πιο πολύ δηλαδή οι άνθρωποι σήμερα ενδιαφέρονται για τις ατομικές τους υποθέσεις και δεν ασχολούνται με πράγματα για τα οποία δεν ρώτησε κανείς τη γνώμη τους.

Όμως, πολίτης είναι αυτός που θέλει η φωνή του να ακούγεται. Είναι αυτός που αποφασίζει ο ίδιος τον τρόπο που θα διοικήσει αλλά και θα διοικηθεί. Αυτός που δεν δέχεται να αποφασίζουν οι άλλοι για αυτόν, και μάλιστα χωρίς αυτόν. Για αυτό και οι κοινωνίες του μέλλοντος θα πρέπει να λειτουργούν αμεσοδημοκρατικά. Μόνο όταν οι άνθρωποι θα χειραφετηθούν, και από καταναλωτικά άτομα γίνουν συνειδητοί πολίτες, θα μπορούμε να ελπίζουμε σε έναν καλύτερο κόσμο. Χωρίς εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο, χωρίς πεινασμένα παιδιά που θυσιάζονται στον βωμό του κέρδους, χωρίς εργάτες-δούλους στα βιομηχανικά κάτεργα της Ανατολής και της Δύσης.

Για να ευελπιστούμε όμως για ένα καλύτερο αύριο, οφείλουμε να ξεκινήσουμε από τα παιδιά. Τους σημερινούς μαθητές. Αν αυτοί συνειδητοποιήσουν ότι μπορούν να αυτοδιοικηθούν και ότι μπορούν να αποφασίζουν οι ίδιοι για τους εαυτούς τους, τότε θα μπορούν και ως μελλοντικοί πολίτες να αλλάξουν το

υπάρχον πλαίσιο εξουσίας και διοίκησης. Να αμφισβητήσουν σε πρώτο επίπεδο έννοιες όπως αντιπροσωπευτική ή κοινοβουλευτική δημοκρατία, οι οποίες και αποτελούν το καλύτερο περίβλημα της αστικής εξουσίας, και σε δεύτερο χρόνο να ανατρέψουν δομικά πλέον και από τα κάτω το σύστημα, εφαρμόζοντας τον αμεσοδημοκρατικό τρόπο διοίκησης.

Ανέφικτο; Ουτοπικό; Μπορεί. Εφορμώντας όμως από τα λόγια του Τσε Γκεβάρα *«Είμαστε ένας στρατός ονειροπόλων, για αυτό και είμαστε ανίκητοι»*, μπορούμε ως εκπαιδευτικοί να βάλουμε το πρώτο λιθαράκι στην προσπάθεια να αλλάξει αυτός ο βαθιά σαπισμένος και αλλοτριωμένος κόσμος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Abad de Santillan, D. Ackelsberg, M. Castells Duran, A. Garrido Gonzalez, L. Seidman, M. (2013). *Η κολλεκτιβοποίηση στην Ισπανία, 1936-1939*. Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις των ξένων (μέσα στο κείμενο Abad de Santillan κ.ά.).

Αλτουσέρ, Λ. (1999). *Ιδεολογία και ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους*. Αθήνα, Θεμέλιο.

Αριστοτέλης, (2006). *Πολιτικά I, II*. Αθήνα, Ζήτρος.

Αριστοτέλης, (2009). *Αθηναίων Πολιτεία*. Αθήνα, Ζήτρος.

athens.indymedia.org/post/1412376/ (τελευταία πρόσβαση 17/4/2019)

Ελευθεράκης, Γ. Θ. (2009). «Πολιτική κοινωνικοποίηση και εκπαίδευση: Η διαπαιδαγώγηση του δημοκρατικού πολίτη στο σχολείο», στο Βασίλειος Δ. Οικονομίδης, Β. Δ. – Ελευθεράκης, Γ. Θ. (επιμ.), *Εκπαίδευση, δημοκρατία και ανθρώπινα δικαιώματα*. Αθήνα, Ατραπός

ellinofreineianet.gr/documents/mairafirider/1089-2015-12-18-21-30-16.html (τελευταία πρόσβαση 11/6/2019)

e-psychology.gr/educational-psychology/1605-summerhill-to-mathitokentrikosholeio-ths-eleftherias.html (τελευταία πρόσβαση 15/2/2019)

Freinet, C. (2017). *Για ένα ελεύθερο, ανοιχτό και συνεργατικό σχολείο*. Αθήνα, Εκδόσεις των συναδέλφων.

<http://geopolitis.gr/history/ancient-history/o-areios-pagos> (τελευταία πρόσβαση 20/8/2019)

https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/200623_mathitiki-diarroi-aitia-kai-protaseis-gia-tin-katapolemisi-tis (τελευταία πρόσβαση 12/10/2019)

giantakos.blogspot.com/2007/10/blog-post-26.html (τελευταία πρόσβαση 27/7/2019)

indymedia.org/post/213860 (τελευταία πρόσβαση 25/5/2019)

Καστοριάδης, Κ. (1993). *Η δυνατότητα μιας αυτόνομης κοινωνίας*. Αθήνα, Στάσει Εκπίποντες.

Καστοριάδης, Κ. (1999). *Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για εμάς σήμερα*. Αθήνα, Ύψιλον.

Καστοριάδης, Κ. (2008). *Η ελληνική ιδιαιτερότητα, Τόμος Β, Η Πόλις και νόμοι*. Αθήνα, Κριτική.

Κάτσικας, Χ.- Θεριανός, Κ. (2008). *Η εκπαίδευση της αμάθειας*. Αθήνα, Gutenberg.

Κολέμπας, Κ. Κοροβέσης, Π. Λάμπρος, Κ. Λιερός, Γ. Οικονόμου, Γ. Παπαδημητρίου, Ζ. Παπαχρήστος, Δ. Τερζάκης, Φ. (2013). *Η άμεση δημοκρατία στον 21^ο αιώνα*. Θεσσαλονίκη, Νησίδες (μέσα στο κείμενο Κολέμπας κ.ά.).

Κοροβέσης, Π. (2014), efsyn.gr/stiles/sto-kentro-toy-perithorion/3031_anarhikes_kolektibes (τελευταία πρόσβαση 21/3/2019)

Λάμπρος, Κ. (2012). *Άμεση δημοκρατία και αταξική κοινωνία*. Θεσσαλονίκη, Νησίδες. left.gr/news/zapatistas-22-hronia-apo-tin-epanefeuresi-tis-epanastasis (τελευταία πρόσβαση 21/6/2019)

Mintz, F. (2013). *Αναρχοσυνδικαλισμός και αυτοδιαχείριση στην Ισπανία*. Αθήνα, Καινά Δαιμόνια.

Μπούκτσιν, Μ. (1995). *Η ισπανική επανάσταση του 1936*. Αθήνα, Έκδοση β΄.

Νηλ, Α. Σ. (1989). *Σάμερχιλ. Το ελεύθερο σχολείο*. Αθήνα, Καστανιώτης.

Οικονόμου, Γ. (2014). *Άμεση δημοκρατία. Αρχές, επιχειρήματα, δυνατότητες*. Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.

Ρίτσαρντς, Β. (1996). *Διδάγματα από την ισπανική επανάσταση*. Αθήνα, Ελεύθερος Τύπος.

Ρουσσώ, Ζ. (2004). *Το κοινωνικό συμβόλαιο*. Αθήνα, Εκδόσεις Πόλις.

[Tvxs.gr/mo/i/157667/f/news/kosmos/marinalenta-xorio-poy-oi-anthropoi-einai-pano-aro-ta-kerdi](http://tvxs.gr/mo/i/157667/f/news/kosmos/marinalenta-xorio-poy-oi-anthropoi-einai-pano-aro-ta-kerdi) (τελευταία πρόσβαση 5/2/2019)

tvxs.gr/mo/i/40089/f/news (τελευταία πρόσβαση 19/5/2019)

Φλώρου, Δ. Στεφανόπουλος, Ν. και Χριστοπούλου, Ευστ. (2016). *Κοινωνική και πολιτική αγωγή*. Αθήνα, Διόφαντος (μέσα στο κείμενο Φλώρου κ.ά.).

Φουκώ, Μ. (1991). *Η μικροφυσική της εξουσίας*. Αθήνα, Ύψιλον/βιβλία.

Φραγκουδάκη, Α. (1985). *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης*. Αθήνα, Παπαζήση.

www.cna.gr/clic to clic/marinaleda-0-nergia-1200-eyro-misthos-spitia-15-euro-ton-mina (τελευταία πρόσβαση 10/2/2019)

www.the.pressproject.gr/article/104493/Marinaleda-mia-outopia-gia-tin-eirini (τελευταία πρόσβαση 11/2/2019)

www.youtube.com/watch?v=X9_1sLeIzSc (τελευταία πρόσβαση 6/2/2019)

Zibechi, R. (2010). *Αυτονομίες και χειραφετήσεις*. Αθήνα, Αλάνα.

